

Ніна КРАВЕЦЬ

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для осіб з особливими освітніми потребами (F70)

9

Ніна Павлівна Кравець

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для осіб
з особливими освітніми потребами (F 70)

9 клас

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки
України*

ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ

Київ 2024

УДК 811.161.2⁴к79(075.3.056.313)
К79

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024р,
№422)

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

К79

Кравець Н. П.
Українська література: підручник для осіб
з особливими освітніми потребами (F70)
7 клас — Київ:
ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ», 2024. — 192 с: іл.

ISBN 978-617-8159-82-5

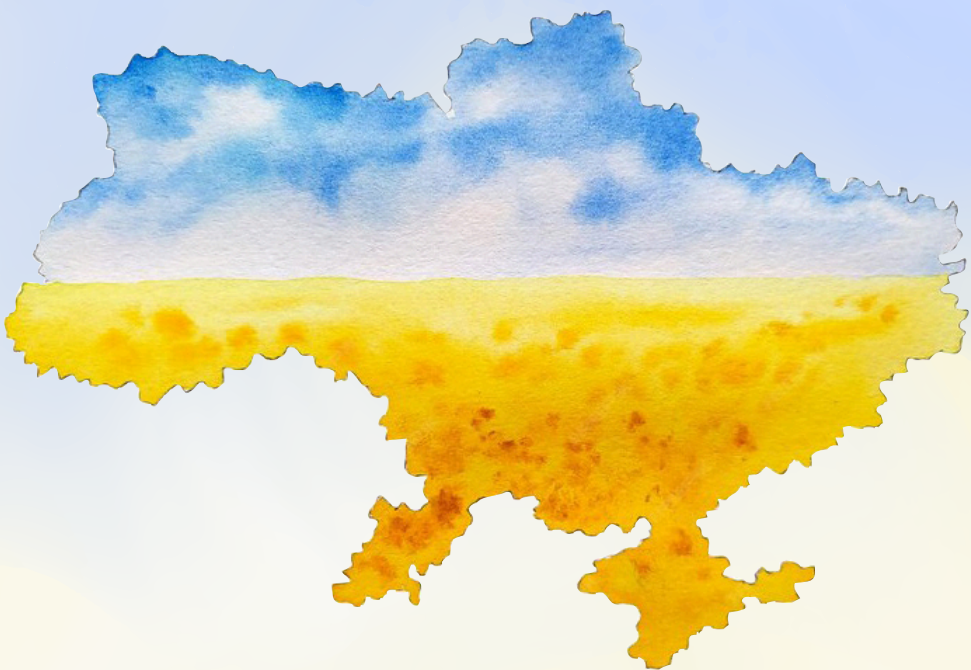
© Кравець Н. П., 2024
© ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ», 2024
оригінал-макет,
художнє оформлення, 2024)

ЗМІСТ

ПОВТОРЕННЯ	7
УСНЕ Й ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ	7
ЧАСТИНИ МОВИ	9
Іменник	10
Прикметник	15
Дієслово	21
Займенник	33
Числівник	43
Прислівник	47
РЕЧЕННЯ	49
Головні й другорядні члени речення	51
Речення поширене, непоширене	52
Однорідні члени речення	53
Просте та складне речення	56
Речення зі звертаннями	60
Професійні слова-терміни	65
ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ	73
Повторення вивченого про текст	73
Типи мовлення	77
Розповідь як тип мовлення	78
Опис як тип мовлення	83
Роздум як тип мовлення	87
СТИЛІ МОВЛЕННЯ	92
Розмовний стиль мовлення	93
Науковий стиль мовлення	96
Художній стиль мовлення	100

Публіцистичний стиль мовлення.....	102
Офіційно-діловий стиль мовлення	105
ВИДИ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	108
Слухання-сприймання чужого мовлення (аудіювання)	109
Відтворення мовлення (говоріння)	116
Переказ тексту-опису предмета	116
Переказ тексту-опису приміщення	130
Переказ тексту-опису природи	134
Переказ тексту-опису зовнішності людини.....	140
СТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ	144
Твір-опис тварини за власним спостереженням.....	145
Твір-опис приміщення за власним спостереженням	149
Твір-опис природи за власним спостереженням	150
Твір-опис процесу праці за картиною	154
Твір-опис процесу праці за спостереженням	156
Твір-опис зовнішності людини за картиною.....	157
Твір-опис людини за власним спостереженням	161
Твір-розповідь про випадок із життя.....	162
Тема з розвитку мовлення:	
«Українські народні ремесла і промисли»	164
Твір-мініатюра розповідного характеру (усний, письмовий) на основі побаченого	166
Колективне складання твору-роздуму про вчинок людини.....	168
Замітка до газети на зразок роздуму про збереження і захист зелених насаджень, рідкісних квітів, тварин, птахів.....	170
Тема з розвитку мовлення: «Зовнішня краса жінки»	171
Тема з розвитку мовлення: «Внутрішня краса людини»	172
Діалогічне мовлення	172

Складання діалогу (усно) відповідно до ситуації спілкування.....	174
Тема з розвитку мовлення:	
«Взаємини між однолітками»	178
Ділове мовлення.....	179
Лист	180
Заява	181
Автобіографія	182
Усний і письмовий звіт про виконану роботу	184
Повторення вивченого протягом року.....	186
Тлумачний словничок.....	190

Любі дев'ятикласники/дев'ятикласниці!

У дев'ятому класі ви продовжуєте оволодівати багатствами української мови. Українська мова — мова древня і вічно юна, якою спілкувалися не лише ті українці, які жили давним-давно на території України, а й ви спілкуєтеся українською мовою. За роки навчання ви засвоювали багатства української мови і продовжуєте оволодівати.

У Конституції України сказано, що державною мовою в Україні є українська мова. Українська мова – одна з найрозвиненіших мов у світі. Вона має величезний словниковий запас, який використовується для позначення усіх необхідних понять у різноманітних сферах діяльності людини.

Українською мовою написані твори відомих в усьому світі українських письменників: Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Максима Рильського та інших, праці всесвітньовідомих українських вчених.

Працюючи з підручником, ви здобудете знання і вміння, необхідні для подальшого успішного навчання і життя в суспільстві.

Нехай уроки української мови допоможуть вам бути успішними, ствердитися завдяки знанням мови та вмінню спілкуватися

Успіхів вам і натхнення в оволодінні українською мовою.

ПОВТОРЕННЯ

Мово рідна, квітуй і шануйся, любов'ю воздай всім народам і мовам. З тобою я плачу, з тобою сміюся, о ріднеє слово.

Андрій Демиденко

УСНЕ І ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ

ЗВЕРНИ УВАГУ

Розрізняють **усне** і **писемне** мовлення.

Свої думки люди найчастіше передають один одному в усній формі, тобто за допомогою **усного мовлення**.

Усне мовлення має бути правильним, виразним, зрозумілим для всіх, хто його слухає.

Пригадай та виконай. Читай текст голосно, дотримуючись правильної літературної вимови. Правильно наголошуй слова. До якого типу і стилю мовлення належить текст? Поясни значення рідної мови для кожної людини. Спиши третє речення, підкресли іменники. Це власні назви, чи загальні? Доведи свою думку.

Мова єднає між собою представників певного народу в часі і в просторі. Прилучення дитини до рідної мови – це входження її в суспільство, підключення до колективного розуму. Усвідомлення себе як людини здійснюється через мову рідних дитині людей, а тому протягом усього свого життя кожен сприймає цю першу мову в оточенні спогадів про батька й матір, братів і сестер, про рідний дім. Позбавити людину рідної мови – чи то згідно з її волею чи всупереч їй – аморально.

Вадим Русанівський

Вправа 1. Розкажи казку або вірш, а однокласники/однокласниці нехай послухають і оцінять твоє мовлення: воно виразне чи ні.

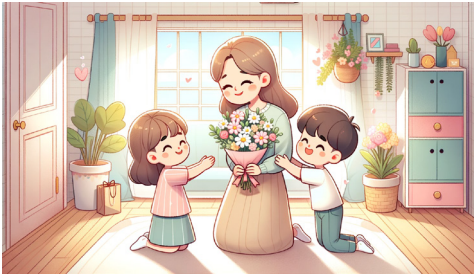

ЗВЕРНИ УВАГУ

Усним мовленням добре володіє та людина, яка вміє передати словами і голосом свої думки і почуття.

Під час усного мовлення люди використовують міміку, жести, різну силу голосу, питальну або окличну інтонацію.

Вправа 2. Уважно розглянь малюнки і скажи, що, крім слів, допомагає людям краще розуміти одне одного.

Усе написане або надруковане – це **писемне** мовлення.

Щоб володіти писемним мовленням, потрібно навчитися правильно, точно, каліграфічно і без помилок оформляти свої або чужі думки на письмі. Охайний, розбірливий почерк – це вияв поваги до того, хто буде читати написане тобою. Для писемного мовлення потрібні не лише літери, а й розділові знаки: крапка . кома , знак оклику !, знак запитання ?, крапка з комою ;, двокрапка :, дефіс, тире.

Вправа 3. Читай уважно і поміркуй, що треба зробити, щоб написане стало зрозумілим.

цікаві дні коли ми з татом ідемо в ліс збирати гриби біля пеньочків у травах їх ніби хтось насіяв густо-густо ми їх дбайливо зрізаємо і кладемо в кошик.

ЧАСТИНИ МОВИ

ЗВЕРНИ УВАГУ

З попередніх років навчання ти знаєш, що в українській мові є **десять частин мови**. Серед них **шість** частин мови – **самостійні**, а **три** – **службові**. **Вигук** – особлива частина мови.

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади частин мови.
3. Вдалі приклади запиши у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

Частини мови									
Самостійні						Службові			Особлива частина мови
іменник	прикметник	дієслово	займенник	числівник	прислівник	прийменник	сполучник	частка	вигук
Хто? Що?	Який? Чий?	Що робить? Що робив? Що робитиме?	Я, тебе, твій, цей, який, дехто, ми	Скільки? Котрий?	Де? Куди? Коли? Чому? Як?	На, в, до, перед, через	І, та, щоб, що, або	Не, ні, хай	Ой, агов

ІМЕННИК

ПРИГАДАЙ:

Іменником називається частина мови, що означає назву істоти, предмета і відповідає на питання **хто? що?**

Іменники, назви істот, відповідають на питання **хто?**

Наприклад: **хто?** – *мати, льотчик, кошеня;*

Іменники, назви неістот, відповідають на питання **що?**

Наприклад: **що?** – *автобус, яблуня, відерце.*

Вправа 4. 1. Уважно читай слова. 2. Випиши спочатку іменники, що є назвами істот, а потім іменники, що є назвами неістот. 3. Наведи приклади іменників – назв істот та іменників – назв неістот.

Учень, флешка, монітор, дзеркало, школа, дівчатко, планшет, небо, акваріум, соловейко, джерело, сунічка, мандрівник, шолом, вулик, бджола, шершень, файл, боєць, помічниця, мандрівка, їжаченя, страус, тролейбус, весло, щука.

Зразок: Назви істот: *космонавт.*

Назви неістот: *двері.*

ЗВЕРНИ УВАГУ

Кожен іменник належить до одного з родів: чоловічого (*учень*), жіночого (*книжка*), середнього (*теля*). За допомогою роду розрізняють стать і вік істот: *лис – лисиця – лисеня.*

Вправа 5. 1. Уважно читай слова. 2. Випиши спочатку іменники, що належать до чоловічого роду, потім – до жіночого, середнього. 3. Усно постав їх у множині. Користуйся зразком.

Учень, монітор, дзеркало, школа, дитячко, планшет, небо, акваріум, соловейко, джерело, сунічка, мандрівник, шолом, вулик, бджола, шершень, файл, боєць, помічниця, мандрівка, страус, тролейбус, весло, щука.

Зразок: чоловічий рід: *...їжак....*

жіночий рід: *їжачиха*

середній рід: *їжаченя*

ЗВЕРНИ УВАГУ

Іменники можуть бути як **загальними** назвами, так і **власними**.

Загальні назви властиві всім однорідним предметам чи особам: *країна, місто, вулиця*.

Власні назви даються окремим предметам чи особам, щоб вирізнити їх з-поміж інших. Наприклад: *Україна* (держава), *Тарас Шевченко* (поет), *Вінниця* (місто), *Дніпро* (річка). На відміну від загальних, власні назви пишуться з великої букви

Вправа 6. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Визнач іменники. 4. Іменники, що означають загальні назви, підкресли однією рисою, іменники, що означають власні назви – підкресли двома рисками.

1. Вісім років Запорозька Січ обирала Івана Сірка кошовим отаманом. 2. Він провів близько ста походів козаків у Крим і ногайські держави, давав відсіч ордам, що вдиралися на територію України. (*З тв. О. Апанович*). 3. Отак і живе бабуня Настя – з деревами, квітами і пташками. (*Б. Харчук*). 4. Дівчинка Катря, Тарасова сестричка, полола бур'ян на городі. (*К. Гриневичева*). 5. Я бачила, як наша Десна тече поміж розлогими долинами аж до великого міста Києва і там зливається з великою рікою Дніпром. (*Г. Коваленко*).

Вправа 7. 1. Придумай по три іменники, що означають власні і загальні назви. 2. З іменниками, що означають власні назви, склади речення. 3. Вдалі речення запишіть з допомогою учителя/учительки.

ПРАЦЮЄМО КОЛЕКТИВНО.

1. На які питання відповідають іменники?
2. Що означають іменники?
3. Як пишуться іменники з іншими словами?
4. Які іменники пишуться з великої букви?
5. Уважно читайте уривок з вірша. Що поет пише про іменник?

Який співець, поет, який письменник
уперше слово вигадав – іменник?
Іменник! Він узяв собі на плечі
велике діло – називати речі...

Дмитро. Білоус

Вправа 8. 1. Уважно читай загадку. 2. Відгадати її тобі допоможуть ілюстрації та знання з історії України і знання про птахів, які полюють лише вночі. 3. Придумай і запиши по дві пари слів, що різняться однією буквою.

Загадка

З «і» – в історії відома
на українській я землі.

З «и» — сиджу до ночі вдома,
у затишному дуплі.

Число іменника

В українській мові іменники змінюються за **числами**. Більшість іменників може мати форму як **однини**, так і **множини**:

Для позначення назви одного предмета вживається іменник у формі однини:

учитель, ведмідь, журавель, карась, планшет, тролейбус, яблуко.

Для позначення назв двох і більше предметів уживаються іменники в формі множини: *учителі, ведмеді, журавлі, карасі, планшети, тролейбуси, яблука.*

Вправа 9. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи іменники, визнач їх число. 3. До іменників у множині добери іменники в однині, запиши утворені пари слів. 4. Пригадай і розкажи, які ти знаєш будівельні професії. 4. З якою професією у школі знайомишся ти? Що роблять люди цієї професії? 5. Поясни, що означає слово *краях*.

Наші будівельники здавна в усіх краях відомі. Є в нас і теслі, й столяри, і муляри, й покрівельники. А ще – землекопи, носильники, кравці, жінці – кого тільки немає в нашому великому роду!

Василь Чухліб

Слова, що можуть бути невідомі тобі, позначені знаком *. Значення невідомих слів шукай за допомогою системи Інтернет і у тлумачному словничку, поданому в кінці підручника.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Іменники завжди пишуться окремо з іншими словами в реченні.

Вправа 10. 1. Уважно читай текст. Придумай йому назву. 2. Спиши текст. 3. Вкажи іменники, підкресли іменники. 4. Визнач число іменників. 5. Наведи приклади іменників в однині та множині.

Заходила північ. І дихав степ пахощами чебрецю й полину, курився ковилою, дзвенів незчисленими голосами цвіркунів.

Над погаслими вогнищами кружляли нічні метелики, іноді беззвучною тінню пролітав кажан.

За Зінаїдою Тулуб

Вправа 11. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Вкажи іменники, підкресли іменники. 4. Визнач число і рід іменників.

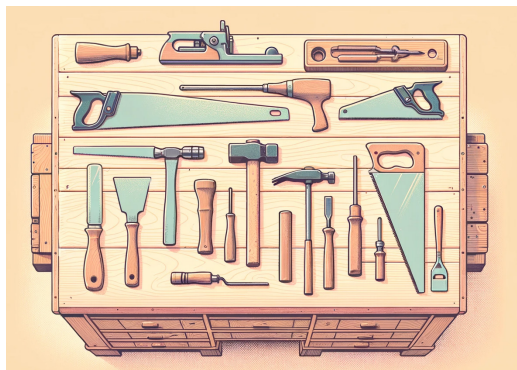
1. Повіяв холодний вітер. (Д. Чередниченко). 2. Летять у вирій дуже дикі гуси, а я слонам привіт передаю. (Л. Костенко). 3. Пригадалась мені казка, що її розповідала бабуся: коли відлітають лебеді, вони своїми крильми сіють на землі печаль. (В. Сухомлинський). 4. Цвітуть білі вишні, пахне ліловий бузок, гіацинти, нарциси. (Б. Харчук).

Усміхнись:

— Галинко, назви іменники чоловічого, жіночого і середнього роду:

- Лев, левиця, левеня!
- Ще, будь ласка.
- Стіл, столиця, столеня!

Вправа 12. 1. Розглянь зображення інструментів. 2. Розкажи, для чого їх використовують. 3. Пригадай і розкажи, які ще інструменти ти знаєш. Для чого їх використовують? 4. Яка майстерня працює у твоїй школі? Які інструменти там є? 5. Запиши назви інструментів у зошит. Визнач рід кожного іменника.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Іменники змінюються за відмінками.

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади змінювання іменників за відмінками.
3. Вдалі приклади запиши у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ		
Назва відмінка	На які питання відповідає	Приклади
Називний відмінок	хто? що?	<i>космонавт, ракета</i>
Родовий відмінок	кого? чого?	<i>космонавта, ракети</i>
Давальний відмінок	кому? чому?	<i>космонавту, ракеті</i>
Знахідний відмінок	кого? що?	<i>космонавта, ракету</i>
Орудний відмінок	ким? чим?	<i>космонавтом, ракетою</i>
Місцевий відмінок	на (в, при) кому? на (в, при) чому?	на космонавті, в ракеті

Вправа 13. 1. Уважно читай вірш. 2. Визнач, у якому відмінку стоять виділені іменники. 3. Поясни, як ти розумієш значення слова *сльота*. 4. Випиши виділені іменники, постав у початковій формі (у називному відмінку однини). Користуйся зразком.

Зразок:

сину – син

Ходімо в поле, сину

Ходімо влітку в поле, любий **сину**,
там хліб живе у буйному **колоссі**.
Тужавіють, повнішають **зернини**:
краси такої ти не бачив досі.

Ходімо в поле в гожі дні та в сльоту
трудитися, мій сину, на **землі**,
щоб ти пізнав, якої **праці** й поту
хліб коштує на ниві й на **столі**.

Степан Жупанин

Вправа 14. 1. Уважно читай загадки, відгадай загадки. 2. Усно виділені іменники першого речення постав у місцевому відмінку, а виділені іменники в решта речень — у називному відмінку. 3. Поясни зміну приголосних перед закінченням *-і*.

1. Біла **голівка**, червона **шапочка**. 2. Стоїть при **дорозі** на одній **нозі** і шапочку має, та нікого не вітає. 3. У нашої бабусі сидить дід у **кожусі**, проти печі гріється, без водички миється. (*бирГ, тіК*)

ПРИКМЕТНИК

ЗВЕРНИ УВАГУ

Прикметником називається частина мови, яка виражає ознаку предмета і відповідає на питання: *який?, яка?, яке?, які?, чий? чия?, чиє? чії?*

Наприклад: деревце (яке?) тонке, вишні (які?) доспілі, планшет (який?) новий,, осінь (яка?) щедра.

Вправа 15. 1. Уважно читай вірш уголос, дотримуйся інтонації мовлення. 2. Спиши вірш, підкресли прикметники. 3. Вкажи, на яке питання вони відповідають. 4. Поміркуй, якими ще словами можна охарактеризувати Україну.

Слово прекрасне яке – УКРАЇНА!

Вільна,
соборна,
могутня,
едина!

В радості й горі,
в труді й боротьбі
оберігать Україну тобі.

Олег Орач

Вправа 16. 1. Спиши словосполучення, підкресли прикметники. 2. Усно постав до них питання. 3. Вкажи число прикметників. 4. Наведи приклади словосполучень іменників з прикметниками.

Гарненька сніжинка, різні справи, небо блакитне*, чудові квітки, маленький горобчик, новий монітор, пухнасті хвости, новий планшет.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Прикметники вживаються в тому ж роді, числі, відмінку, що й іменники, від яких вони залежать і узгоджуються з ними.

Наприклад: помідор (який?) червоний, помідори (які?) червоні; яблуком (яким?) смачним, яблуками (якими?) смачними; дівчинка (яка?) охайна, дівчатка (які?) охайні.

У множині рід прикметників не визначається.

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади змінювання прикметників за родами.
3. Вдалі приклади запиши у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА РОДАМИ		
Рід	Однина	Множина
чоловічий жіночий середній	<i>зелений</i> огірок <i>зелена</i> трава <i>зелене</i> яблуко	<i>огірки</i> <i>зелені</i> трави <i>яблука</i>
чоловічий жіночий середній	<i>осінній</i> день <i>осіння</i> ніч <i>осінне</i> небо	<i>дні</i> <i>осінні</i> ночі <i>небеса</i>

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Прикметники чоловічого роду мають закінчення **-ий, -ій**;

жіночого роду: **-а, -я**;

середнього роду: **-е, -є**

У множині прикметники не змінюються. Для усіх родів вони мають однакове закінчення **-і**

Вправа 17. 1. Уважно читай прислів'я, спиши їх. 2. Підкресли прикметники. 3. Визнач число, рід (в однині) прикметників. 4. Придумай речення зі словами **хліб, дощ**. 5. Запиши у зошит речення самостійно.

1. На чорній землі білий хліб родить. 2. З поганої трави не буде гарного сіна. 3. Маленьке діло краще за велике безділля.

4. І великий дуб під малою сокирою падає. 5. З великої хмари малий дощ буває. (*Народна творчість*).

Завдання-жарти

Яким гребенем ніколи не розчісуються? (півнячим).

З якого посуду ніколи не їдять? (з порожнього).

Якого каміння немає в річці? (сухого).

ЗВЕРНИ УВАГУ

Число, рід, відмінок прикметника визначається за числом, родом, відмінком іменника. Питання потрібно ставити від іменника до прикметника.

Прикметники в реченні пов'язані з іменниками, бо вказують на ознаки предметів.

Наприклад: *учень (який?) старанний, книжка (яка?) художня, курчатко (яке?) маленьке.*

Вправа 18. 1. Поясни, як пишуться прикметники з іншими словами в реченні. Наведи приклади. 2. Приклади речень запиши з голосу вчителя/вчительки.

Вправа 19. 1. Уважно читай текст. 2. Спиши текст. 3. Підкресли прикметники. 4. Вкажи іменники, з якими пов'язані прикметники. 5. Визнач рід, число, відмінок прикметників.

Мандрівникові не засиналося довго. Згадувалися безмежні степи України з їхнім масним чорноземом, рясні сади, тінисті ліси й тихі глибокі ріки. А ще й гори, багаті на залізо, вугілля та золото. А як заснув, наснилася рідна мати – співала йому журних пісень. Таких він ні в якому краї не чував.

І повернув тоді чоловік додому – на тихі води, під ясні зорі, – до рідного краю, де є все, чого душі заманеться – тільки трудись!

Олег Орач

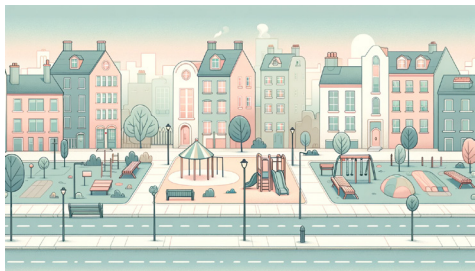
ЗВЕРНИ УВАГУ

Прикметник завжди стоїть у тому числі, що й іменник, з яким він пов'язаний.

Наприклад: *зелений клен, зелена берізка, зелене дерево.*

У множині всі прикметники мають закінчення *і*: *зелений клен – зелені клени, зелена берізка – зелені берізки, зелене дерево – зелені дерева.*

Вправа 20. 1. Уважно розглянь малюнки. 2. Розкажи про своє місто або село. 3. Вживай слова, що найбільш яскраво змальовують красу твого рідного краю.

Вправа 21. 1. Уважно читай текст, придумай назву тексту. 2. Спиши текст. 3. Вкажи прикметники, визнач число прикметників, підкресли закінчення у прикметниках. 4. Поясни значення слів *межовий стовпчик*, *шугає*. 5. З яких слів утворено слово *червонобоке*? 6. Що можна сказати про вчинок дядька Романа?

І от настає час, коли дядько Роман виходить із двору з великим тугим вузлом. З чистої білої хустки випинається боками щось кругле. Польова доріжка сіріє поміж стернями.

Дядько ступає, де менше пилюки, на хвилю зупиняється біля межового стовпчика і шугає рукою в загадковий свій вузол. З вузла з'являється яблуко. Та яке! Червонобоке, свіже, велике, просто мов сонце вранішнє.

Олесь Гончар

Подумай: Останнє речення перебудуй так, щоб повідомлялося про багато яблук. Які прикметники потрібно вжити?

ЗВЕРНИ УВАГУ

За значенням прикметники поділяються на три групи: **якісні**, **відносні** та **присвійні**.

Якісні прикметники відповідають на питання **який?** і вказують на ознаку, що може виявлятися більшою чи меншою мірою

Наприклад: *смачний – смачніший, дорогий – найдорожчий, вдалий - менш вдалий*

Відносні прикметники відповідають на питання **який?** і вказують на відношення одного предмета до іншого.

Наприклад: осінні квіти – квіти осені, солом'яний капелюх – капелюх з соломи, вінницькі вулиці – вулиці Вінниці.

Присвійні прикметники відповідають на питання **чий?** і вказують на приналежність предмета людині чи тварині.

Наприклад: учнівський зошит – зошит учня, дідусеві окуляри – окуляри дідуся, ведмежий барліг – барліг ведмедя

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади груп прикметників за значенням.
3. Вдалі приклади запиши у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ГРУПИ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ			
прикметники	на які питання відповідають?	на що вказують	приклади
якісні	який? яка? яке?	<i>на ознаку, що може виявлятися більшою чи меншою мірою</i>	<i>дорогий — дорожчий малий — найменший</i>
відносні	який? яка? яке?	<i>на відношення одного предмета до іншого</i>	<i>лісові квіти — квіти лісу малинове варення — варення з малини</i>
присвійні	чий? чия? чье?	<i>на приналежність предмета людині чи тварині</i>	<i>татава машина — машина тата дідусів портрет — портрет дідуся</i>

Вправа 22. 1. Уважно читай текст, спиши текст. 2. Підкресли прикметники. 3. Визнач групи прикметників за значенням та відмінки та вкажи відмінки прикметників.

Світ чарівного сонця заглянув у причілкове вікно і позолотив

полотняну скатертину на столі, білу стіну з червоними та синіми квітками. Біля довгої лави примостилася материна прядка. Поруч на поличці лежали Миколині книжки.

За Іваном Нечуєм-Левицьким

Вправа 23. 1. Уважно читай слова. 2. Випиши прикметники у три стовпчики: а) якісні, б) відносні, в) присвійні.

Мамина, дружний, охайний, березовий, український, стальний, Вікторів, житній, молочне, висока, людський, державне, бабусине, Сергійків, апетитний,

Вправа 24. 1. Уважно читай словосполучення. 2. Запиши словосполучення у три стовпчики: а) з відносними прикметниками; б) з присвійними прикметниками; в) з якісними прикметниками.

Лисяча обережність, вовчий хвіст, заяче вухо, шовкова хустина, шовкове волосся, триденна екскурсія, музичні твори, комп'ютерний клас, осячча впертість, мамина вишня, білокора береза, ластів'ячі гнізда.

Вправа 25. 1. Уважно читай вірш вголос і мовчки. 2. Випиши прикметники разом з іменниками, з якими вони пов'язані. 3. Поясни, від якого слова утворено ласкаві слова. 4. Склади зі словосполученнями речення, запиши речення.

Відерце

Відерце, відерце, посріблене серце.

Скажи, де бувало, кого напувало!

Напувало городину, напувало смородину,

і вербу пелехату, і козу бородату.

І тепер не гуляю – горобців напуваю.

Тамара Коломієць

Вправа 26. 1. До даних слів добери однокорінні прикметники з різними суфіксами. 2. Запиши слова в зошит. 3. Усно склади з ними речення. Користуйся зразком.

Зразок: *Київ - київський*

Україна, хлібина, стіл, сніг, дощ, вітер, весна, море.

ДІЄСЛОВО

ЗВЕРНИ УВАГУ

Дієсловом називається частина мови, що означає **дію** або **стан** предмета. Дієслова відповідають на питання: *що робить?(читає), що роблять? (читають), що робив?(читав), що зробив?(прочитав), що буде робити?(буде читати, читатиме), що робили?(читали), що будуть робити?(будуть читати, читатимуть).*

Наприклад: учень (що робить?) пише, учні (що роблять?) пишуть, учень (що зробив?) написав, учень (що буде робити?) буде працювати (працюватиме).

У реченні дієслово найчастіше виконують роль присудків.

Наприклад: Київ стоїть на горах: він через те дуже красивий (Н. Забіла).

Дієслова пишуться окремо з іншими словами в реченні.

Попрацюйте разом

Вправа 27. 1. Уважно читайте загадки, відгадайте їх. 2. Які слова допомогли відгадати загадки? 3. До якої частини мови належать ці слова? 4. Спиши загадки, підкресли дієслова.

Плавала, купалася – сухенька зосталася. (*акчаК*)

Маленький, міценький, крізь землю пройшов, гарну шапочку знайшов. (*бирГ*)

Тече, тече – не витече, біжить, біжить – не вибіжить. (*акчіР*)

Два брати у воду дивляться, а довіку не зійдуться. (*гереБ*)

Число дієслів

ЗВЕРНИ УВАГУ

Дієслова, як і іменники, змінюються за числами. Дієслова мають два числа: **однина** і **множина**. Число дієслова залежить від числа іменника, з яким дієслово пов'язане.

Дієслова в **однині** означають дію одного предмета і відповідають на питання **що робить?**

Наприклад:

(хто?) учень (що робить?) читає;

(що?) троянда (що робить?) цвіте.

Дієслова у **множині** означають дію кількох предметів і відповідають на питання: **що роблять?**

Наприклад:

(хто?) учні **(що роблять?)** читають;

(що?) троянди **(що роблять?)** цвітуть.

Вправа 28. 1. Читай уважно речення, спиши речення. 2. Вкажи у реченнях дієслова, підкресли дієслова. 3. Визнач число дієслів.

1. Люблю весну, коли плюскочуть ріки, коли рида од щастя соловей і заглядає сонце під повіки у тишині задуманих алей. (*В. Сосюра*). 2. Хлопці пішли до кар'єру*, де можна знайти багато цікавого. (*Є. Гуцало*). 3. Сів на травиці, ноги спустив у воду і дивився, як хмарки летять, слухав, як жучок скрипить серед запашного кмену*, як зелена жабка шморгає поміж листям. (*К. Гриневичева*). 4. Листки і квіти розкриваються, а з їх обіймів будиться комашня і бринить. (*М. Яцків*). 5. Робота йшла злагоджено, весело й діловито, бо стояли великі історичні дні й поруч був великий диригент – Сергій Павлович Корольов*. (*С. Плачинда*).

Вправа 29. 1. Уважно читай вірш, вкажи в ньому дієслова. 2. Які професії можна пригадати, читаючи вірш? 3. Випиши дієслова в однині в один стовпчик, а дієслова у множині – у другий стовпчик. Користуйся зразком.

Зразок: однина: читає

множина: читають

Мамині руки

Пахнуть руки в мамі
хлібом, пиріжками,
бо ці руки гарні
трудяться в пекарні.

Глібчик у крамниці
купить паляницю –
пахне у хлібині
мамин труд хлопчині

Григорій Усач

Вправа 30. 1. Уважно читай словосполучення. До якої частини мови вони відносяться? 2. Склади речення з даними словосполученнями. 3. Запиши речення самостійно. 4. Підкресли підмет і присудок.

Люблю весну, цвіте терен, соловейко тьохкає, сонечко світить.

Часи дієслова

ЗВЕРНИ УВАГУ

В українській мові дієслова мають три форми часу: **теперішній, минулий і майбутній**. Дієслова змінюються за часами.

Дієслова теперішнього часу

Дієслова в **теперішньому** часі означають дію, яка відбувається постійно або в момент розповіді про неї і відповідають на питання: **що робить?, що роблять?** Наприклад: учень (*що робить?*) читає, учні (*що роблять?*) читають.

Вправа 31. 1. Уважно читай словосполучення, спиши їх. 2. Підкресли слова, що вказують на дію предметів. 3. Визнач їх час і рід. 4. Як називається ця частина мови?

Кит плаває, дитина спить, осінь настає, ракета летить, сніжинка тане, павутинки пливуть, хлопці катаються, діти співають, черговий чергує, йоржики радіють, журавлі літають, учні вітаються, шпаченя радіє, морква росте.

Вправа 32. 1. Уважно читай слова, поясни значення слів. 2. Добери до даних слів однокорінні дієслова, склади з ними словосполучення. 3. Запиши словосполучення. Користуйся зразком.

Зразок: любов – любити Батьківщину.

Повага, допомога, подарунок, розповідь, друк, писанка, щедрівка, колядка.

Вправа 33. 1. Уважно читай прислів'я. 2. Поясни, як ти розумієш прислів'я. 3. Спиши прислів'я. 4. Вкажи дієслова, підкресли дієслова. 5. Визнач число і час дієслів.

1. Якщо влітку час марнуєте, то взимку голодуєте. 2. Де лелека водиться, там щастя родиться. 3. Якщо ти смутишся, вороги тішаться. 4. Птахи відлітають – зиму накликають. 5. Коли маєм – не шануєм, а згубивши – плачем. (З нар. творчості).

Вправа 34. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення, вставляючи у словах пропущені букви. 3. Вкажи дієслова. 4. Підкресли дієслова теперішнього часу, Придумай з ними речення.

1. У в...соких горах б...ре початок ця маленька річ...чка. (О. Донченко). 2. З кущів вил...тів сполоханий птах. 3. Тепер

я уважно розглядаю кожну руду ш...рстинку й во...кий ніс, біля якого здригают...ся темні вус...ки. (З тв. Є. Гуцала). 4. Не вм...рає душа наша, не вм...рає воля. (Т. Шевченко). 5. Л...лека завмер пос...ред оз...ра на одній нозі.(Ю. Збанацький).

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади змінювання дієслів теперішнього часу за особами і числами.
3. Вдалі приклади запиши у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ ЗА ОСОБАМИ І ЧИСЛАМИ		
особа	число	
	однина	множина
1-а	читаю, пишу	читаємо, пишемо
2-а	читаєш, пишеш	читаєте, пишете
3-я	читає, пише	читають, пишуть

Вправа 35. 1. Уважно читай текст. 2. Випиши дієслова. 3. Усно постав до них питання, визнач час дієслів. 4. Уважно розглянь зображення лисички. 5. Придумай дієслова і прикметники, якими можна охарактеризувати лисичку.

Ходить лисичка тихесенько. До землі пригинається, ніби вклоняється. Свій пухнастий хвіст лисичка носить обережно. Дивиться вона ласкаво, усміхається, зубки білі показує.

Рие нори розумниця глибокі. Багато ходів у них і виходів. Комори* є і спаленьки. М'якою травичкою підлога встелена.

Костянтин Ушинський

Працюєте колективно

Вправа 36. 1. Уважно розгляньте зображення лисички. 2. Придумайте дієслова і прикметники, якими можна охарактеризувати лисичку. 3. Вдалі приклади запишіть з голосу учителя/вчительки.

Вправа 37. 1. Уважно читай вірш уголос. 2. Назви у вірші дієслова, вкажи їх час. 3. Поміркуй, чому Тарас Шевченко використав цей час? 4. Перечитай вірш мовчки і доведи, що тут зображено природу влітку. 5. Подумай, яку можна намалювати ілюстрацію до цього вірша. 6. Вивчи вірш напам'ять.

**Сон
(Уривок)**

... Дивлюся, аж світає,
край неба палає,
соловейко в темнім гаю
сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
стеги, лани мріють,
між ярами над ставами
верби зеленіють.

Тарас Шевченко

ЗВЕРНИ УВАГУ

Ти знаєш, що іменники змінюються за числами в однині і множині.

Наприклад: учень (однина); учні (множина).

Дієслова теперішнього часу теж змінюються за числами, тобто можуть бути в однині або у множині.

Дієслова в **однині** означають дію одного предмета і відповідають на питання **що робить?** Дієслова у **множині** означають дію кількох предметів і відповідають на питання: **що роблять?**

Наприклад: соловейко (що робить?) співає; солов'ї (що роблять?) співають.

Вправа 38. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення, вкажи в реченнях дієслова, визнач їх час. 3. Придумай речення зі словами **люблю, лунають**.

1. Волею живуть і дерева, і трави, і ріки. (*Д. Чередниченко*).
2. Привітно сонечко ще сяє і як улітку гріє. (*П. Чубинський*).
3. Люблю, коли блукає місяць в травах, хатини білить променем своїм. (*В. Сосюра*). 6. Тече вода в синє море, та не витікає. (*Т. Шевченко*). 5. Нехай мої струни лунають, нехай мої співи літають

по рідній моїй стороні. (*Леся Українка*). 6. Ця річечка тече для клена і для мене, її й тоді я бачу, коли сплю. (*М. Вінграновський*).

Вправа 39. 1. Уважно розглянь малюнки. 2. До кожного малюнка добери слова, що відповідають на питання **хто, що робить?** 3. Запиши утворені пари слів. 4. Підкресли дієслова. 5. Визнач час дієслів.

Минулий час

Дієслова в **минулому** часі вказують на дію, що відбувалася до моменту мовлення. Дієслова в минулому часі відповідають на питання: **що робив? що зробив? що робили? що зробили?**

Наприклад: учень (*що робив?*) писав, учень (*що зробив?*) написав, учні (*що робили?*) писали, учні (*що зробили?*) написали

Усміхнись

Минулий час

- Васильку, – звернувся вчитель до учня-другокласника:
- Як буде минулий час від дієслова «прокидатися»?
- Спати, – відповів учень.

Вправа 40. 1. Уважно читай словосполучення, спиши їх. 2. Підкресли слова, що вказують на дію предметів, визнач їх час. 3. Як називається ця частина мови?

Риби плавають, птахи літають, осінь настала, ракета полетіла, сніжинка тане, павутинки пливуть, хлопці каталися, діти співають, чергові чергували, йоржики раділи, журавлі відлітають, учні привіталися, шпаченя раділо, дитя спить.

Вправа 41. 1. Уважно читай слова. 2. Запиши подані слова у два стовпчики — у перший — іменники, у другий — дієслова. 3. Вкажи час дієслів.

розмова, розмовляти, прогулянка, прогулюватися, гра, гралися, розповідь, розповідали, вітання, привітала, дзвоник, продзвенів, життя, прожити, знали, знання,

Попрацюйте разом

Хто швидше виконає завдання, той переможе.

Вправа 42. 1. Уважно читайте речення. 2. Вкажіть дієслова, визнач їх час. 3. Запишіть речення, поставивши дієслова у теперішньому часі. 4. Поясніть значення слова *гасали*, доберіть до нього синонім.

Хлопці гасали навколо Сіроманця, перекидалися, падали, сварилися, виходило часом не без бійки та сліз: тоді Сіроманець подавав голос, і вся ватага рушала за ним снігами у виселок додому.

Микола Вінграновський

Вправа 43. 1. Читай уважно слова. 2. Вкажи, до якої частини мови слова належать. 3. Визначте час дієслів. 4. Запиши дієслова у два стовпчики: а) у теперішньому часі; б) у минулому. Користуйся зразком.

Зразок: теперішній час
телефоную

минулий час
телефонував

Телефоную, танцювала, допомагають, бережемо, демонструємо, лікувалися, оздоблюю, одужали, переміг, обділили, ойкнуло, дарую, пишається, заграли.

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади змінювання дієслів минулого часу за родами.
3. Вдалі приклади запишіть у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ МИНУЛОГО ЧАСУ ЗА РОДАМИ		
рід	минулий час	однина
чоловічий	що робив? що зробив?	<i>читав</i> <i>прочитав</i>
жіночий	що робила? що зробила?	<i>читала</i> <i>прочитала</i>
середній	що робило? що зробило?	<i>читало</i> <i>прочитало</i>

Вправа 44. 1. Уважно читай кожне речення, спиши речення. 2. Вкажи дієслова, визнач час і рід дієслів. 3. Поясни значення словосполучень: *повалив холод, колядка розляглася, місяць вплив, держава зав'язувала.*

1. В хату повалив холод, люстра покрилась інеєм, а колядка розляглася на весь будинок. 2. А місяць вплив і посипав сніг новими бенгальськими вогнями, а ялинка на майдані Незалежності засвітилася....(З творів *Зірки Мензатюк*). 3. Часи Ярослава Мудрого ознаменувалися небувалим розквітом. Могутня держава зав'язувала дипломатичні відносини з багатьма країнами. 4. Париж тоді дуже відставав від Києва за розвитком культури і писемності (З творів *В. Кульової*).

Вправа 45. 1. Читай текст уважно, спиши його. 2. Підкресли дієслова. 3. Визнач число і час дієслів. 4. Наведи власні приклади дієслів, визнач число і час дієслів.

1. Молодий лісник побудував у лісі велику кам'яну хату й посадив дуба під вікном. Минали роки, виростали у лісника діти, розростався дубок, старів лісник. І ось через багато літ, коли лісник став дідусем, дуб розрісся так, що заступив вікно. І пішов лісник з лопатою копати рівчак під фундамент. За ним пішли три сини, дев'ять онуків і красуня внучка.

Василь Сухомлинський.

Вправа 46. 1. Уважно читай текст. 2. Спиши текст. 3. Вкажи дієслова, підкресли дієслова. 4. Визнач час, число дієслів. 5. Наведи власні приклади дієслів минулого часу, визнач число дієслів.

На узліссі* стоїть самотній дуб. Старий, мов дід-пастух. Мабуть, і виріс він на узліссі, щоб бачити, як ростуть його побратими в лісі.

Та ось налетіла гроза. Вдарила вогняна стріла в стовбур дуба. Затремтіли гілки. Загорілось верховіття. Лив дощ, а дуб горів – аж палахкотів... Обгоріла його вершина. Засумував ліс – хто ж тепер буде нашим пастухом?

Але дуб не загинув. Через рік зазеленіли молоді пагони, де обгоріли гілки.

Василь Сухомлинський

Вправа 47. 1. Читай уважно текст, спиши його. 2. Постав дієслова, що в дужках, у формі минулого часу. 3. Усно визнач рід і число дієслів.

Позаторік бабуня (несе) з лісу й (садить) під вікном тонке деревце. (Доглядає) його, (поливає). Воно (приймається). Але першої весни не (зацвіте). Тільки (зеленіє). Другої весни (викидає) білі китиці. Всі (побачать), що це калина.

Борис Харчук

Швидко вимов швидкомовки

В чаплі чорні черевички, чапля чапа до водички.

Чубатий качур кряче качці:

— Ти чудо бачила чи ні?

До річки човен мчав на тачці, по річці – тачка на човні.

Вправа 48. 1. Уважно читай текст, вкажи в ньому дієслова. 2. Постав питання до дієслів, визнач час дієслів. 3. Спиши текст, підкресли дієслова минулого часу. 4. Поміркуй і розкажи, що для тебе є Батьківщина.

Батьківщина – це люди, які жили на нашій землі до нас. Вони орали землю й засівали її, раділи й плакали, співали пісні. Це наші предки.

Ми повинні знати минуле нашої Батьківщини.

З рідної хати починається для мене Батьківщина.

Василь Сухомлинський

Вправа 49. 1. Уважно читай вірш, вкажи у вірші дієслова. 2. На яке питання відповідають дієслова? 3. Визнач час дієслів. 4. Випиши

дієслова, постав до них питання. 5. У першому реченні заміни дієслова минулого часу дієсловами теперішнього часу. 6. Речення запиши.

Березневий сніг

Знову падав сніг,
летів, кружляв, сміявся щиро, танцював.
І обіймав усіх, усіх
у березні зимовий сніг.
А десь в далекому вікні
хтось, наче в казці, уві сні,
це диво сніжне споглядав
і про своє щось міркував...

Наталка Гуркіна

ЗВЕРНИ УВАГУ

Дієслова минулого часу змінюються за числами, а в однині й за родами.

Швидко вимов швидкомовку

Вправа 50. 1. Читай швидкомовку повільно, швидко, в розмовному темпі. 2. Вкажи дієслова, визнач їх час і рід.

Сів Карпо на колоду та й упав у воду: кис, кис, мок, мок, викис, вимок,виліз – висох.

Майбутній час

ЗВЕРНИ УВАГУ

Дієслова **майбутнього** часу означають дію, що буде відбуватися після розповіді про неї. У майбутньому часі дієслова відповідають на питання: **що робитиме? що зробить? що буде робити? що робитимуть? що зроблять? що будуть робити?**

Наприклад: учениця (що буде робити?) буде читати, учениця (що зробить?) прочитає, учениця (що робитиме?) читатиме, учні (що будуть робити?) будуть читати, учні (що робитимуть?) читатимуть, учні (що зроблять?) прочитають,

Вправа 51. 1. Від поданих іменників утвори дієслова, поясни їхнє значення. 2. Постав питання до утворених дієслів. 3. Запиши в зошит іменники разом з дієсловами. Користуйся зразком.

Зразок: телефон – зателефонують (що зроблять?).

літак – ...

спів – ...

казка – ...

молот – ...

читач – ...

фарба – ...

мороз – ...

воїн – ...

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади форм дієслів майбутнього часу.
3. Вдалі приклади запишіть у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ФОРМИ ДІЄСЛІВ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ		
проста форма що зроблю?	складна форма що робитиму?	складена форма що буду робити?
<i>я скажу</i>	<i>я казатиму</i>	<i>я буду казати</i>
<i>ти скажеш</i>	<i>ти казатимеш</i>	<i>ти будешказатив</i>
<i>він, вона, воно</i>	<i>він, вона, воно</i>	<i>він вона воно буде</i>
<i>скаже</i>	<i>казатиме</i>	<i>казати</i>
<i>ми скажемо</i>	<i>ми казатимемо</i>	<i>ми будемоказати</i>
<i>ви скажете</i>	<i>ви казатимете</i>	<i>ви будете казати</i>
<i>вони скажуть</i>	<i>вони казатимуть</i>	<i>вони будуть казати</i>

Вправа 52. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи дієслова, випиши їх. 3. Постав дієслова у майбутньому часі так, щоб вони відповідали на питання: *що зробить? що зроблять? що робитимуть? що будуть робити?*

Настала весна. Із землі показалася зелена стрілочка. Вона швидко розділилася на два листочки, які через короткий час стали широкими. А між ними з'явився маленький, тоненький паросток. Він піднявся, нахилився до одного листочка й раптом одного ранку розквітнув білими Дзвіночками. Це були Дзвіночки Конвалії.

Василь Сухомлинський

Вправа 53. 1. Склади й запиши речення зі словами: **буду читати, напишеш, співатимуть, відвідаємо.** 2. Дієслова підкресли, визнач їх час, особу, число.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Дієслова з іншими словами в реченні пишуться окремо

Вправа 54. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи дієслова, випиши їх. 3. Визнач час і рід дієслів. 4. Що допомогло тобі визначити час і рід дієслів? 5. Придумай назву тексту. Спиши текст.

У матері один син. Служить він у армії. Далеко-далеко його служба.

Засумував молодий солдат і пише матері: «Мамо, надішліть мені з дому щось гарне. Щось найдорожче для мене».

Надіслала мати синові пучку рідної землі.

Приклав син землю до серця, і зараз же перед його очима заграло тепле сонечко, тепла ріка, теплі пшеничні хвилі. Зрозумів він, що найдорожче – рідна земля.

Василь Сухомлинський

Дієслова першої і другої дієвідміни

ПРИГАДАЙ

Дієслова змінюються за особами. Зміна дієслів за особами і числами називається дієвідмінюванням. Є дві дієвідміни дієслів.

ЗВЕРНИ УВАГУ

До першої дієвідміни належать дієслова, що у третій особі множини мають закінчення *–уть (ють)*: *пишуть, співають*.

До другої дієвідміни належать дієслова, що у третій особі множини мають закінчення *–ать, (ять)*: *лежать, сидять*.

Вправа 55. 1. Уважно читай слова, спиши їх. 2. Вкажи, до якої частини мови слова належать. 3. Пригадай, як визначають дієвідміну дієслова. 4. Визнач дієвідміну кожного дієслова.

Поділяється, дивиться, носять, знають, упізнають, підходить, заважає, громадяться, одержить, прикрашає, огортає, любить, служить, носять, пише.

Вправа 56. 1. Уважно читай речення. 2. Вкажи дієслова. 3. Визнач дієвідміну дієслів.

1. З кожної гілочки на калині звисають важкі червоні грона. Сюди прилітають журавля. Вони збираються у вирій. 2. А серед

зимі з'являться поласувати калиною снігурі. (В. Сухомлинський). 3. А журавлі летять і летять, теплого вітру нагортають на наше подвір'я. (В. Яворівський). 4. Тарас Григорович і нині разом з тими українцями, які бережуть і захищають рідну мову, культуру, шанують нашу велику історію. (І. Михайлин). 5. Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч миру прагнуть (Леся Українка).

ЗАЙМЕННИК

ЗВЕРНИ УВАГУ

Займенник – частина мови, яка вказує на особу, предмет або кількість, але не називає їх.

Наприклад: **Хто** працює, **той** працю шанує (Нар. творчість).
Вона ні разу в житті не проспала сонце. (М. Стельмах).

Займенники – це особливі слова. Вони здатні замінювати інші частини мови: назви предметів або осіб (**вони, вона, хтось, ніхто**); ознак предметів (**ваш, інший, ніякий**); кількості (**котрий, скільки, стільки**). Отже, займенник допомагає усім частинам мови.

Кількість займенників, порівняно з іншими повнозначними словами, невелика, але вживаються вони дуже часто.

Тобі, щоб навчитися грамотно й красиво висловлюватися, правильно будувати зв'язний текст, потрібно більше дізнатися про займенники.

Вправа 57. 1. Уважно читай уривок з вірша Дмитра Білоуса «Злитки золоті». 2. Про яку властивість займенника йдеться у вірші? 3. Поясни, що означає слово **посередник**.

А поспитай звичайного займенника,
За кого він у мові? За іменника!
(Хоч може цей наш скромний посередник
замінювать числівник і прикметник).

Вправа 58. 1. Уважно читай речення, вкажи їх вид за метою висловлювання. 2. Спиши речення, підкресли займенники.

1. Хто б міг сказати, що мине зовсім небагато часу, і вже нова слава черкне колишанця своїм крилом, і вся школа зверне на нього захоплені погляди: Кульбака вийшов у чемпіони! 2. Головний прирз

буде мій, це вже як собі хочете. 3. Ти просто не вмієш цінувати те, що маєш! 4. За наші трудові заслуги, може ж таки, відпустять нас додому хоч тижнів на два?. 5. І щоб ми там робили у вас?

Олесь Гончар

Вправа 59. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи тип і стиль мовлення. 3. Випиши займенники, які вказують на кількість, але не називають її. 4. Визнач число і відмінок займенників.

Коли ми прийшли до школи, я твердо вирішив вчитись тільки на «десять» і «одиннадцять». Мені хотілося з першого ж дня показати, що я вже не той, яким був минулого року. Всім показати: і мамі з татком, і директорові, і вчительці, і всьому класові...

Мені хотілося, щоб швидше вже прийшла Марія Степанівна (її уроки перші), щоб я вже сидів і слухав-слухав уважно... Ні, ще ніхто не знає, як добре я буду вчитись!...

За Дмитром Ткачем

Вправа 60. 1. Уважно читай загадки. 2. Спиши загадки, допиши, де потрібно, відгадки. 3. Підкресли займенники.

1. Всім перехожим я моргаю, щоб пильно глянули на мене. очей же в мене троє – червоне, жовте і зелене. (*рофолтівС*).

2. Моє тіло під землею, кучерики – понад нею. Мене любить кожна юшка. Називаюсь я ... (*акшуртеП*)

3. Між крижин відважно плава, обганяє пароплави. То ж ви знаєте, що він називається ... (*нівгніП*)

4. Хто малюнок уночі на вікні зробив мені? (*зором*)

ЗВЕРНИ УВАГУ

У процесі спілкування у співрозмовників виникає потреба вказати один на одного або на того, про кого говорять. З цією метою вживаються **особові** займенники.

Займенники **я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони** називаються особовими займенниками. Займенники мають три особи.

Я, ми – займенники 1-ї особи.

Ти, ви – займенники 2-ї особи.

Він, вона, воно, вони – займенники 3-ї особи.

Особові займенники вживаються в **однині**: **я, ти, він, вона, воно** і у множині: **ми, ви, вони**.

ЗМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ ЗА ОСОБАМИ		
Особа	Однина	Множина
1-ша	я	ми
2-га	ти	ви
3-тя	він, вона, воно	вони

Вправа 61. 1. Подумай, чому займенники *я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони* називаються особовими? 2. Вкажи займенники, що належать до першої особи, до другої, до третьої (користуйся таблицею). 3. Як пишуться займенники з іншими частинами мови? Наведи приклади і запиши їх.

Вправа 62. 1. Допиши займенники.

Однина	Множина
я	?
ти	?
він, вона, воно	?
про мене	?

Вправа 63. 1. Запиши прислів'я, дібравши продовження з другого стовпчика. 2. Підкресли в реченнях займенники.

Мудрим ніхто не вродився, ...що дає користь.

Людина прагне до того,..... а навчився.

Невмілий .... зате плоди її солодкі.

Гірка наука, сам себе хвалить.

Відгадай мовні загадки-жарти

Який молочний продукт можна перетворити на злак, прочитавши його справа наліво? (*сир – рис*).

Які дзвоники не дзвенять (*лісові дзвіночки*)

Вправа 64. 1. Спиши текст. 2. Підкресли особові займенники. 3. Проаналізуй третє речення за частинами мови. 4. Розкажи, як кіт Чудило став рибалкою. 5. Пригадай і розкажи цікаву історію про відомих тобі тварин, птахів.

Отак і привчився кіт Чудило до мокрого. Іде з нами до річки, стрибає в човен, як мисливський собака, і зараз же до глека.

Ми вудимо рибу, а він на глекові сидить, чекає. Як накидаємо у глек верховодок*, тоді й він починає ловити рибу. Отакий в нас був кіт – кіт Чудило.

Майк Йогансен

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади відмінювання іменників.
3. Вдалі приклади запишіть у зошити з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ						
відмінки	Особа					
	1-а		2-а		3-я	
	однина	множина	однина	множина	однина	множина
Називний	<i>я</i>	<i>ми</i>	<i>ти</i>	<i>ви</i>	<i>він, вона</i>	<i>вони</i>
Родовий	<i>мене</i>	<i>нас</i>	<i>тебе</i>	<i>вас</i>	<i>його, (у нього) її, (у неї)</i>	<i>їх, (у) них</i>
Давальний	<i>мені</i>	<i>нам</i>	<i>тобі</i>	<i>вам</i>	<i>йому, їй</i>	<i>їм</i>
Знахідний	<i>мене</i>	<i>нас</i>	<i>тебе</i>	<i>вас</i>	<i>його, її</i>	<i>їх</i>
Орудний	<i>мною</i>	<i>нами</i>	<i>тобою</i>	<i>вами</i>	<i>ним, нею</i>	<i>ними</i>
Місцевий	<i>(на) мені</i>	<i>(на) нас</i>	<i>(на) тобі</i>	<i>(на) вас</i>	<i>(на) ньому, (на) ній</i>	<i>(на) них</i>

Вправа 65. 1. Спиши прислів'я. 2. Постав особові займенники в потрібному відмінку.

1. Наука тяжка, а жити з (вона) легко.
2. Поки талант зростити, треба довго (він) вчити.
3. Так думай, щоб потім не довелось (ти) переробляти.
4. Час не киль: (він) не підженеш і не зупиниш.
5. Треба вчиться – завжди (ти) пригодиться.

Вправа 66. 1. Спиши текст, вставляючи потрібні за змістом займенники. 2. Користуйся довідкою.

Кажуть, горе зближує людей. Тепер ... переконався, що так ... й є. Якщо раніше в ... дружбі з Ільком і були ... щілини, то тепер ...

зцементувалися так, що ... сила не розірве.

Уранці ... чекали один одного на розі і до школи йшли разом. Зі школи поверталися також разом. ... з Ільком твердо вирішили довести що ... не останні в навчанні!

За Дмитром. Ткачем

Довідка: я, воно, нашій, якійсь, ніяка, вони, ми,

Вправа 67. 1. Уважно розглянь малюнок. 2. За малюнком склади й запиши по одному реченню із займенниками її, у неї, їх, до них. 3. Прочитай складені речення, правильно наголошуючи займенники.

Усміхнись

Я і ТИ

- Хто до столу хоче сісти?
- Я!
- Хто варення хоче їсти?
- Я!
- А хто посуд буде мити?
- Ну, вже ти відкажуй, Людо, а то: я та й я!

Грицько Бойко

Вправа 68. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення він відноситься? 3. Вкажи займенники, визнач їх особу, відмінок. 4. Подумай, хто допомагає зайцям вижити? 5. Продовж розповідь. 6. Розкажи, як ти і твої друзі /подружки допомагаєте тваринам і птахам у складні для них часи.

На Чорному морі, недалеко від болгарського берега, здіймається над хвилями кам'янистий, у колючих чагарях, острівець з маяком. Ні джерельця, ні струмочка немає на ньому. І хоч як дивно, а живуть тут зайці. Ніхто не відає, навіть мій дядько Матей, як-то вони сюди потрапили. Дядько Матей знає кожну тваринку в окрузі. Бо він – головний мисливський доглядач...

Леонід. Копиленко

Болгарський берег – берег країни Болгарія

Вправа 69. 1. Уважно читай вірш, спиши вірш. 2. Підкресли займенники. 3. Вкажи слова-звертання. 4. Поясни значення слова *базіка*. Чи відомі тобі такі люди? Як на їхню поведінку треба реагувати?

- Мисливець-мисливець, звідкіль ти ідеш?
- Іду я, мій друже, із лісу.
- Мисливець-щасливець, а що ти несеш?
- Несу я хвостатого лиса.
- А чим же хвостатий той лис провинивсь?
- Курей пережер він без ліку.
- А де ж він, твій лис-курокрад, подивись?
- Утік через тебе, базіку.

Платон. Воронько

ПОМІРКУЙ

Вправа 70. 1. Поміркуй і відгадай мовні загадки, склавши слова.

Які два займенники заважають їздити по дорозі? (я-ми)

Які займенники примушують тримати руки в чистоті? (ми-ти)

Я спереду, я ззаду, а посередині назва коня. Разом буде назва країни. (Я-поні-я).

Вправа 71. 1. Уважно читай текст. 2. Спиши текст, підкресли займенники. 3. Вкажи особові займенники. До якої особи вони відносяться?

Одного разу літав він зі своїм товаришем, теж молодим горобчиком, по дворі в одного господаря. Літали вони, гралися, по смітничку громадили та й знайшли три конопляні зернятка. От наш горобчик і каже:

- Мої зернятка! Я знайшов!

А чужий і собі:

– Мої! Коли мої! Коли мої!

Леся Українка

Вправа 72. 1. Уважно читай уривок казки. 2. Пригадай, з якої казки цей уривок. 3. Чого вона нас навчає? 4. Випиши займенники. 5. Вкажи, до якого розряду відносяться займенники. 6. Поясни значення слова **відрізає**.

А я тобі от що скажу, – відповіла зозуля, – як у мене свого клопоту нема, то чужого я й сама не хочу! От не мала б роботи, чужих дітей розуму вчити! Се не моє діло! А от коли хочеш знати, скільки тобі літ жити, то се я можу тобі сказати.

Аби ти була жива, а за мене не турбуйся! — відрізає горобець і полетів геть.

Леся Українка

Вправа 73. 1. Уважно читай текст, спиши текст. 2. Визнач у реченнях займенники, вкажи особу, число займенників. 3. Підкресли займенники. 4. Подумай і розкажи, що ти знаєш про Конституцію України. 5. Що записано в Конституції України про дітей? 6. Розкажи як ти і твої однокласники /однокласниці дотримуються учнівських обов'язків.

Слово «конституція» походить із латинської мови, якою говорили ще в Стародавньому Римі. А означає воно «устрій, установлення», тобто будь-яка конституція визначає, якій бути державі, де ми живемо, а також – наші права та обов'язки.

А вони є в усіх і в кожного!

Скажімо, твої батьки мають піклуватися про тебе, а ти повинен помагати їм в усьому, слухатися їх, поважати дорослих і своїх ровесників. Зрозуміло, тоді й вони поважатимуть тебе. Адже в Конституції України записано, як то кажуть, чорним по білому, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження».

Отже, друже, запам'ятай: Конституція України – то життєвий дороговказ і для тебе, і для мене, і для усіх суцільних в Україні, і для нашої держави – теж!

Анатолій Костецький

Усміхнись

— Скажи, Романе, — питає в учня вчителька, — що до нас ближче: Місяць чи Китай?

— Місяць, – відповідає той.

— Чому ти так думаєш?

— Бо Місяць ми бачимо майже щовечора, а Китаю ніколи не видно.

— Бабусю, дайте мені, будь ласка, жменю горіхів.

— Отакої! Чому ж ти сам не візьмеш?

— Бо Ви маєте більшу жменю, ніж я.

Працюємо разом

Вправа 74. 1. Придумайте речення з особовими займенниками. 2. Вдалі речення запишіть з голосу вчителя/вчительки. 3. Підкресліть в реченнях займенники. 4. Вкажіть особу і число займенників.

Зворотний займенник «себе»

ЗВЕРНИ УВАГУ

Зворотний займенник **себе** відмінюється за відмінками, але не має форми називного відмінка, а також роду й числа

Таблиця

ВІДМІНЮВАННЯ ЗВОРОТНОГО ЗАЙМЕННИКА СЕБЕ			
Н. в.	—	З.в.	кого? – себе
Р. в.	кого?– себе	О.в.	ким? – собою
Д. в.	кому? – собі	М. в.	на кому?– на собі

Вправа 75. 1. Уважно читай прислів'я, спиши їх. 2. Вкажи займенники, визнач відмінок виділених займенників. 3. Поясни, як ти розумієш прислів'я.

1. Шануй сам **себе**, шануватимуть і люди тебе. 2. Чого **собі** не зичиш і другому не бажай. 3. Добре, коли сам віриш у **себе**; ще краще, коли люди вірять у тебе. 4. Той, хто йде в далеку дорогу, залишає по **собі** тривогу.

Цікавинки про займенник

З якої це казки?

1. – Я по засіку метений... (коболок)

2. А ті думають:

– От вражого батька син, ще йому мало!

Це він і нас поїсть! (*йикьцок наП*).

ЗВЕРНИ УВАГУ

Як і іменники, займенники теж змінюються за відмінками.

Працюємо разом

Вправа 76. 1. Спиши речення, займенники в дужках напиши у потрібному відмінку. 2. Вкажи особу, число, відмінок займенників. 3. Запишіть речення з допомогою вчителя/вчительки.

Хто (ви) сказав, що я слабка? (*Леся Українка*). 2. Я не кину співати про (ти), краю мій. (*В. Сосюра*). 3. Демко підгрібав веслами так широко й могутньо, що козаки лише підгрібали (він). (*В. Рутківський*). 4. Ось почув (одного) поміщик новину з новин, що Шевченко – академік, що з столиці (його). (*Д. Білоус*).

Правопис займенників з прийменниками

ЗВЕРНИ УВАГУ

Займенники пишуться окремо від прийменників.

Наприклад: до тебе, в неї, за нами, з ним.

Вправа 77. 1. Уважно читай подані слова, склади й запиши з ними речення. 2. Підкресли займенники з прийменниками.

У нас, над нами, до неї, для вас, біля них.

Вправа 78. 1. Читай уважно загадки-жарти. Відгадай їх. 2. Запиши загадки і відгадки.

1. Який займенник складається з однієї букви?

2. Що треба зробити з руками, щоб утворилося три особових займенники?

3. Яке слово складається з семи букв я?

(я, ви-ми-ти; сім'я)

Вправа 79. 1. Уважно читай текст. 2. Яка подія описана в тексті? 3. Як передано настроїв, почуття хлопчика? Відповідь доповни прикладами з тексту. 4. Постав питання до виділених слів. З якою метою їх вжито в тексті? До якої частини мови вони належать

На косовицю

Збирались **ми** на косовицю довго. Скільки клопоту було в **цей** день!

Прокидаюсь **я** на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. А на Десні краса! **Все** блищить і сяє на сонці. Пахне в'ялою травою, квітами. **Я** стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вода ласкава, холодна. Потім стрибаю на кручу і гайда до сінокоосу.

За Олександром Довженком

Вправа 80. 1. Уважно розглянь фотоілюстрацію. 2. Усно склади три речення про косовицю. 3. Вдалі речення запишіть з голосу учителя/вчительки.

ЗВЕРНИ УВАГУ

В українській мові **прийменники з, над, перед, під** перед займенником **мною** вживаються з буквою **і**.

Наприклад: Уперше **зі** мною до Києва приїхав Ява.

Всеволод Нестайко

ЧИСЛІВНИК

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Числівник – самостійна частина мови, що означає число, кількість предметів, їх порядок при лічбі й відповідає на питання: *скільки? котрий?*

Наприклад: вісім, двадцять один, восьмий, двадцять перший.

Числівники поділяються на **кількісні** та **порядкові**.

Кількісні числівники означають число або кількість і відповідають на питання **скільки?**

Наприклад: п'ять, вісімнадцять, двісті три.

Порядкові числівники означають порядок предметів при лічбі і відповідають на питання **котрий?**

Наприклад: сьомий, тридцять шостий, трьохсотий.

Вправа 81. 1. Уважно читай текст, придумай йому назву. 2. Визнач у тексті числівники. 3. Перепиши текст, підкресли числівники.

Зерно кукурудзи надзвичайно цінне. У ньому міститься залежно від сорту і місця вирощування вісім – дванадцять процентів білка, шістдесят три – шістдесят шість процентів крохмалю, два – шість процентів жиру та багато інших поживних речовин. Кулінари підраховали, що із зерен та кукурудзяного борошна можна приготувати вісімсот смачних страв.

Сергій Кургузов

Вправа 82. 1. Уважно читай загадку. 2. Поміркуй, про які сестри й брати в ній розповідається? 3. Спиши загадку. 4. Визнач числівники, підкресли числівники. 5. Поміркуй, чому сестри й брати йдуть з праці, а сестриця сьома їм приготувала смачну їжу. 6. Розкажи, як ти проводиш тиждень.

Дружна родина

Три сестри й три брати
з праці йдуть до хати.

Їх сестриця сьома
зустрічає вдома, кличе до світлиці
їсти паляниці.

Леонід Куліш-Зіньків

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади кількісних і порядкових числівників.
3. Вдалі приклади запишіть у зошити з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

ЧИСЛІВНИКИ	
Кількісні	Порядкові
скільки?	котрий?
п'ять, двадцять три, сто сорок шість	п'ятий, двадцять третій, сто сорок шостий

Вправа 83. 1. Уважно читай вірш. 2. Визнач у реченнях числівники, постав до них питання. 3. Випиши числівники та запиши їх числами. Користуйся зразком. 4. Пригадай, яких ти знаєш свійських тварин. Чи насправді свійські тварини так довго живуть?

Зразок: тринадцять – 13.

Скільки живуть свійські тварини?

Раз зозулька у сні почала кувати,
всім тваринам для життя роки дарувати.
Для малого поросяти двадцять два «ку-ку»,
півнику дванадцять років для ку-ку-рі-ку.
Вівцям справно відлічила двадцять один рік.
Для лоша відрахувала гарний, довгий вік.
Шістдесят ..., і ще рахує! ... все – шістдесят сім!
Всі тварини до зозульки: от би нам так всім!
Для корівки сорок років, вісім для кроля.
Тридцять літ нарахувала для кача-маля.
Котику п'ятнадцять років: ку-ку, ку-ку, ку...
І тринадцять накувала дядьку індику!

Наталка Гуркіна

Вправа 84. 1. Уважно читай подані словосполучення. 2. Скажи, коли відбуваються вказані події. 3. Склади й запиши речення з поданими словосполученнями. 4. Підкресли в реченнях числівники.

День Незалежності України, День знань, Новий рік.

Питання-жарти

Півень, який стоїть на одній нозі, важить 3 кілограми. Скільки заважить півень, якщо стане на дві ноги? (3 кілограми).

Скільки кроків зробить горобець за сім років? (жодного, горобець не ходить, а стрибає).

Вправа 85. 1. Відгадай римовані загадки. 2. Спиши загадки і відгадки до них.

І стала цифрою

Летіла птиця на морозі
над хатами зимовим днем,
згубила літеру в дорозі
і стала – цифрою з нулем.
Що це таке? (акорос, 04)

Дмитро Білоус

Назва ріки

До країни знань ішов мандрівник
і зустрів цікаві складники:
поєднались префікс і числівник
і зробились назвою ріки
Яка це назва? (при-, п'ять Прип'ять)

Дмитро Білоус

Усміхнись

1. – Василю, скільки буде, якщо розділити вісім пополам?
– Якщо ділити впоперек, то буде два нулі, а якщо поздовж – дві трійки.

2. Син: У Івася 28 зубів, а у мене тільки 22.

Батько (дивлячись у телефон): Ой діти, дайте мені спокій!
Поділіться самі.

Вправа 86. 1. Утвори з кожної групи слів речення, речення запиши.
2. Підкресли в реченнях числівники. 3. Вкажи кількісні і порядкові числівники.

1. Три, хлопці, іти, ліс, гриби. 2. Одинадцять, три, остача, ділиться. 3. Шість, спортсмени, почати, тренування. 4. Сім, правди, бути, засмучений.

До слова *засмучений* добери синонім.

Вправа 87. 1. Уважно читай загадки. 2. Вкажи в загадках числівники, перепиши числівники. 3. Усно визнач розряди числівників за значенням.

1. У двох матерів по п'ятеро синів. 2. Один баранець пасе тисячу овець. 3. Плету хлівець на четверо овець, а на п'яте ягня – окремо. (Руки, місяць і зорі, рукавичка).

Вправа 88. 1. Уважно читай загадки, відгадай їх. 2. Визнач у загадках числівники, спиши речення, підкресли числівники. 3. Усно провідміняй порядкові числівники.

1. Один усю роботу робить, другий господаря молоком поїть, третій хату стереже. 2. Дуб-довговік, на ньому дванадцять гілок, на кожній гілці по четверо гнізд, а в кожному гнізді по семеро яєць, і кожному яйцю ім'я є. 3. Дванадцять братів один за одним ходять, один одного не обходять. 4. У тридцяти двох воїнів один командир. 5. Живе один батько, тисячі синів має, всім шапки справляє, а собі не має.

Відгадки: кінь, корова, собака; рік; місяці, дні; зуби і язик, дуб.

Працюємо колективно

Вправа 89. 1. Придумайте 4 речення про свій клас, використовуючи кількісні та порядкові числівники. 2. Вдалі речення запишіть з голосу учителя/учительки. 3. Підкресліть в реченнях числівники.

Працюй самостійно

Вправа 90. 1. Уважно читай запитання. 2. Напиши письмові відповіді на запитання.

1. О котрій годині ти прокидаєшся?
2. Скільки хвилин витрачаєш на ранкову гімнастику?
3. Коли виходиш з дому до школи?
4. Скільки часу витрачаєш на дорогу до школи?
5. О котрій годині розпочинається перший урок?
6. О котрій годині закінчуються заняття в школі?

Усміхнись

— Миколо, якщо у тебе є гривня і ти попросиш у брата ще одну гривню, скільки у тебе буде грошей?

— Одна гривня.

— Та ти просто не знаєш математики!

— Це Ви не знаєте мого брата.

ПРИСЛІВНИК

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Прислівник – незмінна частина мови, яка виражає ознаку дії або пояснює, де, коли відбувається дія, куди вона спрямована, і відповідає на питання **як? де? куди? коли?** та ін.

Прислівники в реченні найчастіше поєднуються з дієсловами.

Прислівники виконують в реченні роль другорядних членів речення.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Прислівники не змінюються. Прислівники пишуться окремо зі словами в реченні.

Вправа 91. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Підкресли прислівники, усно постав до них питання.

1. Як поночі ходиш, то не туди потрапиш. 2. Хто чесно трудиться, той весело дивиться. 3. Згаяного часу ніколи не повернеш. 4. Хто на місці лишається, той назад одсувається. 5. Враз зробилася із стрічки глибока і широка річка. (*Народна творчість*).

Вправа 92. 1. Уважно читай загадки. 2. Спиши загадки, підкресли прислівники, постав до них питання.

Хто малюнок уночі
зробив мені?

Узимку горою,
а літом водою.

Що росте догори
коренем?

Вправа 93. 1. Уважно читай текст. 2. Поясни значення вислову і слів: **бабине літо, марево, тік**. 3. Випиши прислівники, склади з ними речення. 4. Вдалі речення запишіть з голосу вчителя/вчительки. Підкресліть прислівники.

День був ясний, сонячний та теплий. Починалося бабине літо. На дворі стояла суша. Небо синіло. Сонце сходило на небі низько, але ще добре припікало косим промінням. Тихий вітер ледве ворухився. Над полем миготіло марево. Половина листя не вербах вже пожовкла, але на тополях, на осокорах лист зеленів, ніби влітку. Надворі ніби не бабине, а справжнє літо. Тільки зелена низька озимина навкруги току нагадувала про осінь.

Іван Нечуй-Левицький

Вправа 94. 1. Уважно читай вірш. 2. Зверни увагу на виділені слова, які називають ознаку дії, пояснюють, коли саме відбувається дія. До якої частини мови вони відносяться? 2. Спиши вірш, підкресли прислівники. 3. Придумай речення з виділеними словами. 4. Вдалі речення запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Сміється сонце як? – **ласкаво**,
мандрує небо **величаво**,
а небо голубіє **дивно**,
пливуть хмаринки **тихо, мирно**.
Сади цвітуть коли? – **весною**,
улітку трав моря шовкові,
а **восени** врожай збирають,
узимку снігу всі чекають

Лариса Лужецька

РЕЧЕННЯ

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Речення – це одне або кілька слів, які виражають відносно закінчену думку.

Речення поділяються за метою висловлювання і за інтонацією.

За метою висловлювання речення поділяються на **розповідні, питальні, спонукальні**.

Розповідними називаються речення, в яких про когось або про щось розповідається.

Наприклад: Летить метелик, дивиться з подивом на квіти, на місяць. (В. Сухомлинський).

Питальними називаються речення, в яких про когось або про щось запитується.

Наприклад: А коли повертаються лебеді, що вони сіють крильми? (В. Сухомлинський).

Спонукальними називаються речення, в яких міститься наказ, порада або прохання.

Наприклад: Спи, дитя моє, ти – життя моє! Спи, дитя моє красне! (С. Руданський).

1. Поясни, як ти розумієш значення слова *красне*.

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Розповідні, питальні та спонукальні речення можуть вимовлятися з підвищеною інтонацією. Такі речення називаються **окличними**

*Наприклад: Наше місто найкраще. Наше місто найкраще!
Коли ми поїдемо на екскурсію? Коли ми поїдемо на екскурсію?!*

Починаймо прибирати. Починаймо прибирати!

Вправа 95. 1. Уважно читай слова. 2. З поданих слів склади і запиши речення. 3. Підкресли головні члени речення. 4. Придумай назву тексту.

1. Південному Бузі, річці, багато, на, куточків, чудових;
2. на, три, березі, лівому, скелі, річки;
3. вони, Ворота, Сова, Пугач, звуться;
4. чудернацькі, багато, про, скелі, казок, легенд, і, створено.

Вправа 96. 1. Читай голосно кожне речення тричі: перший раз – з розповідною інтонацією, другий – з питальною, третій – з окличною. 2. Поясни, як впливає інтонація речень на їхній зміст. 3. Спиши речення, підкресли дієслова, визнач їх час.

Весело пройшли зимові канікули. 2. Ми поїдемо у Вінницю на екскурсію. 3. Старшокласники вітали першокласників з початком шкільного навчання. 4. Галинка отримала сьогодні найвищий бал за виконану роботу.

Усміхнись

Питальне речення

– А тепер, Сергію, наведи-но, будь ласка, приклад питального речення, – попросив учитель.

– Миколо Васильовичу, а чи поставите двійку за те, що я не виконав домашнього завдання?

Вправа 97. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Вкажи вид речень.

Лісе, лісе зелений, чом ти сумний восени? (*М. Підгірянка*).
2. На глибокій глибині, при самісінькому дні, у воді хвостами водять, ходять – наче хороводять – отакенні окуні!... Як спіймати їх мені?
3. Буде на кожному столі коровай – славен трудом хлібороба наш край!
4. Здавалося б, радій собі, аж ні, не дає йому спати одна думка: чи немає в світі краю ще кращого, ніж Україна?
5. Де ж вона, та музика? – подумав. – Чи я зовсім оглух? І за що ж вони люблять отаку вбогу землю? (*З творів О. Орача*).

Головні і другорядні члени речення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Члени речення поділяються на **головні** і **другорядні**. Підмет і присудок – **головні** члени речення. Інші члени речення – **другорядні**.

Підмет і присудок складають **граматичну основу** речення, тобто вони **головні** в реченні.

Наприклад: 3 вечора аж до ранку вишивала дівчина вишиванку.

Вправа 98. 1. Уважно читай твір. 2. До якого жанру відноситься твір. 3. Поясни, як визначити в реченні підмет і присудок. Наведи приклади.

Напиши таке мені:

«Дід відвідує три дні
відділ соціального забезпечення».

—Де, скажи, тут головні члени речення?

Кажеш: дід і відвідує?

Правильно: це підмет і присудок.

Ще напишемо речення:

«Мати купила бурякових висадок».

Ти підкреслив: мати й купила —

немає заперечення,

бо це справді підмет і присудок —

головні члени речення.

Дмитро Білоус

Вправа 99. 1. Спиши словосполучення. 2. Визнач у словосполученнях підмет і присудок, усно постав до них питання. 3. Наведи власні приклади словосполучень. 4. Запиши словосполучення в зошит. У класі зачитайте, визначте вдалі приклади.

Соловейко затьохкав, пливе корабель, сонце гріє, ішов Федько, мати запитує, зацвіли чорнобривці, ракета полетіла, бабуся розповідала, робот прибрав, рій гуде.

Вправа 100. 1. Спиши речення. 2. Вкажи головні члени речення, постав до них питання. 3. Підкресли головні члени речення. Визнач час дієслів.

1. У багатьох походах побував Київ. (*Н. Забіла*). 2. З давніх-давен наш народ оспівував калину в піснях (*В. Скуратівський*). 3. Біля паркана росте високий гіллястий клен. (*В. Артамонова*). 4. Пригощав пташок я з годівниці. (*А. Качан*). 5. Свій пухнастий хвіст лисичка носить обережно. (*К. Ушинський*).

Речення непоширені й поширені

ЗВЕРНИ УВАГУ

Речення, що складається лише з головних членів, називається **непоширеним**.

Наприклад: Дрімають села (*І. Франко*).

Речення, в якому крім головних членів, наявні другорядні члени речення, називається **поширеним**.

Наприклад: Хліб дає людям життя. (*І. Сенченко*).

Вправа 101. 1. Читай уважно речення. 2. Вкажи, які речення поширені, а які – непоширені. 3. Спиши речення. 4. Підкресли в реченнях головні члени речення. 5. Поясни значення слова **дїброва**.

1. Сіли. Олина мати приготувала вечерю й подала її на стіл. (*А. Лотоцький*). 2. Полисіли дерева. В дїбровах замовкло птаство. (*За В. Скуратівським*). 3. Прилітайте, щиглики! Прилітайте, снігурі! Прилітайте і клюйте, підкріплюйтесь, щоб не замерзнути від голоду і холоду. (*Є. Гуцало*). 4. Село Спасівка знаходилося на правому березі ріки Самари, недалеко від Дніпра. (*А. Чайковський*).

Працюємо колективно

Вправа 102. 1. З непоширених речень утворіть поширені. 2. Запишіть речення.

Ліс восени. Жовте листя. Появилися гриби. Діти раділи.

Вправа 103. 1. Уважно читай речення, спиши речення. 2. У поширених реченнях підкресли однорідні члени речення. 3. Вкажи до якої частини мови відносяться однорідні члени речення.

1. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. 2. А соняшника, а маку, буряків, лободи, кропу, моркви! 3. Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці. (*З творів О. Довженка*). 4. Природа

довго боролась, шуміла, протестувала і не хотіла скоритись. (М. Коцюбинський). 5. Хоч би скільки було в тебе різних справ, забав і веселощів, однак ти не забудеш своїх крилатих друзів. (Д. Чередниченко).

Працюємо колективно

Вправа 104. 1. Уважно читайте речення. 2. Визначте в реченнях головні члени речення. 3. Поширте речення. 4. Кращі зразки запишіть з голосу учителя / учительки. 5. У реченнях підкресліть головні члени речення. 6. Вкажіть другорядні члени речення.

Шпак прилетів. Поїдає шкідників. Голосно співає. Радіє весні.

Однорідні члени речення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Члени речення, що відповідають на одне і те ж саме питання й відносяться до одного й того самого члена речення, називаються **однорідними** членами речення. Однорідними можуть бути головні й другорядні члени речення.

Наприклад: Вітер віє, повіває, по полю гуляє. (Т. Шевченко).
Червонясте, золотисте опадає з клена листя. (І. Блажкевич).

Вправа 105. 1. Уважно читай речення. 2. Вкажи однорідні члени речення. 3. Спиши речення. 4. Поясни, що роблять люди, професії яких згадано у третьому реченні. А ким ти мрієш працювати?

1. А коли сніг іскристий, мокрий і липкий, усі кияни починають щонебудь ліпити. 2. Нарешті прийшли друкарі, слюсарі, пекарі, вчителі, за ними збіглося пів-Києва дітей і всі заходилися ліпити, ліпити, ліпити. 3. І пішли колядувати всім підряд: друкарям, слюсарям, пекарям, учителям, письменникам у їхніх письменницьких будинках, послам у посольствах і ще всюди, всюди! (З творів Зірки Мензатюк). 4. Викопали тоді на Кудрявському* узвозі прикраси заможної киянки: золоте намисто, срібні браслети (до слова, вони ще й мали практичне значення, бо підтримували рукави сорочки), колти* з підвісками у вигляді сердечок. (В. Кульова).

Вправа 106. 1. До поданих речень допиши однорідні члени речення. 2. Якими членами вони виступають в реченні? 3. Підкреслити слово, до якого відносяться однорідні члени речення.

1. Учні повинні бути (**якими?**) ... 2. У шкільній майстерні ми (**що робили?**) ... 3. Літо було (**яке?**) ... 4. Після закінчення школи я мрію працювати (**ким?**) ... 5. Весною з вирію до нас повертаються (**які пташки?**) ...

Вправа 107. 1. У класі з допомогою учителя/вчительки складіть і запишіть речення, що спонукають до таких дій: а) подивитися новий кінофільм; б) допомогти сусідові по парті у навчанні; в) подарувати книжку напам'ять. 2. Для якого стилю мовлення характерні такі речення?

Вправа 108. 1. Уважно читай слова. 2. З поданих слів склади і запиши речення. 3. Підкресли головні члени речення. 4. Придумай назву тексту.

1. Ми, ходити, ягоди, ліс, гриби.
2. листя, тополі, опадало, осики, клени, берези.
3. чути, соловейко, не було, голоси, зозуля, шпак.
4. лисички, назбирати, опеньки, багато, ми, боровики.
5. до, задоволені, поверталися, дому, радісні,

Вправа 109. 1. Уважно читай слова. 2. Склади й запиши речення так, щоб подані слова виступали однорідними членами речення.

Прекрасна, багата, мелодійна...
Червоні, сині, білі; проліски, ряст, конвалії...
Боровички, опеньки, лисички

ЗВЕРНИ УВАГУ

На письмі однорідні члени речення відокремлюються комами. Між двома однорідними членами речення перед сполучником **і** кома не ставиться.

Наприклад: Нехай луна дитячий сміх бадьоро, молоді і клично! (М. Джаліль)

Однорідні члени речення можуть з'єднуватися сполучниками **а, але**. Перед сполучниками **а, але** завжди ставиться кома.

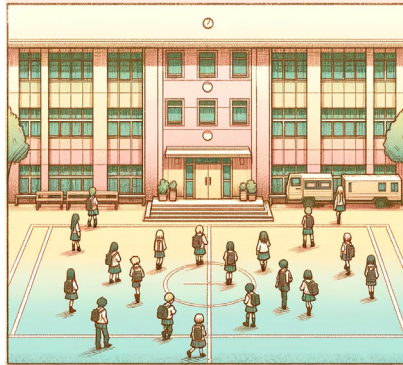
Наприклад: Дощ пішов рясний, але калюж не було.

Між однорідними членами речення може стояти сполучник **та**. Якщо він має те саме значення, що й сполучник **але**, то перед ним ставиться кома. *Наприклад:* Тече вода в синє море, та не витікає.

Вправа 110. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Вкажи однорідні члени речення, підкресли сполучники між ними. 4. Визнач, якими частинами мови виражені однорідні члени речення.

1. І барвінком, і рутою, і рястом квітчає весна землю, мов дівчину в зеленому гаї. 2. Крізь верби сонечко сіяє і тихо гасне. 3. Чорніє поле, і гай, і гори. 4. Чималий у яру ставок, зелений по горі садок, і верби, і тополі, і вітряки на полі, і долом геть собі село понад водою простяглось. (З творів Т. Шевченка).

Вправа 111. 1. Уважно розглянь малюнки. 2. Склади речення з однорідними членами. 3. Вживай сполучники і(й), а (але), та.

Вправа 112. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Вкажи однорідні члени речення. Наведи власні приклади. 4. Поясни, якими частинами мови виражені однорідні члени речення.

1. Вони проводять різноманітні ігри: спортивні, інтелектуальні. 2. Гра – це ж не просто розвага, а випробування себе, здобуття досвіду, навчання, розвиток уяви. 3. Журнал “Малютко” щомісяця розповідає дошкільнятам казочки, віршики, подає ігрові завдання, загадки, пісеньки з нотами, і рецепти страв та напоїв. 4. Завдяки

цьому журналу можна більше дізнатися про світ, Батьківщину, свій родовід, однолітків та все що їх цікавить. (З творів Н. Ступакової).
5. А тоді і хор, і співак, і соловейко усі разом і співали, і виводили, і витьохкували. (Зірка Мензатюк).

Працюємо колективно

Вправа 113. 1. Придумайте речення з однорідними членами речення про рибу, шкільне приладдя, міський транспорт, овочі, фрукти. 2. Вдалі речення запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Просте та складне речення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Речення бувають **прості і складні**. Складне речення об'єднує два або кілька простих, які поєднуються між собою інтонацією та за змістом. У складному реченні стільки простих речень, скільки у його складі граматичних основ.

Наприклад: Іде дощ краплистий, діти бігають під дощем. (Ю. Яновський).

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Речення, що виражає одну закінчену думку, називається **простим**.

Наприклад: Широкою вулицею села йшов малий Федько зі школи додому. (С. Олійник).

Речення, в якому об'єднано два чи кілька простих речень, називається **складним**. Прості речення в складному відокремлюються одне від одного комами.

Наприклад: Сім'я вечерея коло хати, вечірня зіронька встає. (Т. Шевченко).

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади простих і складних речень.
3. Вдалі приклади запиши у зошит з голосу вчителя/вчительки.

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА БУДОВОЮ	
Прості	Складні
мають одну граматичну основу	мають дві або більше граматичних основ
<i>У нашому дворі росте висока акація.</i>	<i>Іде краплистий дощ, діти радісно бігають по калюжах.</i>

Вправа 114. 1. Уважно читай речення. 2. Визнач прості речення, що входять у складне речення. 3. Спиши речення. 4. Вкажи частини мови в першому реченні.

1. Коли Василько підійшов до торішнього квітника, то щиглики відлетіли на бузиновий куц. 2. Гілля молодої вишні рясно обнизали снігурі, наче то вишня взимку зацвіла такими жаристими квітками. 3. Цікавий Василько ступив під вишню, щоб зблизька подивитись, і тоді яскраві квітки, змахнувши живими крильми, вмить зірвалися з гілля й полетіли. 4. Не обминайте Васильків город, знайдете поживу для себе тут, а стовбурці молодих яблуньок та вишеньок не обгризайте, бо ж дерево живе, те ж замерзнути може. (Є. Гуцало).

Вправа 115. 1. Уважно читай речення. 2. З поданих простих речень утвори складні і запиши їх. 3. Постав розділові знаки.

1. Випав сніг. 2. Настали морози. 3. Ставок замерз. 4. Риби задихаються. 5. Прорубали ополонку.

ЗВЕРНИ УВАГУ

РОЗБІР ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Порядок розбору

1. Вид речення за метою висловлювання.
2. Основа (головні члени речення).
3. Вид речення за наявністю другорядних членів.
4. Другорядні члени речення (якщо є).
5. Звертання (якщо є).

Зразок усного розбору

Одного разу хитра лисичка поверталася додому.
(В. Сухомлинський).

Це речення розповідне.

Основа речення: *лисичка* (підмет), *поверталася* (присудок).

У реченні є другорядні члени, тому воно поширене (одного разу, хитра, додому).

ЗВЕРНИ УВАГУ

Складне речення має дві і більше граматичних основ.

Складне речення буває без сполучників та зі сполучниками: *і, й, та, а, але, бо, що, як, щоб, де, коли.*

Наприклад: *У море впали перші краплі дощу, а за ними несподівано загув страшний вітер. (І. Нечуй-Левицький)*

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади вживання розділових знаків між частинами складного речення.
3. Вдалі приклади запишіть у зошит з голосу вчителя/вчительки.

Таблиця

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ МІЖ ЧАСТИНАМИ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ	
Кому між частинами складного речення ставимо	
Якщо частини складного речення поєднані без сполучників.	Якщо частини складного речення поєднані сполучниками і, та, а, але, проти, однак, що, щоб, бо, коли, поки, тому що, як, якщо, тому що
<i>Лелечики тихенько сиділи під маминим крилом, мовчки дивилися на батькові шанці.</i>	<i>Цілий день носили їм їжу, а ввечері влаштували концерт.</i>

Вправа 116. 1. Уважно читай речення. 2. Поясни, як пов'язані між собою прості речення у складних. 3. Чим відрізняються прості речення від складних?

1. Був ясний весняний день, на деревах співали пташки, серед квітів літали барвисті метелики. (В. Сухомлинський).
2. І колишеться м'ята, і тремтить далина, і доріг є багато, а Вітчизна одна. (А. Малишко).
3. Стоїть гора високая, зелений гай шумить. (Л. Глібов).
4. Підійшов до їжачої оселі, а їжачок на той час саме добудовував хатину. (В. Кукульняк).
5. Побігла курочка до лікаря,

прописав лікар півникові гірких ліків, і довго пролежав півник.
(К. Ушинський).

ЗВЕРНИ УВАГУ

РОЗБІР СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Порядок розбору

1. Вид речення за метою висловлювання.
2. Прості речення у складному, їхні граматичні основи.

Зразок усного розбору

*Засипають поля, облітає гілля, і садами по жовтому листі
лине осінь в багряному* листі. (В Сосюра).*

Речення розповідне, складне, складається із трьох частин.

Граматична основа у першій частині – *поля засипають*, у другій – *гілля облітає*, у третій – *осінь лине*.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Прості речення, що входять у складне, можуть бути поєднані без сполучників.

Між частинами складного речення ставиться кома.

Наприклад: Іде дощ краплистий, діти бігають під дощем.
(Ю. Яновський).

Вправа 117. 1. Читай уважно. 2. Вкажи, де речення, а де – текст. 3. Поясни, чим відрізняється текст від групи речень. Доведи свою думку. 4. Придумай назву тексту. А реченням можна придумати назву? Наведи власні приклади речень. Спробуй об'єднати їх у текст.

1. А було це в селі, що зветься Петриківка. 2. Одного разу він їхав степом за Дніпром. 3. А ще ж виноград, полунички і неодмінно калина. (Зірка Мензатюк). 4. Мамина хата в садку, як у віночку. Коло хати вишні, черешні, яблуні. В садку є проліски. З весни до осені коло хати квіти. (За Дмитром Чередниченком).

Вправа 118. 1. Уважно читай речення. 2. Випиши спочатку складні речення, у яких прості речення поєднані між собою за допомогою сполучників, а потім ті, в яких прості речення поєднуються без сполучників. 3. Підкресли граматичні основи.

1. Дивлюся, аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає. (Т. Шевченко). 2. Цілий день я носив з-під беріз і кленів повні глечики соку, виливав у дубові барильця і радів

такій роботі. (М. Стеблина). 3. Солов'ї заливисто перетьохкуються у вербах, по садках, і вся ніч сповнюється тільки солов'їним співом. (За О. Гончаром). 4. Листки і квіти розкриваються, а з їхніх обіймів будиться комахня і бринить. (М. Яцків). 5. Я виручу Ігоря, і йому буде зовсім добре. (Б. Комар).

Речення зі звертаннями

ЗВЕРНИ УВАГУ

Пригадай, що ти знаєш про звертання.

Звертання – це слово або словосполучення, яке називає особу або предмет, до якого звернена мова.

У вимові ці слова виділяються голосом, а на письмі – розділовими знаками.

Наприклад: Дивись, Петре, в тебе на рукаві така гарнесенька сніжинка! (Г. Коваленко).

Вправа 119. 1. Уважно читай слова. Допиши до них слова у формі звертання. Користуйся зразком.

Зразок: брат – брате.

Товариш, Віра Іванівна, Ганнуса, В'ячеслав, друг, Батьківщина, козак, вітер.

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Звертання може **стояти** на початку, в середині або в кінці речення.

Наприклад: Мамо, влаштуємо і горобчикам ялинку. (В. Сухомлинський). Ні, Павлику, ми сьогодні рушниці не братимемо. (Остап Вишня). Вічна слава красі вашій, мамо *Маріє!* (О. Довженко).

На початку речення, якщо звертання вимовляється з великим почуттям, воно відокремлюється знаком оклику.

Наприклад: Олю! Олюсю! Де ти, дитинко? (За А. Лотоцьким).

Подумай: У текстах якого типу мовлення найчастіше вживається звертання?

Якщо звертання стоїть у середині речення, то відокремлюється з обох боків комами.

Наприклад: Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину. (В. Симоненко).

Вправа 120. 1. Уважно читай речення, Спиши їх. 2. Підкресли слова, що вказують, до кого звернена мова.

1. Галю, Петрику, Кіндрате, годі, ледарі, вам спати! 2. От з якими «рушницями» полюватимемо фазанів ми з тобою, Павлику! (Остап Вишня). 3. Вибачте, Василю Дмитровичу, і не звертайте уваги на цей мікрофон, але декілька слів для нашого районного радіо та для газети. (М. Вінграновський). 4. Мамо! Мамо! Перший сніг! Небесне пір'я! — радісно загукала Оленка. (О. Кротюк). 5. Друзі, не шкодуйте часу й зусиль для вивчення мови. (А. Коваль). 6. Мамо! Матусю! Я теж хочу такого ведмедика, як у Ганнусі. (О. Кротюк).

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Звертання найчастіше використовуються у спонукальних і питальних реченнях, оскільки саме в таких реченнях названі особи або предмети спонукають ся до дії або відповіді на запитання.

Наприклад: Тату, Сіроманець утік! (М. Вінграновський).

Саню, Санько, а... а.... нащо Птичкіну? (Н. Бічуга).

Найчастіше звертання буває виражене іменником у кличній формі або у називному відмінку.

Наприклад: Неодоладьку, мені треба швиденько повернутися додому! (Г. Малик). Рятуйте, хлопці! – зарепетувала голова і зникла під водою. (Я. Стельмах).

Вправа 121. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Слова, що в дужках, постав у кличному відмінку.

1. Я на тебе дивлюся щовечора, (Київ) мій! 2. (Криниця) моя, (криниця), ти – серця мого джерело назавжди. (Д. Луценко). 3. (Душа) моя убогая, чого марно плачеш? 4. (Зоря) моя вечірняя, зйди над горою. (З творів Т. Шевченка). 5. Я так люблю твої дороги, моя (Україна) сумна! (В. Сосюра).

Вправа 122. 1. Уважно розглянь малюнки. 2. Склади речення за малюнками. 3. Запиши речення з допомогою учителя/учительки.

Звертання, при якому є пояснювальні слова, називається **поширеним**. *Наприклад: Зоре моя вечірняя, зійди над горою. (Т. Шевченко).*

Вправа 123. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення. 3. Визнач у реченнях звертання. 4. Вкажи поширені й непоширені звертання. Яка між ними різниця? 5. Придумайте речення зі звертаннями. 6. Вдалі речення запишіть з голосу учителя/учительки.

1. Народе мій, твій гнів і біль водив мене в огонь і в воду. (Д. Луценко). 2. Бабусю, а що то за дивовижний засіб від переляку? (Л. Воронина). 3. О слово рідне! Хто без тебе я? (Д. Павличко). 4. Де ж ви, мої голуб'ятка, мої соколи ясні? (М. Вороний). 5. До тебе, люба річенько, ще вернеться весна. (Л. Глібов).

Вправа 124. 1. Уважно читай текст. 2. Поясни вживання розділових знаків при звертанні. 3. Вкажи, які в тексті є речення за метою висловлювання. 4. Спиши питальні і окличні речення. Навчися правильно їх читати вголос.

— Так от що, парубче, — мовив дяк, — лишити тебе у себе я б лишив, але ж ти панський, от мені й потрібен дозвіл від пана, щоб ти в мене жив і вчився. Іди мерщій у Вільшану та попроси в управителя, щоб такий документ дав.

А він дасть? – спитав Тарас і аж дух йому перехопило.

— А чому ні? Повчишся у мене і до пана вернешся.

«То вже побачимо», — подумав Тарас. І ніби не драна свитина була в нього на плечах, а крила вирости.

Так я піду, побіжу мерщій. До побачення, дядечку, я прийду зразу ж!

Він справді ніби летів у Вільшану. Він учитиметься малювати! Гей, осокори, ви чуєте? Пташко, ти летиш швидко, — як тебе обігнати?

— Дядьку, ви їдете до Вільшаної, може, підвезете? Е, ні! Я швидше, ніж ваш кінь!

«Скажений!» — подумав дядько, який їхав шляхом.

За Оксаною Іваненко

Працюємо колективно

Вправа 125. 1. Складіть так речення, щоб подані слова виступали в реченнях у ролі звертань. 2. Речення запишіть. 3. Підкресліть звертання.

Матусю, козаче, Україно, хлопче, товаришу,

Вправа 126. 1. Уважно читай речення, виділяючи голосом звертання. 2. Де вони стоять в реченні? 3. Поясни вживання розділових знаків при звертаннях. 4. Спиши речення. Дотримуйся правопису речень зі звертаннями.

1. «Як ти співаєш, Півне, веселенько...». «А ти, Зозуленько, ти, зіронько моя, виводиш гарно так і жалібненько, що іноді аж плачу я...». 2. «Дядьку, он зима біліє! От тепер же згину я!...». «Опізнився, небораче, — одказав земляк йому. — Хто кохав життя ледаче, непереливки* тому». 3. «Здоров будь, Цуцику! Знічев'я* спочиваєш? — прийшовши під вікно, Бровко озвався...». «Се ти, Бровко?... Чого бо так гукаєш? — промовив той — Аж я злякався...».

З творів Леоніда Глібова

Вправа 127. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення, вставляючи потрібні розділові знаки. 3. Вкажи звертання. 4. Звертання підкресли.

1. Дозвольте і мені панове річ держать. (Л. Глібов). 2. Весняного ранку співаймо сестрице веснянку. (Леся Українка). 3. Мамо я піду покататись на ковзанах. (В. Сухомлинський). 4. Знаєш Ніночко поки прийде мама, давай-но ми поллемо квіти, підметемо підлогу, помиємо тарілки і ложки. (О. Пархоменко). 5. Давно ми сестро не були такі щасливі, як сьогодні. (А. Чайковський).

Вправа 128. 1. Уважно читай речення. 2. Перебудуй речення так, щоб підмети стали звертаннями. Що зміниться від такої перебудови речень? 3. Які речення за метою висловлювання утворюються? 4. Запиши речення. 5. Поясни, які розділові знаки потрібно поставити в кінці речень.

1. Учні успішно опановують нові знання. 2. Оленка записалася в гурток юних натуралістів. 3. Діти збирають різнокольорові листочки для гербарію. 4. Діти виготовляють шпаківні. 5. Діти шанують і бережуть шкільне майно.

Працюємо колективно

Вправа 129. 1. Уявіть, що ви в магазині комп'ютерної техніки. 2. З поданих речень виберіть найдоречніше, щоб звернутися до продавця-консультанта.

1. Продавець! А найновіші планшети є? 2. Дядечку, мені треба планшет! 3. Пане (пані) продавець, планшет дайте, будь ласка. 4. Мені, будь ласка, отой планшет, шановний консультанте.

Вправа 130. 1. Складіть три-чотири речення за малюнком. 2. Речення запишіть. 3. Підкресліть у реченнях звертання.

Культура мовлення. Інтонація речень зі звертаннями

Звертання має кличну форму і вимовляється підвищеною інтонацією.

Наприклад: Гей, Грицику, а покажи-но, на що здатні ваші воронівські! (*В. Рутківський*).

ЗВЕРНИ УВАГУ:

В усному мовленні звертання виділяється голосом, а на письмі – комою або знаком оклику.

- Вправа 131.** 1. Складіть по два речення зі звертаннями на теми: «У транспорті», «На дні народження», «У крамниці “Електротовари”». 2. Вдалі речення запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Позмагайтеся

- Вправа 132.** 1. Уважно читайте вголос уривок з вірша, дотримуйтеся інтонації. 2. Голосом виділяйте звертання. 3. Визначте кращого читця. 4. Поясніть, якими за метою висловлювання є речення зі звертаннями. 5. Спишіть речення, підкресліть у них звертання.

Над колискою

Спи, мій малесенький, спи, мій синок,
я розкажу тобі безліч казок!

Нащо ж ти віченьки знову розкрив?

Спи, моя пташко, то вітер завив.

Олександр Олесь

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Звертання у шанобливому значенні пишуться з великої літери: *Ви, Вас, Вам, Вами, Ваші*. Зокрема, у приватних та офіційних листах, поздоровленнях, коли підкреслюють шанобливе ставлення до людини (наприклад, до вчителя/вчительки), – особовий займенник **ви** пишеться з великої літери – **Ви**.

- Вправа 133.** 1. Уважно читай уривок з листа, спиши уривок. 2. Вкажи особові займенники, визнач їх відмінки. 3. Поясни вживання великої літери у звертаннях.

Шановна Ганно Олексіївно! Вітаю Вас із ювілеєм! Усе своє життя Ви присвятили навчанню й вихованню дітей. Дуже дякую

Вам за все, чого Ви навчили мене. Ваша наука мені дуже пригодилася в житті. У цей день бажаю Вам міцного здоров'я, добра й щастя.

З повагою Ваш випускник Віктор.

Вправа 134. 1. Уважно читай уривок з казки, Визнач в ньому звертання. 2. Чи пам'ятаєш, з якої казки цей уривок? 3. Пригадай інші речення з цієї казки, в яких є звертання. 4. Спиши перше і останнє речення, проаналізуй їх.

Поверталася стара Лисиця з невдалого полювання. Назустріч їжак.

– Здоров був, їжаче!

– Здоровенькі й Ви будьте, – відповів їжак і згорнувся клубочком.

– А знаєш, – каже Лисиця, – я тепер уже не їм м'яса, самі овочі.

– А я оце хотів Вам сказати, що біля старої вільхи виводок тетеревиат пасеться.

З української народної казки

ЗВЕРНИ УВАГУ

Власні назви пишуться з великої букви.

Наприклад: дівчинка *Оленка*, хлопчик *Тарасик*, місто *Київ*, село *Юрківка*, вулиця *Зодчих*, море *Чорне*, держава *Україна*, річка *Дніпро*, озеро *Світязь*, гори *Карпати*.

Вправа 135. 1. Уважно читай речення, спиши речення. 2. Поясни вживання великої букви у словах. 3. Наведи власні приклади.

1. Дід Іван уже стільки нарозповідав йому про ватагу Олекси Довбуша, що Дмитрик мав велику охоту дременути в Карпати. (*О. Сенатович*). 2. Ну й радісний був Новий рік у Вітька! (*В. Сухомлинський*). 3. Лелеку звали Бусько, лелечиху Бусиха. (*В. Близнець*). 4. А вранці, тільки-но Павло зробив зарядку, як знову з'явився Сергій Павлович. (*С. Плачинда*). 5. Влітку брати-близнюки Петро та Миколка жили в баби Ганни та діда Андрія. (*О. Зима*).

Вправа 136. 1. Пригадай біографію Тараса Шевченка. 2. Уважно читай речення, поясни, які букви потрібно вставити замість крапок. 3. Спиши речення, вставивши пропущені букви. 4. Запиши словами дати: **9, 1814**. 5. До якої частини мови вони відносяться

1. Давно, 9 березня за новим стилем, 1814 року, в селі ... ирилівка, у хаті бідного селянина ... ригорія ... евченка наро-

дився син ... арас. 2. З ... етербурга*, де він помер, перевезли тіло його в ... країну й поховали на високій могилі над ... ніпром, недалеко від міста ... анева. Народ назвав її ... арасова гора. (За Олександром Білоусенком).

Вправа 137. 1. Уважно читай речення, спиши їх. 2. Встав у слова пропущені букви (е або и). Поясни правопис слів зі вставленими буквами.

1. Юрко віз Павлика від в .. рби до тополі, а Павлик Юрка – від тополі до в ... рби. (В. Сухомлинський). 2. Згадав хлопчик про кошеня тільки вв ... чері. (В. Васильчук). 3. У Києві багато д ... рев, а найбільше каштанів. (Н. Забіла). 4. Батьківщина – це рідна мова, це дотримане ч ... сне слово. (А. Костецький). 5. Недоля нас косила, та ми зросли, ми є, ми завжди буд ... м, добро і пісню н ... семо ми людям. (Н. Поклад).

Вправа 138. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення, вставляючи потрібні букви. 3. Поясни правопис слів зі вставленими буквами.

1. Люби, шануй, оберігай наш край, що зветься (у, У)країна. 2. Дід (х, Х) аритон попросив (м., М)ихайлика принести з магазину хліб. (З тв. І. Січовика). 3. Щороку 24 серпня народи (У. у)країни відзначають велике свято — (Д, д)ень незалежності своєї (Б, б)атьківщини. 4. На уроці трудового навчання (Н, н) іна (І, і)ванівна роздала дітям ножиці. (Л. Письменна). 5. У (Н, н)аталі й (м, М)аринки був собака (п, П)ушок. (В. Іванов).

Вправа 139. 1. Пригадай, які слова пишуться з великої букви. Навели приклади. 2. Випиши з підручників «Українська література», «Географія» речення з власними назвами, поясни їх правопис.

Професійні слова-терміни

ЗВЕРНИ УВАГУ

У мові є слова, відомі всім носіям мови. Це загальноживані слова.

Наприклад: будинок, небо, синок, теплий, говорити.

Є слова, що вживаються лише в мовленні людей певної професії – **професійні слова-терміни**. Наприклад: у мовленні педагогів – *учень, семестр, класна дошка, чверть*; у мовленні медичних працівників – *укол, вакцина, знеболючі*.

Вправа 140. 1. Уважно розглянь малюнок. 2. Поясни значення професійних слів, які вживають люди, коли користуються комп'ютером.

Сканер, операційна система, принтер, миша, монітор.

Вправа 141. 1. Уважно читай речення. 2. Спиши речення, вставляючи пропущені букви. 3. Підкресли професіоналізми. 4. Поясни їхнє значення, сферу вживання.

1. Молоток я взяв, цвяшки, в татка випросив дошки — змайстрував пташиний дім. (*Л. Кир'яненко*). 2. Мамо, дай мені голку, полотно і ниток. (*А. М'ястківський*). 3. В мене є залізний молоток, я його завжди кладу в куток, де лежать і пила, і терпуг, — він же їм хороший друг. (*П. Воронько*). 4. Пахнуть руки в мамі хлібом, пиріжками, бо ці руки гарні трудяться в пекарні. (*Г. Усач*). 5. Все вона зна: коли сіяти й жати, — мама моя агрономом працює. (*О. Орач*).

Вправа 142. 1. Уважно читай текст 2. Придумай назву тексту. 3. Спиши текст. 4. Вкажи професіоналізми, підкресли їх. 5. Поясни, до якої професії відносяться професіоналізми.

1. Праворуч із жита випурхує хмарка диму, а незабаром виринає корпус степового корабля. Похитуючись на золотавих хвилях, комбайн пливе до лісу. Дійшовши до краю лану, повертає назад. Він росте, наближається. Тепер комбайн уже нагадує не

корабель, а танк — похилі площини, луската кабіна-башта, довга, схожа на гармату труба (тільки повернута вбік), а знизу обертається мотовило — ніби гусениці.

За Анатолієм Мальцем

Вправа 143. 1. Уважно читай уривок з тексту. 2. Замість крапок встав пропущені слова. 3. Про які професії можна дізнатися з цього уривку?

Узяла мама сина за руку й повела. Підвела до одного поля й показує:

— Учора тут була стерня, а сьогодні рілля. Тут працював .? .. , а ти байдики бив.

Підвела до великої-великої купи зерна.

— Це зерно вранці було в колосках. Хліб скошили й змолотили, зерно привезли на тік.

Підвела до стінки, вимурованої з цегли.

— Тут уранці був тільки гранітний фундамент, а тепер мур стоїть. Це ...? працювали.

Підвела до великого кам'яного будинку, зайшла з сином. На полицях — паляниці, калачі. Усе пахло хлібом.

— Це ...?... , — сказала мама. — Ці хлібини вранці були ще борошном, а тепер сам бачиш. Цілий день трудилися ...?... .

За Василем Сухомлинським

Вправа 144. 1. Пригадай, на яке питання відповідають іменники в орудному відмінку. 2. Спиши слова, вставляючи пропущені букви в закінченнях іменників в орудному відмінку однини. 3. Поясни значення поданих слів. 4. З одним із слів (на вибір) склади й запиши речення. 5. Поясни, що ти знаєш про цю професію.

Кухар...м, маляр...м, лікар...м, столяр...м, шахтар...м, контролер...м, волонтер...м, командир...м, агроном...м, зброяр...м, воротар...м, поводитир...м.

Працюємо колективно

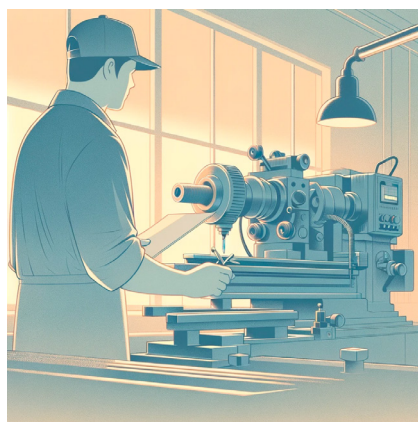
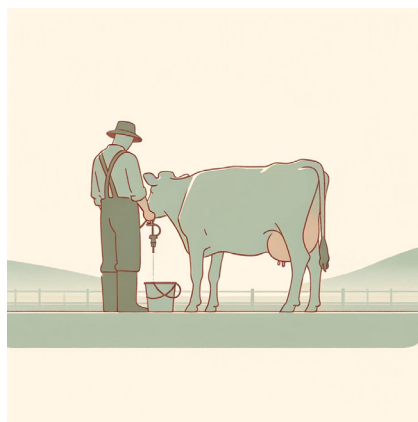
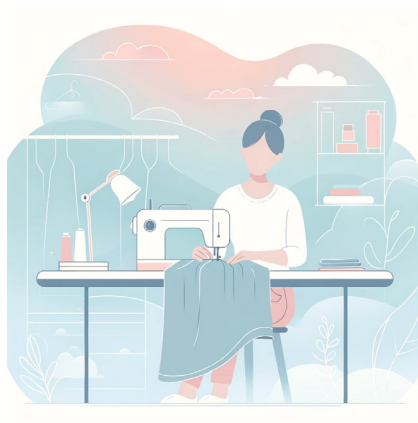
Вправа 145. 1. Уважно читайте вірш, дотримуючись інтонації. 2. Що вас в ньому зацікавило і змусило пригадати? 3. Визначте у вірші звертання, випишіть їх. 4. Пригадайте, що ви знаєте про ці професії. 5. Розкажіть, з якими професіями ви знайомитеся у школі. 6. Чим вони вам цікаві? 7. Поміркуйте, як ще можна назвати цей вірш?

Гостинна хата

Тесляре, тесляре, збудуй мені хижку
в зеленім садочку, в квітучім затишку.
Змуруй мені, муляре, піч та й рівенько,
щоб в хаті зимою було всім тепленько.
Ти справ мені, столяре, двері й віконця,
поріг від дороги, а вікна до сонця.
А ти мені, скляре, встав скло ясне в рамку,
аби мені сонце світило від ранку.
Ковалю, ковалю, зготов мені ключик,
і сильні завіси, й замочок блискучий.
Я буду раненько замок відмикати,
щоб ви не минали гостинної хати.

Марійка Підгірянкa

Вправа 146. 1. Уважно розглянь малюнки. 2. Склади речення за малюнками. Правильно вживай слова, що означають назви професій. Які роботи виконують зображені на малюнках люди? 3. Вдалі речення запиши з голосу вчителя/вчительки.

Вправа 147. 1. Уважно, виразно читай уривок з вірша. 2. Про які професії йдеться у вірші? 3. Яку рису українського народу виділяє авторка? Доведи словами з вірша.

Тут люд осілий. Тут шанують труд.
І рух дадуть і кругові, і кросну*...
Кують залізо із місцевих руд
і мають славу дуже розголосну.
Тут процвітало всяке ремесло...

Ліна Костенко

Вправа 148. 1. Уважно читай текст. 2. Люди якої професії виконують роботу, що її виконав Василь? 3. Чому Василеві стало приємно від слів дядька? 4. В останньому реченні визнач дієслова, вкажи їх час.

Та ось торік у липні стало тихо на будівництві.

Тоді й прийшов дядько Степан з чималим ящиком, повним блискучого скла. Поставив його, обережно прихиливши до стіни, мовчки обійшов школу, пильно розглядаючи темні провалля вікон, перекреслені жовтими, ніби восковими, рамами.

Роботу скінчили третього дня надвечір. Скінчили, обтрусили червону порохняву, що поналипала на одяг.

— От ми, так ми, — сказав хрипло дядько Степан.

І Василеві вдарила в голову тепла, приємна хвиля. Скільки там він помагав? Трохи скла нарізав, кілька шибок вставив, а більше просто підносив скло, інструмент подавав... І без нього міг обійтись дядько... А все ж — «ми», і цілком серйозно.

Випадково оглянувся і побачив чималий натовп. Коли вони надійшли?

Учні стояли мовчки, зачаровано дивилися на школу, що грала шибками, мовби усміхалася весело й заклично.

Віктор Кава

Вправа 149. 1. Уважно читай слова. 2. Поясни вживання великої букви у словах. 3. Від назв яких професій утворено дані прізвища? 4. Визнач корені в словах. 5. Спиши прізвища, підкресли корені в словах.

1. Бондар, Бондаренко, Бондарчук, Бондарівський.
2. Ковальчук, Коваленко, Ковалів, Ковальський, Ковальченко.
3. Кравець, Кравчук, Кравченко, Кравецький, Кравців.
4. Шевченко, Швець, Шевчук, Шевчинський, Шевчуків.
5. Кухаренко, Кухар, Кухарчук, Кухарівський, Кухарів.

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ПРО ТЕКСТ

ЗВЕРНИ УВАГУ

Об'єднані за змістом речення становлять **текст**. Для тексту характерні **тема** і **основна думка**.

У тексті завжди про когось або про щось повідомляється, розповідається. Це його **тема**.

Основна думка тексту – це та проблема, над якою автор змушує нас замилитися, це те, що стверджується в тексті.

До тексту можна дібрати **заголовок**. Заголовок може відбивати як тему, так і основну думку тексту.

Текст складається з трьох частин: **зачин**, **основна частина**, **кінцівка**.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Ознаки тексту

- тема і основна думка
- зв'язок речень за змістом
- певна послідовність речень
- використання мовних засобів зв'язку речень у тексті:
  - а) вживання сполучників, займенників, прислівників;
  - б) вживання спільнокореневих слів, синонімів та ін.

Вправа 150. 1. Уважно читай текст уголос і мовчки. 2. Вкажи складові частини тексту. 3. Про що можна дізнатися із зачину, з основної частини, із кінцівки? 4. Поміркуй над назвою тексту. Доведи свою думку. 5. До якої частини мови відносяться виділені слова. Визнач їх час. 6. Спиши текст.

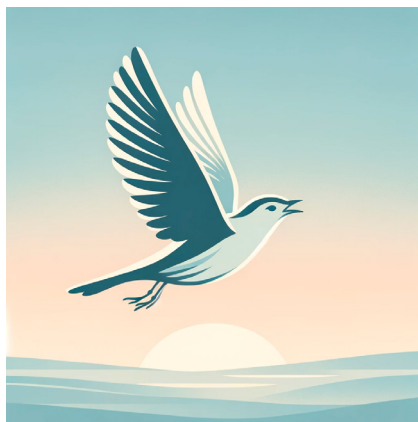
Ще не скрізь **розтанули** сніги. Ще і в полі, і в лісі **доживають** свого віку холодні залежані плями.

А він уже **прилетів**. Уже **бігає** чорними таловинами на своїх високих ніжках. Раз у раз **нахиляє** до землі голівку. То **висмикне**

хробака, то лялечку, то **захрумтить** чорним блискучим жучком.
А коли **виясниться** небо, **злетить** і **почне** голосно **співати**.

Радіють люди прильоту жайворонка.

За Юрієм Старостенком

Вправа 151. 1. Уважно читай текст уголос. Правильно, чітко вимовляй закінчення слів. 2. Яка тема і основна думка тексту? 3. Визнач складові частини тексту. 4. Придумай назву тексту. 5. Поясни значення слова *сутінки*, добери до нього синоніми. 6. Спиши текст. 7. Вкажи прикметники, визнач їх число.

Він прокинувся і нащулив вуха: у вогкому струмені вітру долинав сухий, різкуватий звук. Звук летів знизу, від річки. Лось звівся, тепер його постать чітко вимальовувалась в досвітніх сутінках. Це був великий звір з широкими грудьми, які легко здіймалися від дихання. Його роги нагадували осінній низькорослий кущ, з якого обнесло листя.

Євген Гуцало.

Вправа 152. 1. Уважно читай речення. 2. Спробуй визначити спільну тему і основну думку речень. Вдається чи – ні? 3. Поясни, чим відрізняється текст від речень. 4. Спиши речення. Поясни правила вживання великої букви у словах.

1. А найбільша частина цих земель – то є велика Україна, що степом великим стелиться аж до Чорного моря. (*С. Русова*). 2. Ви йдете до лісу, простуєте лугом до Сріблястого яру. (*Остап Вишня*). 3. Весело влітку на Дніпрі (*П. Утевська*). 4. Щоб не плутати вас, маму я називатиму Катериною Василівною, доньку – Катериною Дмитрівною, а ляльку – просто Катрусю. (*Р. Заславський*). 5. Прощай, Волинь, прощай, рідний куточок! (*Леся Українка*).

Вправа 153. 1. Уважно читай текст, правильно вимовляй слова. 2. Поясни, чим відрізняється текст від групи речень. 3. Про що розповідається в даному тексті? 4. Добери до нього заголовок. 5. Визнач тему і основну думку тексту. Доведи свою думку. 6. Спиши перший абзац. 7. Вкажи займенники, підкресли їх.

Вулиці в Києві гористі: вони раз у раз підіймаються і спускаються — вгору і вниз. Київ стоїть на горах: він через те дуже красивий. У ньому гарні будинки, широкі вулиці, всі ці вулиці обсажені деревами.

От, наприклад, хоч би бульвар Шевченка. Посеред нього тягнеться довга алея з високих тополь.

У Києві багато дерев, а найбільше каштанів. Навесні вони всі цвітуть — тоді ціле місто немовби прибралося на свято. А восени — йдеш по вулиці, а перед тобою – торох! торох! – падають на тротуар дозрілі каштани і з тріскотом вискакують зі своїх колючих оболонок.

Наталія Забіла.

Вправа 154. 1. Пригадай складові частини тексту. 2. Упорядкуй текст. 3. Вкажи частини даного тексту. 4. Добери до тексту заголовок. 5. З допомогою вчителя/вчительки запиши упорядкований текст. 6. Розкажи, яку користь чи шкоду приносить зозуля.

Не дивлячись на таку її поведінку з яйцями, зозуля дуже корисна птиця, і її завжди треба обороняти. Зозуля за літо з'їдає силу-силенну гусені, котра дуже шкодить у лісі і в саду.

Зозуленя, як і зозуля-мати, дуже зажерливе, харчу для нього не настачиш, і, вбравшись у пір'я, зозуленя викидає інших пташенят із гнізда.

Зозуля дуже чудна птиця.

Ще з давніх часів запримічено, що вона ніколи не робить собі гнізда і ніколи сама не виводить дітей. Не тільки між птицями, а й між звірами, це єдиний випадок, що батьки не дбають про своїх дітей.

Уляна Кравченко

Вправа 155. 1. Пригадай складові частини тексту. 2. Упорядкуй текст. 3. Вкажи частини тексту. 4. Придумай назву тексту. 5. Визнач тему і основну думку тексту. Доведи свою думку. 6. А тобі доводилося допомагати тваринкам? Розкажи. 7. З допомогою вчителя/вчительки запишіть упорядкований текст.

Сонце вже зайшло. Був кінець травня. Надворі було тихо й тепло, як у хаті.

Ягня, мабуть, було голодне й почало їсти.

Діти розсунули в кущі густі, як кубло, гіллячки, зробили ніби курінець, постелили долі нарваної в саду трави й поклали там ягня. Соня принесла кухлик молока, налила в блюдечко й поставила перед ягням. Ягня вмочило мордочку в молоко, розсмакувало, облизалось і висмоктало все молоко. Юмин побіг у хату, виніс м'якушку хліба й поклав перед ягням.

Іван. Нечуй-Левицький

Працюємо колективно.

Вправа 156. 1. Уважно розгляньте фото сороки. 2. Складіть 4-5 речень про сороку. 3. Речення запишіть так, щоб вийшло зв'язне висловлювання – текст. 4. Придумайте назву тексту. 5. Поясніть, яка користь від сорок?

Вправа 157. 1. Пригадай структуру тексту. 2. Розмісти абзаци так, щоб вийшов зв'язний текст. 3. Визнач тему, основну думку тексту. 4. Придумай назву тексту. 5. Запиши упорядкований текст.

Мурашка їсть солодкий кавун. Потім випускає з рота солодкий сік і дає малому. Воно їсть, смакує. Наївшись, мале спить.

Ось мурашка біжить, поспішає додому. Несе крихітку солодкого кавуна. Входить до своєї хатки. У ліжечку лежить маля.

А мурашка біжить до лісу. Треба заготувати більше харчів на зиму.

За Василем Сухомлинським

ТИПИ МОВЛЕННЯ

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Розрізняють **типи мовлення**: **розповідь, опис, міркування (роздум)**.

Розповідь. У висловлюванні говориться про дії особи, про події, що відбуваються з особою або предметом.

Опис. У висловлюванні говориться про ознаки, властивості особи, предмета або явища.

Міркування (роздум). У висловлюванні говориться про причини та наслідки дій, порушується певна проблема, робляться відповідні висновки.

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади типів мовлення. Використовуй підручники з української літератури, історії, географії, природознавства.
3. Вдалі приклади прослідкуй в класі.

Таблиця

ТИПИ МОВЛЕННЯ		
розповідь	опис	роздум
що трапилось? що сталося?	чому? як? яке? які?	чому?

Розповідь як тип мовлення

Вправа 158. 1. Уважно читай текст. Подумай, як можна його назвати. 2. Вкажи, до якого типу мовлення належить текст. Доведи свою думку.

Ви гляньте: Василько вже справжній майстер! А його в школі ще тільки почали вчити теслярства. Іч, як цвяхи забиває! І молотком не промахнеться. Недарма кажуть: дивись не на людину, а на її діло. Паркан підправив – наче новий зробив. Молодець, Васильку!

За Віталієм Моженком

Це **текст-розповідь**. **Мета** тексту-розповіді – розповісти *про когось, про щось, про якусь подію*.

Вправа 159. 1. Уважно читай вірш мовчки і вголос. 2. Розкажи про яку професію йдеться у вірші. 3. До якого типу мовлення вірш належить? Доведи свою думку. 4. Визнач тему й основну думку твору. 5. Знайди і зачитай рядки, які наголошують, що робота тракториста творча, сповнена любові до людей.

Трактористу

На скибі застигли: шматок павутини
й багровий обтрушений осінню лист.
Під синіми схилами гір, край долини,
сидить за рулем молодий тракторист.

Вклади всю любов свою в серце мотора!
І дай йому силу живого творця!
Цією любов'ю засієш простори
та нею зігрієш людські серця!

Юрій Гойда

Вправа 160. 1. Уважно читай загадку, відгадай. 2. Чи співпадає тема загадки з темою вірша? Доведи свою думку. 3. Спиши загадку, поясни правопис виділених слів.

Загадка

Металевий кінь у полі **пасеться**,
де пройде – **земля** ореться. (*роткарТ*)

Вправа 161. 1. Уважно читай текст голосно, тихо, шепітною мовою. 2. Яка основна думка тексту? 3. Визнач тип мовлення. Доведи свою думку. 4. Що можна сказати про поведінку слона? Використовуй слова і вислови з тексту.

Добрий слон

(Легенда)

У великому лісі жив сірий слон. Він був сильний, розумний і дуже добрий. Завжди всім допомагав.

Одного разу маленька мавпа вилізла високо на дерево, а злізти не змогла. Коли це побачила слона. Зраділа вона й почала слона просити, аби він їй допоміг.

Тоді слони мали такий ніс, як у інших звірів. Слон підійшов до дерева, де мавпа сиділа, й хотів її зняти. Він тягнувся до неї з усієї сили, але не дістав мавпи.

І ніс у слона почав рости. Він ріс і ріс, поки став такий довгий, що слон міг зняти мавпу з дерева й пустити її на землю.

З того часу всі слони мають довгий ніс і можуть легко дістати тим носом, куди хочуть.

Працюєте колективно

Порівняйте тексти про соняшник. Що в них спільне, а що – різне? До якого типу мовлення належать тексти?

Вправа 162. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тип мовлення. 3. Подумай, як можна текст назвати. 4. Яка тема тексту? 5. Спиши текст, підкресли прикметники.

Соняшник

На високому стовбурі – велика квітка із золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником. Спить уночі соняшник. Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. Ось уже сонце викотилося з-за обрію. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Вітає його:

Добрий день, сонечку, я так довго чекав тебе!

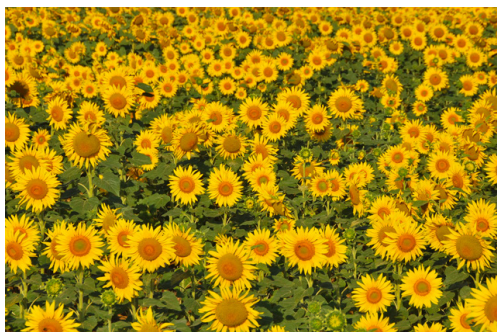
Василь Сухомлинський

Вправа 163. 1. Уважно читай вірш, дотримуйся інтонації. 2. До якого типу мовлення він відноситься? 3. Поясни значення слова *золотолиці*. Від яких слів його утворено? 4. Чому соняшники порівняно з вершниками? 5. З чим ще порівнюють соняшники? Доведи свою думку.

Цвітуть соняшники.

Ще вчора соняхи були
непоказні, незрячі,
а нині наче розлили
моря жовтогарячі.
Біжить до соняха по росиці
за соняшником сонях,
як вершники золотолиці
на невидимих конях.

Віктор Кочевський

Вправа 164. 1. Уважно читай текст. До якого типу мовлення належить текст? 2. Визнач складові частини тексту. 3. З чим автор порівняв соняшник? Чому? 4. Спиши текст. Підкресли займенники. 5. Поясни значення слова **просякнуто**.

Соняшники – мов кулі жовтого вогню, мов той вогонь з пелюстками. Соняшники висять на стеблах над городиною, їхнім полум'ям просякнуто зараз повітря, настрій серпневого дня. Вони повертають людські голови до себе і примушують думати про них. Соняшники горять на подвір'ях, за огорожами, вони повиходили до самої дороги. Вони піднялися над землею і своїм легким полум'ям наче й тебе окрилюють, підносять.

За Євгеном Гуцалом

Вправа 165. 1. Уважно читай текст. 2. Придумай назву тексту. 3. До якого типу мовлення належить текст? Користуйся таблицею. 4. Спиши текст. 5. Вкажи головні члени речення в кожному реченні. Якими частинами мови вони виражені? 6. Поясни, яка користь від журавлини? 7. Пригадай, які ти знаєш лісові ягоди. Яка від них користь чи шкода людині?

На болотах достигла журавлина. Вона росте на торф'яних пагорбках. Ягоди побачиш здалеку. А на чому вони ростуть – не помітно. Лише приглянувшись ближче, помітиш, що на моховій подушці протягнуті тонкі, як нитки, стеблинки. На них в обидва боки ростуть блискучі листочки.

За Наталкою Павловою.

Вправа 166. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. Придумай назву тексту. 3. До якого типу мовлення належить текст? 4. Що можна сказати про вчинок білки? 5. Вкажи дієслова. Визнач час дієслів. 6. Спиши текст, підкресли дієслова з префіксами. 7. Поясни значення слова **зазирнула**.

Сонце вже сідало за край лісу, і я хотів іти собі додому, коли побачив на старій ялині, біля дупла, куди сойка поклала жолуді, руду білку.

Білка спритно* підкралась до дупла. Зазирнула туди, витягла лапою великий жолудь й ну гризти. З'їла – дістала ще один. Дарма, що поблизу росте дуб, і вся галявина жолудями всяяна! Мабуть, сойчині і солодші, і смачніші!

Віктор Титаренко

Вправа 167. 1. Пригадай структуру тексту. 2. Розмісти абзаци так, щоб вийшов зв'язний текст. 3. Запиши зв'язний текст. 4. До якого типу мовлення належить текст?

Малята ростуть дуже швидко: ще до першої сіножаті вони покидають гнізда. Швидко навчаються і комашок ловити, і ворогів стерегтися, і від негоди критись. А от щоб гарно співати, цього враз не навчишся, треба цілий рік татка слухати.

Саме о цю пору чується в кубельці тоненьке ціпкання пташенят і вже не до співу соловейкам: треба раз у раз, день у день дбати про якусь поживу для діток.

Тоді, коли в городах починає струшувати пелюстки червоний мак, поволі згасають і солов'їні пісні.

За Юрієм Старостенком

Вправа 168. 1. Уважно читай речення. 2. Розташуй речення так, щоб вийшов текст. Речення запиши. 3. Придумай назву тексту. 4. До якого типу мовлення належить текст?

Увесь навколишній світ оживає і одягається в зело*.

У кожного з нас своя улюблена пора року.

Це весна.

І все ж одна з них навіває особливу радість.

Відтак і Новий рік мав неодмінно збігатися з пробудженням природи.

Наші далекі пращури пов'язували з весною своє новолітування.

У давнину це був ще й початок нового року.

Василь Скуратівський

Вправа 169. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. Визнач стиль мовлення. 4. Яка користь від калини? 5. Поміркуй, чи можна стверджувати, що цей текст – розповідь. 6. Звір свої міркування з поданими. Поясни доцільність абзаців.

Міркування: Я вважаю, що цей текст – розповідь. У ньому йдеться про кілька дій (подій). Усі ці дії (події) відбуваються в різний час у певній послідовності.

Калинові пломінці

По лозняку та вільшанику, що за городом, неначе багаття палахкотить. То від червоних кетягів на калинових кущах. Ламати їх саме в пору. Бо ягоди вже прихопив морозець, а від того вони солодшають.

Принесуть діти калину додому, бабуся пов'яже її в пучки і повісить на горищі.

Кращих ліків, ніж калина та малина, годі й шукати, – каже бабуся.

Як хто простудиться, бува, вона хутенько заварює чай з калиною – з ягодами, листям і гілками. Посьорбаєш того чаю – і простуду ніби рукою знімає. А ще бабуся

смачний кисіль з калиною варить, пиріжки пече. А коли ставить другі вікна на зиму, то у міжвіконня кладе калинові пучечки.

Узимку лютує надворі мороз, намагається і до хати прошмигнути, розмальовує шибки. А калина палахкотить собі весело: не здолаєш, морозе!

Василь Чухліб

Опис як тип мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Тексти-описи можуть бути **науковими** та **художніми**. У науковому описі усі слова вживаються в прямому значенні, а в художньому – слова вживаються в переносному значенні. Це порівняння, метафори, пестливі слова.

Опис – це один із типів мовлення, за допомогою якого ми характеризуємо предмети, називаючи найбільш важливі для них ознаки, тобто характерні їхні властивості. До ознак відносять: *вік, характер, колір, форму, обсяг, розмір, запах, смак, міцність, твердкість* та ін.

Ознаки ми використовуємо тоді, коли потрібно, щоб людина, до якої звертаємося, ніби побачила, впізнала те, про що ми говоримо або пишемо.

Наприклад: *Її листя з одного боку гладеньке і блискуче, з якимось холодним полиском, а з другого – білясте, ніби вкрите м'якою й ніжною павутиною* Два протилежних враження від цієї квітки: *холодна байдужість і тепла ніжність*. Народ і прозвав цю рослину **мати-й-мачуха**.

За Анатолієм Матвієнком

Вправа 170. 1. Уважно читай текст голосно, тихо, шепітною мовою. 2. Визнач тип мовлення. 3. Як описано поведінку лисички? 4. Спиши текст. Вкажи дієслова. Яку роль вони відіграють в тексті-описі?

Лиска була проворна і красива. Шкурка аж вилискує, вушка стирчать, хвіст прапорцем. Ступає повільно, м'яко, до всього придивляється, дослуховується, вгадуючи товкотнечу мишей і полівок під снігом.

За Василем Сухомлинським

Вправа 171. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення він належить? 3. Розкажи, яка різниця між текстом-розповіддю і текстом-описом. 4. Назви ознаки опису. 5. Поясни значення словосполучення: **агатове оченятко**.

Щойно посвітлішає за вінком, прилітає маленька жовтогруда пташка. То синичка. Шапочка в неї чорно-оксамитова, щічки біляві. На зеленувато-сірих крильцях кожна пір'їна ніби пензликом намальована. Синичка стукає гострим дзьобиком у заплакану шибку. Заглядає агатовим оченятком у кімнату.

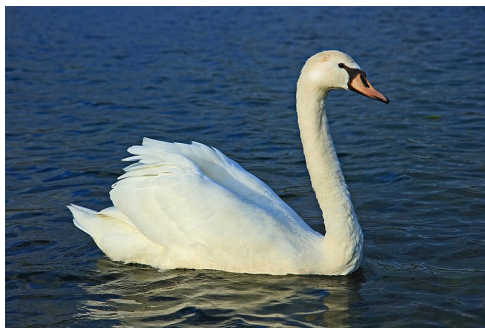

За Василем Сухомлинським

Вправа 172. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. До якого типу мовлення належить текст? 4. Які ознаки допомагають дізнатися, що мова йде про лебедя? Для відповіді використовуй слова і вислови з тексту твору. 5. Спиши речення, в яких описано лебедя.

Лебідь

Лебідь – красивий, гордий і величний птах. У нього білосніжне оперення. Голова лебедя з великим оранжевим дзьобом височіє на довгій зігнутій шиї. Крик у лебедя трубний, гучний. Лебідь уміє швидко плавати, але зазвичай його рухи неквапливі та розмірені. Він живе біля великих озер, зарослих по берегах очеретом. Повертається лебідь у рідні краї рано навесні, коли озера ще вкриті льодом. Улітку птах ростить пташенят, а восени знову відлітає на південь.

Він живе біля великих озер, зарослих по берегах очеретом. Повертається лебідь у рідні краї рано навесні, коли озера ще вкриті льодом. Улітку птах ростить пташенят, а восени знову відлітає на південь.

З книги «Птахи та комахи від А до Я»

Вправа 173. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? Доведи свою думку. 3. Із тексту випиши опис вужа.

Підкресли прикметники.
4. Порівняй опис вужа із зображенням. 5. Якими ще словами можна описати зовнішній вигляд вужа?

Ось він пливе біля самого берега. Вуж грубий, ніби сплетений з мотуззя. Голова гладка і блискуча, жало роздвоєне. На голові жовтіють дві цяточки.

Тіло в нього чорне і слизьке.

За Михайлом Стельмахом

Вправа 174. 1. Уважно прослухай текст з голосу вчителя/вчительки. 2. До якого типу мовлення належить текст? Доведи свою думку. 3. Поясни, як ти розумієш назву тексту. Запропонуй свою назву. Доведи її доцільність. 4. Спиши текст. Вкажи закінчення у виділених словах.

Гриби – діти лісів.

Гриби – окреме царство природи. Вони **дивують** своєю незвичайністю. Те, що ми зevamo грибом – насправді тільки його **верхня** частина – плід, як яблуко на яблуні. А головне у гриба – його підземна частина – грибниця. Вона виглядає як переплетіння **павутиння** у землі.

Гриби бувають їстівні та отруйні. Треба вміти розрізняти їх.

З книги «Дивосвіт»

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Щоб зберегти грибну галявину, не знищуй грибницю.
Зривай гриби лише ножем, не виривай.

Вправа 175. 1. Уважно читай текст. 2. Доведи, що це текст-опис наукового стилю мовлення. 3. Розглянь малюнок соняшника. 4. Усно опиши квітку, використовуючи слова і вислови з тексту твору.

5. Поясни, для чого вирощують соняшник. 6. Випиши іменники разом з прикметниками.

Сонячна квітка

Квітка схожа на велику ромашку золотого кольору. Жовтогарячі великі пелюстки прикріплені до суцвіття. Суцвіття складається з маленьких квіточок. У них з'являється насіння. Великі пелюстки приваблюють комах. І комахи запилюють маленькі квіточки. Утримує цей кошик сильне стебло з міцним зеленим листям. Вирощують соняшник по всій Україні. З соняшникового насіння виробляють олію, халву, ліки.

За Іваном Івченком

Вправа 176. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. Придумай назву тексту. 4. До якого типу мовлення належить текст? 5. Які ознаки цього типу в тексті? Доведи свою думку. 6. Як змінилася природа з настанням ночі? 7. Поясни значення слів **пересип, верста**. 8. Спиши текст. Підкресли прислівники.

Сонце сіло. Надворі почало смеркати. Море почорніло, тільки біліла пересип, наче довгий клапоть білого полотна.

Настала ніч. Надворі стало тихо, як у хаті, тільки море лащилось легесенькою хвилею і ледве шелестіло на піску. Тим часом сходив повний місяць, неначе виринав з чорної хвилі. Маленька червона стежка заблищала десь далеко на морі під самим місяцем, неначе за сотню верстов. Місяць тихо, крадькома викотивсь увесь на небо, неначе через велику силу викотивсь із води...

Іван Нечуй-Левицький

Вправа 177. 1. Уважно читай текст. 2. Про які квітки йде мова в тексті? 3. Якими стали дерева? 4. Чому особливо пишними стали сосни? З чим порівняно сосни? 5. До якого типу мовлення належить текст? 6. Спиши текст. Підкресли прикметники.

Нинішнього ранку дерева зацвіли. Ясени і клени, берези й дуби, горішина й калина – позацвітали. ... Інеєм порозцвітали дерева.

Квітки інею на кожному дереві не схожі між собою, відмінні. Особливо пишними видаються на сосні, де оточена інеєм хвоя

нагадує хризантеми завбільшки в кулак. Гострі іскорки сіються донизу так, як навесні сіються пелюстки з розквітлої черешні та вишні.

О цій зимовій порі, коли палає сонце, здається тобі село картиною, де використано тільки білий колір.

За Євгеном Гуцалом

Роздум як тип мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Структура тексту-роздуму

1. Роздум (міркування) – твір або частина твору, у якому автор висловлює свої думки, почуття, переживання.

2. Роздум обов'язково включає три частини: тезу, доведення, висновки.

3. **Т е з а** – у тезі коротко й чітко сформульовано основну думку твору, те, що потрібно довести.

4. **Д о в е д е н н я** – встановлення правильності будь-якого судження на прикладі інших суджень, уже перевірених практикою.

5. **В и с н о в о к** – остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань.

6. Текст типу роздуму найчастіше будується в формі монологу.

Вправа 178. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? 3. Визнач в тексті доведення, висновок. Доведи свої міркування. 4. Яка основна думка тексту? В якому реченні вона висловлена? 4. Спиши текст. 5. Наведи приклади вживання великої букви в словах.

Люди на Землі

Планета Земля – дім для всіх людей. На Землі багато великих і малих країн. У них живуть люди. Вони дуже різні, розмовляють різними мовами. Але всі люди на Землі рівні і повинні жити у мирі та злагоді.

З книги «Дивосвіт»

Вправа 179. 1. Уважно читай текст. 2. Правильно вимовляй виділені слова. Поясни їхнє значення. 3. Визнач основну думку тексту. У якому реченні її висловлено? 4. Поясни, як ти розумієш назву тексту. 5. До якого типу мовлення належить текст? Доведи свою думку.

Золоте слово Мономаха

Давньоруський князь Володимир Мономах дбав про освіту рідної землі, любив книги, володів п'ятьма мовами. Після нього лишилася рукописна збірка творів – знамените «Повчання дітям».

У «Повчанні» йдеться про те, як належить жити у світі, яких законів слід дотримуватися. Усі ті закони спрямовані на виховання кожної молодої людини душі **доброзичливого** ставлення до всіх на світі. Своє **пристрасне** слово Мономах звертає до молоді: «Діти мої або хто інший, не лінуйтеся, а щиро трудіться. Не майте гордощів у своєму серці і в розумі. Старих шануйте, як батька, а молодих, як братів. Брехні остерігайтесь, не давайте нікому чинити зло і шкоду. Шануйте гостя. Не проминіть ніколи людину, привітайте її, добре слово їй мовте».

За Михайлом Слабошпицьким

1. Чого навчає Володимир Мономах молодих людей? Які з цих повчань стосуються нас?

2. Поясни правопис слів: **Володимир Мономах, давньоруський, п'ятьма.**

3. Передай своїми словами звертання Володимира Мономаха до молоді.

4. Доповни переказ власними міркуваннями про те, які людські якості треба виховувати в собі з малих літ.

Вправа 180. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тип мовлення. 3. Який висновок можна зробити, читаючи останнє речення? 4. Чим є книжка для людини? 5. Поясни значення слова **скарбниця**. Від якого слова його утворено? 6. Спиши текст. 7. А ти читаєш книжки? Про кого і про що ти любиш читати? Чому?

Книжка – скарбниця знань

Книжки супроводжують людину все життя. Вони є в кожній оселі – тоненькі та товсті, маленькі та великі, з малюнками та без них. Хороша книжка – наш співрозмовник, друг і порадник. Свої улюблені книжки ми перечитуємо не один раз. Чим більше ми читаємо, тим більше знаємо.

З книги «Дивосвіт»

Вправа 181. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? 3. Що можна дізнатися з тексту про квітку ясенць – неопалиму купину? 4. Чому автор порівнює Україну з неопалимою купиною? Доведи свою думку. 5. Спиши останній абзац. Доведи, що Україна незнищенна. Використовуй слова і вислови з тексту твору.

Ця квітка завжди хвилювала людей. Ясенць її ім'я. Але ще в давні часи українці називали її неопалимою купиною. Бо в спекотний день вона парувала ефірною олією, і тоді цю красу можна було легко підпалити. Палало полум'я над нею, але квітка не згорала. Згасав

вогонь, і вона знову квітла, розвивалася.

Чи не такі ти, Україно-Мати? У скількох огнях палала, як страшно ти горіла впродовж тисячоліть, якими нашестями знищували тебе! І не знищили. Бо ти, як неопалима купина, оживала й розквітала на радість дітям своїм.

За Сергієм Плачиндою

Вправа 182. 1. Уважно читай текст. 2. До якого жанру мовлення відноситься твір? 3. До якого типу мовлення належить текст? 4. Визнач доведення, висновок у тексті. Доведи свою думку. 5. Спиши текст. 6. Підкресли однорідні члени речення. 7. Поясни, що означає слово **колекція**. Наведи приклади. 8. Чому колекції є пізнанням світу?

Колекції – пізнання світу

Усі люблять розглядати марки, конверти, монети... Деякі з них хочеться залишити собі на згадку. Коли їх збирається певна кількість – це вже колекція.

Колекціонувати можна різні речі. Одні колекціонують листівки з квітами, інші – поштові штемпелі, марки, мінерали тощо.

Колекції не тільки пам'ять, а й пізнання світу.

З книги «Дивосвіт»

Працюємо колективно

Вправа 183. 1. Уважно розгляньте малюнки. 2. Використовуючи малюнки і кінцівку, складіть текст-роздум за тезою: «Люби і бережи природу». 3. Зачин можете розпочати рядками з вірша Анатолія Камінчука: *Глянь, яка чудова наша Україна!* 4. Закінчіть роздум словами Степана Жупанина: *Йтиму садом, полем я чи лугом, буду я природі вірним другом.* Користуйтеся словами з довідки.

Довідка: зробіть годівничку птахам; підгодовуйте тварин узимку; посадіть деревце або кущ; приберіть подвір'я

Вправа 184. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення він належить? 3. Поясни, як ти розумієш перший абзац. 5. Що означає – бути Людиною? 5. Спиши текст. Підкресли займенники.

Усі стежки починаються від шкільного порога. Початок усіх професій – у шкільному класі. Ключ до усіх духовних багатств світу – у нього, першого шкільного наставника.

Це ж бо він, учитель, повів тебе у світ знань, допоміг вибрати з тисяч свою дорогу в житті, навчив не лише премудрощів шкільних предметів, а найскладнішої з наук – бути Людиною. Тому стільки глибоких почуттів викликають слова «учителю мій» у людей різного віку і життєвого досвіду в усіх кутках країни.

За Олесем Донченком

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

ЗВЕРНИ УВАГУ

Залежно від ситуації спілкування використовуються різні стилі мовлення: *розмовний, науковий, художній, публіцистичний, офіційно-діловий.*

Таблиця

СТИЛІ МОВЛЕННЯ		
назва стилю	де використовують	види висловлювань
розмовний	<i>у колі близьких людей, за неофіційних обставин</i>	<i>розмови на почуту тему, лист до близької людини</i>
науковий	<i>у науці, освіті, техніці</i>	<i>підручник, наукова стаття, наукова доповідь</i>
художній	<i>у художній літературі</i>	<i>оповідання, вірш, повість, роман, пьеса, поема</i>
офіційно-діловий	<i>у ділових паперах</i>	<i>закон, постанова, наказ, розписка, оголошення, заява, звіт</i>
публіцистичний	<i>у суспільному житті</i>	<i>промова, виступ, звернення, газетна стаття про життя суспільства</i>

ПОПРАЦЮЙ З ТАБЛИЦЕЮ

1. Уважно прочитай таблицю.
2. Наведи приклади стилів мовлення. Використай підручники з української літератури, з історії, географії, природознавства.
3. Вдалі приклади проаналізуй у класі.
4. Спиши назви стилів та сфери їх використання.

Вправа 185. 1. Уважно читай вірш. 2. Що сказав поет Дмитро Білоус про багатство мови, про стилі мовлення?

І не покрилось слово пилом,
все мова в пам'яті трима:
вважали почерк спершу стилем,
пізніш – манеру й лад письма.
Є стиль художній і розмовний
(усім знайомий, не новий),
є науково-популярний
і офіційно-діловий.

Дмитро Білоус

Розмовний стиль мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Для розмовного стилю мовлення характерним є діалог – розмова двох осіб.

Вправа 186. 1. Прочитайте уривок з казки за особами, дотримуючись інтонації. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Чого навчає нас ця казка?

Виміняв за півня калиточку й поспішає додому. Аж тут тобі ріка розлилась. На березі стоїть перевіз, плату беруть, а в нього ж ні копійчки.

— А перевезете мене? Дам калиточку.

— Сідай!

Переїхав на другий берег.

А там стояла валка чумаків. Як розпитали ж вони його, за що він виміняв калиточку, сміються з нього.

— Що тобі, – кажуть, – жінка за це зробить?

— А нічого!. Добре, що хоч сам живий вернувся.

Та й побились об заклад. Коли жінка отак і скаже, то чумаки оддадуть йому дванадцять маж і з батіжка ми. Зараз вибрали одного з себе й послали до його жінки. От той приходить.

— Здоров!

— Здоров!

— А ти не чула про свого старого?

— Ні, не чула!

— Він воли на коня проміняв.

— От добре, возик тепер недорого, як небудь зберемось.

— Та й коня проміняв на корову.

— Це ще краще. Буде в нас молоко.

— Та й корову проміняв на вівцю.

— І то добре, будуть в нас поросятка.

— Та й свиню проміняв на вівцю.

— І це добре, будуть ягнята та вовночка, буде що у мене взимку прясти.

— Та й вівцю проміняв на гуску.

— І це добре, будуть в нас крашаночки та пір'я.

— Та й гуску проміняв на півня.

— О, це ще краще, півень раненько співатиме та нас до роботи будитиме.

— Та й півня проміняв на калиточку.

— І це добре, будемо, де хто заробить – чи він, чи я, – в калиточку складати.

— Та він і калиточку за перевіз віддав.

— Ну що ж, добре, що хоч сам живий та здоровенький вернувся.

Так тим чумакам нічого робити, віддали йому дванадцять маж.

З української народної казки

Словник

Маж – чумацький віз

Вправа 187. 1. Уважно читай текст. 2. Добери назву тексту. 3. До якого стилю мовлення належить текст? 4. Розкажи, як розпочинає свою розповідь рибалка. 5. Що побачив рибалка на середині Дніпра? 6. Про що можна дізнатися із розмови двох рибалок? 7. Розкажи, як закінчилася подія. 8. Пригадай і розкажи, які цікаві історії тобі доводилося чути. 9. Спиши розмову рибалок. Дотримуйся розділових знаків.

Одного разу стояв на човні з вудками на Дніпрі. Бачу – серединою Дніпра мчить проти води човен. Швидко мчить, а мотора не чути. Коли човен як закрутиться на місці, а потім стриб уперед, а потім знову крутиться на місці.

Чую крик: «Рятуйте! Рятуйте!». На човні дідок сидить.

— Що таке? – питаю. – Сом! Рятуйте!

— Де сом? Який сом?

- Так одчіпляйте, бо втопить!
- Зашморгнуло на руці. Не відчеплю!

Я вхопився за дідового човна, а воно нас як потягнуло! Пішов сом понад берегом і я встиг за куцц ухопитися. Я міцно за куцц тримаюсь, а сом, видно, перевертається голічерева на воді. Витягли ми сома на берег.

За Остапом Вишнею

Вправа 188. 1. Уважно читай текст вголос, дотримуючись інтонації. 2. Придумай назву тексту. 3. Другий раз прочитай текст з однокласниками/однокласницями за особами (мама, Оленка, автор). Звертай увагу на розділові знаки. 4. До якого стилю мовлення належить текст? 5. Поміркуй, чому вітер був холодний. 6. Спиши текст, дотримуйся розділових знаків.

У прочинену кватирку до кімнати увірвався вітруган.

— Відійди, Оленко, я сама зачиню, бо вітер бачиш, який холодний, — сказала мама.

— А чому?

— Що – чому?

— Ну, вітер цей холодний.

— Так на вулиці ж мороз.

Дівчинка помовчала, трохи подумала. А потім знов підійшла до матері:

— А я знаю, чому вітер холодний.

— Ну скажи, донечко.

— Бо його ніхто не пускає погрітися.

За Інною Тарасенко

Попрацюємо колективно

Вправа 189. 1. Уважно читайте текст. 2. Прочитай із сусідом/сусідкою по парті оповідання в особах. Дотримуйтеся інтонації. 3. Що пояснив Петрик про значення рук для людини? 4. Що повинен був сказати Петрик? 5. Поміркуйте, для чого людині потрібні руки. 6. Розкажіть, що кожен з вас вміє робити руками. Вдалу розповідь запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Для чого потрібні руки

Петрик з дідусем великими друзями були. Про все розповідали один одному.

Запитав якимось дідусь онука:

— А для чого, Петрусь, людям руки потрібні?

— Щоб у м'ячика грати, – відповів Петрик.

— А ще для чого? – запитав дід.

— Щоб ложку тримати.

— А ще?

— Щоб кицьку гладити.

— А ще?

— Щоб камінці в річку кидати.

Довго відповідав Петрик дідусеві. І ніби правильно відповідав.

А про головне так і не сказав.

Євген Пермяк

Науковий стиль мовлення

Вправа 190. 1. Уважно читай текст. До якого типу і стилю мовлення він належить? Доведи свою думку. 2. Що цікавого можна дізнатися з тексту про обереги – наші давні символи? 3. Для чого використовували символи? 4. Як обереги вплинули і впливають на наш волелюбний дух? 5. Поясни значення виділеного слова. 6. Спиши текст. Підкресли слова-амулету.

Берегиня, обереги – наші давні і добрі символи. Їхнє генетичне коріння сягає глибини століть. Може, маючи такі прекрасні символи, народ зумів зберегти від забуття нашу пісню й думу, нашу історію й родовідну пам'ять, волелюбний дух. Виряджаючи чоловіків та синів у нелегкі походи проти чужинських набігів, матері, дружини й кохані дарували їм на пам'ять **амулету** – хусточки медальйони, грудочку землі, рушники з оберегами ...

Василь Скуратівський

Вправа 191. 1. Уважно читай текст. 2. Що цікавого можна дізнатися з тексту про слона? 3. Чому слон не може досягати до землі? Що йому допомагає? 4. Для чого ще використовує слон хобот? 5. Подумай і скажи, для чого слону бивні? 6. Визнач тип і стиль мовлення. 7. Випиши речення, в яких йдеться про хобот слона. 8. Поміркуй, чи відповідає опис зображеній на малюнку тварині.

Африканський слон

Висота африканського слова близько 4 м, маса іноді сягає 11 т. Вуха у африканського слона великі. На кінці його хобота є

два чутливих відростка, а під хоботом рот і трикутна нижня губа. Хобот, який по своїй суті подовжений ніс, має чудовий нюх. Він сприймає запахи на відстані 5 км. Однак хоботом слон не тільки нюхає, а й п'є воду, зриває з дерев або піднімає із землі все, чим живиться. Без хобота слон загинув би, бо його шия малорухома і коротка, і він не зміг би дотягнутися до землі.

Силу та спритність слоновою хоботу надають понад 4000 м'язів.

Інша особливість слона – бивні. Бивні – видовжені верхні різці, порожнисті у основі. За їх допомогою тварина може розкопувати землю у пошуках коренів та цибулин, здирати кору з дерев, розхитувати й валити їх.

Захищаючись від спекотного сонця, слони ховаються у затінку дерев. Великі вуха захищають слонів від перегрівання. У спекотні часи тварина постійно рухає вухами, ніби віялом, обмахується ними.

З енциклопедії «Тваринний світ тропічних і субтропічних зон»

Вправа 192. 1. Усно читай текст вголос і мовчки, дотримуйся інтонації. 2. До якого типу і стилю мовлення належить текст? Доведи своє міркування. 3. Що цікавого про жираф можна дізнатися з цього тексту? 4. Спиши другий абзац. Про які особливості зовнішності жирафи можна з нього дізнатися?

Найвищі тварини на землі – жирафи. Предки цих тварин ще 10 мільйонів років тому населяли Європу, Азію і Африку. Відрізнялися вони гігантськими розмірами і могутнім складом тіла.

У наш час жирафи розповсюджені тільки на території Африки на південь від Сахари. Висота від землі до чола жирафа – 4,8–6 метрів, а маса – 750 кілограмів. Його зовнішність настільки своєрідна,

що її неможливо сплутати з жодною твариною: довгі тонкі ноги та довга шия, маленька голова з непромірно великими вухами, та маленькими рижками, які є як у самців, так і у самок. Цікаво, що іноді рижок буває не одна пара, а дві. Крім того, у деяких тварин посередині чола є особливий виріст – непарний ріг.

Плямистий візерунок жирафів індивідуальний і однаково розфарбованих тварин не буває.

Улюблені місця мешкання жирафів – рідкостійні сухі ліси, де вони живляться гілками та листям дерев. Улюблені ласощі – колочі гілки акацій. Більш рідко жирафи живляться травою.

З енциклопедії «Тваринний світ тропічних і субтропічних зон»

Вправа 193. 1. Уважно читай кожен текст вголос, чітко вимовляй слова. 2. Визнач стиль кожного тексту. Доведи свої міркування. 3. Порівняй тексти за стилем мовлення. 4. Перекажи тексти.

1. Дуб звичайний – загальновідоме лісоутворююче дерево заввишки 40-50 метрів з широкою розложистою кроною... Молоді дерева вкриті гладенькою, блискучою корою. Листки... темно-зелені, шкірясті. Плід – жолудь, по 1 – 3 на короткій плодоніжці.

Микола Харченко

2. На краю села, між ріденьких кущів глоду і буйних полинів, ріс дуб. У літню спеку дуб давав людині прохолоду. Ховав від зливи. А ще родив жолуді. Жолуді були великі-превеликі. Восени лісники назбиравали їх і вирощували для розсади манюні дубочки.

За Анатолієм Григоруком

Вправа 194. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення він належить? 3. Що можна дізнатися про роботу коваля, прочитавши текст? 4. За що селяни шанували ковалів? 5. Спиши абзац, у якому йдеться про процес кування. Підкресли дієслова.

Найважливішим і найпоширенішим ремеслом, пов'язаним з обробкою заліза, було ковальство, яке на території України сформувалося ще у давньоруський період. Ковальство – це обробка металів способом гарячого кування.

У XVIII – XIX століттях майже в кожному селі були розташовані, звичайно на околиці, кузні – будівлі, в яких було горно, кувадло, точило, корито з водою для гартування та охолодження виробів, стояк для підковки чобіт. Традиційний інструмент коваля складався з великих та малих молотків,

обценків, рубил, пробійників та ін.

Процес кування відбувався так: коваль розігрівав до червоного кольору шматок металу в горні, де горіло деревне вугілля, далі брав кліщами залізо, клав його на кувадло та бив по ньому молотом, надаючи предметові потрібної форми. Часто ковалеві допомагав помічник – звичайно підліток, що виконував обов'язки молотобійця. Викувавши річ, її кидали в корито з водою для загартування.

Селяни з великою пошаною ставилися до ковалів – як до чарівників-добродіїв, що володіють складним і таємничим мистецтвом перетворення металу на ті чи інші речі.

З книги «Українська минувшина»

Вправа 195. 1. Уважно читай висловлювання. 2. До якого стилю мовлення належить висловлювання? 3. В яких двох формах функціонує українська мова? 4. Яке значення має дотримання двох форм функціонування української мови?

Будь-яка літературна мова, зокрема й українська, функціонує у двох формах: усній (звуковій) та писемній (буквеній). Обидві ці форми характеризуються наявністю сталих форм, дотримання яких робить літературну мову досконалим засобом передавання й отримання інформації.

Іван Ющук

Художній стиль мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Для художнього стилю характерне вживання образних слів, окличних речень, в яких майже немає термінів.

Вправа 196. 1. Уважно читай текст виразно вголос, дотримуйся інтонації мовлення. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Як можна назвати цей текст? Чому? 4. Як настрої, почуття автора змінилися від погоди? 5. Спиши текст. Підкресли прикметники.

Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія, і стиха хлипає сум. Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами убога земля і не знає, коли усміхнеться. Сірі дні змінюють темні ночі.

Михайло Коцюбинський

Вправа 197. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? Доведи свою думку. 3. Поясни значення виділених слів. 4. Уважно розглянь малюнок. 5. Склади й запиши продовження тексту – опис яблука.

Іду в сад.

На тлі ранкового неба яблука повними місяцями **блимають** поміж листя і зриваються з дерева.

— Гуп-гуп... – падають стиглі соковиті плоди на **гудиння**. Візьмеш у руки яблуко...

За Анатолієм Камінчуком

Вправа 198. 1. Уважно читай текст виразно вголос, дотримуйся інтонації мовлення. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Як ще можна назвати цей текст? Чому? 4. Який настрої, почуття автора проявилися в розповіді? 5. Що передав автор окличними реченнями? 6. Знайди в тексті й випиши описи сосен і беріз.

Зимова казка

Здрастуй, чарівна зимова казко! Як снігуронька-чародійка, ти прийшла й заворожила кожную сосну, березу, осокорину. І заворожила мене самого...

Вийшов я зранку з будинку на поріг та й застиг від подиву. Зелені сосни стояли по коліна в снігу, надівши на себе білі кожухи, вгинаючи під срібним хутром охололі плечі.

А берези! Яким дивом іскрились берези! Здавалося, вони піднялися зі снігів, білокорі, пружні, кришталеві. Вони були схожі на царівен, на гордовитих дочок землі.

Все, все було запорошено снігом, і ніхто ще не пройшов по тих килимах. Тільки червоногруді снігурі носилися над чагарями, збиваючи з гілочок срібний пил.

За Михайлом Слабошпицьким

Вправа 199. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. З ким автор порівнює берези? 4. З чим порівняно село? 5. Який настрій викликає читання цього тексту? 6. Як можна назвати цей уривок з твору?

За Черніговом обіч дороги чорніли на пагорках голі, безлисті дерева, й особливо похмурими здавались груші. І враз наші обличчя повеселіли – на них упав відблиск беріз, що росли над шляхом.

Шлях осявають берези, – сказав товариш. – Завжди, коли їду додому, шлях мені осявають берези... Уже скоро.

І село, до якого ми дістались, теж було святкове від беріз. Вони виступали з-поміж верб та осокорів і схожі були на молодих розквітлих дівчаток у жіночому гурті... Вони з'являлись повсюдно, і кожна, сяючи, вітала нас привітно, і кожна посилала відкриту усмішку, яка западала в душу, лишаючи там слід, від тих березових усмішок яснішало і яснішало нам у думках.

Старовинне поліське село в березах, наче в білих рушниках!

Євген Гуцало

Вправа 200. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення текст належить? 3. Доведи, що птахи – великі трударі. 4. Поясни значення слова **сторицею**. Склади з ним речення. 5. Розкажи, як ти з однокласниками/однокласницями допомагаєте птахам взимку.

Хоч би скільки було в тебе різних справ, забав і веселощів, однак ти не забудеш своїх крилатих друзів. Допоможеш їм у негоду, бо знаєш: вони стануть тобі в пригоді весною і влітку, сторицею віддячать тобі – своєю невтомною працею в гаї, саду, на городі, в лісі. Вони трудилися разом з тобою, твоїми батьками цілісінький рік. Як трудилися бджоли, дерева, трави, квіти, поля і луги.

Дмитро Чередниченко

Публіцистичний стиль мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Публіцистичний стиль характеризується точністю, послідовністю, логічними доказами, образністю, виразністю та емоційним забарвленням. Мета публіцистики – викласти або з'ясувати певні суспільно-політичні питання, переконати читачів та слухачів у правильності висунутих думок, організувати людей на здійснення поставлених завдань.

Сферою вживання публіцистичного стилю мовлення є суспільно-політичне життя суспільства.

Види висловлювань різноманітні: виступ на зборах, мітингах, публікації в суспільно-політичних журналах, газетах (статті, інтерв'ю та ін.), виступ на радіо, у телепередачах суспільного змісту.

Мовними ознаками стилю є наявність суспільно-політичної лексики, емоційно забарвлених слів, оцінних слів, звертань, окличних речень.

Вправа 201. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи тему і основну думку тексту. 3. Кому адресований текст? 4. Користуючись таблицею, доведи, що текст створено в публіцистичному стилі мовлення. 5. Де і коли використовують публіцистичний стиль мовлення? 6. Поясни, як ти розумієш значення слів **патріотизм**, **моральні поняття**, **афішує**, **знітितись**. 7. Спиши два останні абзаци. Поясни, як ти розумієш їхню сутність.

Коли запитують, чи ви патріот, ви знітितесь і скажете: «Не знаю, хай судять інші». Любов до батьків та рідної землі - почуття таке високе й безкорисливе, що про нього воліють мовчати. Але не всі. Є люди, які демонстративно, публічно заявляють про свою любов і б'ють себе руками в груди.

Чи сумісні з патріотизмом такі риси, як черствість, заздрисність, пиха, нечемність, шукання користі, неправдивість або зневіра? Якщо ними наділений «патріот» – значить, його патріотизм несправжній.

Слово «патріотизм» асоціюється з моральними поняттями, зокрема з порядністю*. Словесний патріотизм нічого не вартий. Має бути діяльний патріотизм, який себе не афішує, але виявляється

на кожному кроці.

Немає другого Дніпра і не буде іншої Батьківщини... Батьківщина – ваш дім, і він буде таким, яким ви його зробите. І ви свій дім повинні наповнювати духовністю*.

За Євгеном Сверстюком

Вправа 202. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовленні він належить? 3. Яка основна думка тексту? 4. Пригадай про ставлення до мови в Київській Русі, про бібліотеку Ярослава Мудрого. 5. Спиши текст. Поясни значення виділених слів.

Наша мовна **традиція** сягає далеких, **до книжних часів**, а в період держави Київської Русі наше слово сягнуло державного творення: було відкрите не лише до близьких сусідів, а й для найвіддаленіших земель, збагачувалося іншими мовами і збагачувало їх.

Борис Харчук

Вправа 203. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач стиль тексту. 3. На які покоління вказує автор? 4. Про який закон нашого життя вказано в тексті? 5. Розкажи, що ти знаєш про своїх дідусів та бабусь. Як ти їм допомагаєш? 6. Спиши текст, підкресли прикметники. Поясни, з якими словами в реченні прикметники пов'язані.

У світі є батьки і діти. Твій батько і твоя мати – діти своїх батьків і матерів – твоїх батьків і матерів. Рід людський складається із поколінь – це велика мудрість нашого буття. Одночасно живуть у світі кілька поколінь — покоління, що відходять; перебуває в розквіті творчих сил, висхідне; і покоління, яке тільки-но з'явилося на світ і починає усвідомлювати своє буття.

Ти – в поколінні висхідному. Попереду ще два покоління – покоління, для якого сонце в зеніті, і покоління, чиє сонце схилилося на захід.

Кожної хвилини спілкування із старшими умій вчитися в них. Не будь самовпевненим. Не думай, що коли ти молодий і сповнений сил, – ти все можеш. Є речі, які посильні тільки для старості, тому що в ній – мудрість багатьох поколінь. Воля і слово старших – закон для всіх нас.

Василь Сухомлинський

Вправа 204. 1. Уважно читай текст. 2. Який обов'язок кожного з нас? 3. У якій ситуації спілкування можливе таке висловлювання?

4. До якого стилю мовлення належить текст? Доведи свою думку. 5. Як ще можна назвати цей текст? Чому? 6. Спиши друге речення, вкажи однорідні члени речення. 7. Придумай речення зі словами *калина*, *конвалія*. Запиши речення з голосу вчителя/вчительки.

Екологічна культура людини

Шанувати природу неможливо без глибоких знань про навколишній світ.

Калина під вікном рідної оселі, тополя на околиці села, лелече гніздо на клуні, ... терпкий запах лісової конвалії – усе це спогади нашого дитинства, наш духовний світ, з якими ми вирушали чи маємо вирушати в життя. Знати, а тим паче берегти ці святині – наш обов'язок.

Вирушаючи до лісу, не всі пам'ятають священне правило: корінець боровика ні за яких обставин не можна виривати, а лише підрізати. У пошуках лікарських рослин ми нерідко забуваємо, що висмикувати їх із землі – навічно позбавлятися родоводу.

А між іншим, культура людини складається з багатьох чинників, серед яких осібне місце займає наше ставлення до природи.

За Василем Скуратівським

Вправа 205. 1. Уважно читай текст. 2. Доведи, що текст належить до публіцистичного стилю мовлення. 3. Користуючись Інтернетом, поясни значення слів **амфітеатр**, **селекція**. 4. А біля твоєї школи росте бузок? Якого кольору в нього квіти? 5. Спиши текст. Поясни вживання лапок. Коли ще вживаються лапки?

Нарешті, окраса Центрального академічного саду – сирінгарій. Прстіше сказати – бузковий садок. Між іншим, найбільший у Європі. Він розташований амфітеатром від однієї гори до іншої і містить понад 200 видів, сортів і форм бузку, від стародавніх перських до сортів сучасної селекції. Серед них є пишні імена, – скажімо, “Пам'ять Людвіга Шпета” або “Адмірал Фош”. А один з місцевих, виведених у Видубичах сортів, названий просто: “Україна”.

Анатолій Топачевський

Офіційно-діловий стиль мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Основне призначення **офіційно-ділового** стилю мовлення – спілкування в державному, політичному, господарському житті, у ділових стосунках, в організаціях і установах. З діловим стилем зустрічаємося в текстах законів та постанов. Ним написані найважливіші документи, в яких відбивається історія Батьківщини. Це стиль Конституції України.

Тексти офіційно-ділового стилю змістовні, точні, ясні. У них завжди дається інформація про щось, даються вказівки, рекомендації. В офіційно-діловому стилі до точності мовлення ставляться найвищі вимоги. Вони виявляються у використанні спеціальних термінів, дат, цифрових даних, у точній назв установ. Для ділових паперів ці вимоги є необхідними. Без них діловий текст не може стати документом. Цей стиль позбавлений образності, емоційності.

До офіційно-ділового стилю мовлення належать основні види висловлювань: закон, постанова, наказ, заява, автобіографія, розписка, ділове листування.

Уміння складати ділові папери, правильно розуміти документи – якості, необхідні для кожної сучасної людини.

Вправа 206. 1. Уважно читай текст. 2. Про що в ньому розповідається? 3. До якого стилю мовлення належить текст? 4. За якими ознаками це можна визначити? 5. Які права і обов'язки людини записано в Конституції України? 6. Спиши текст Статті 23.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

З Конституції України

Вправа 207. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення він належить? 3. Доведи, що текст відповідає вказаному тобою стилю мовлення. 4. Поясни, як ти розумієш зміст другого речення. 5. Розкажи, як ти намагаєшся краще оволодіти українською мовою. 6. Спиши текст. Підкресли прикметники.

Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу.

Україна забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського

народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Із Закону про мови

ЗВЕРНИ УВАГУ

Пригадай, які види ділових паперів тобі доводилося вже складати. До якого стилю мовлення вони належать?

По закінченню школи ти захочеш продовжити навчання і поступатимеш на роботу або на навчання до професійно-технічного ліцею чи іншого закладу освіти. Тому важливо навчитися писати заяву. Заява – це документ, у якому в письмовій формі зафіксоване повідомлення громадян чи організацій з приводу здійснення своїх прав або захисту інтересів.

Заяву оформляють за певним зразком, і адресована вона певній офіційній особі або установі чи організації. У ній можна висловлювати прохання зарахувати до навчального закладу, прийняти на роботу та ін.

Вправа 208. 1. Уважно читай текст заяви. 2. Поясни, в якій послідовності розміщено відомості в заяві. 3. Кому вона адресована? 4. В якій сфері спілкування можливе таке висловлювання? 5. Спиши текст заяви. Поясни вживання розділових знаків.

Директорові Київського
професійно-будівельного ліцею № 27
п. Петренку В. Г.
Коваленка Миколи Михайловича,
який проживає за адресою:
м. Київ-194, вул. Зодчих, буд. 9, кв. 61.

Заява

Прошу прийняти мене на навчання до ліцею. У 2022 році я закінчив 9 класів закладу спеціального закладу освіти № 10 м. Києва.

До заяви додаю:

- а) свідоцтво про освіту;
- б) характеристику зі школи;
- в) автобіографію;
- г) довідку про стан здоров'я (форма № 286);
- д) три фотокартки розміром 3х4.

Дата

Підпис

Працюй самостійно

Вправа 209. 1. Подумай, де мрієш працювати або навчатися після закінчення 9-го класу. 2. Склади і запиши текст заяви. Дотримуйся вимог. Користуйся зразком.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Тобі часто доводилося читати оголошення про події, які відбуваються у школі. Чи завжди вони правильно складені?

Оголошення складаються не лише в офіційно-діловому стилі мовлення, а й у жартівливому, щоб зацікавити читача.

Вправа 210. 1. Уважно прочитай оголошення. 2. Визнач стиль мовлення, в якому складено оголошення. 3. Чи відповідає оголошення поданому нижче плану? 4. Поясни правопис слів: **відбудеться, ветеранами**. 5. Спиши оголошення.

Оголошення

17 березня в приміщенні школи
відбудеться зустріч з ветеранами праці швейної фабрики.
Початок о 14 годині.

Адміністрація

План

1. Заголовок (оголошення).
2. Календарна дата й місце події чи заходу.
3. Зміст повідомлення.
4. Час здійснення наміченого.
5. Від чийого імені складено оголошення.

Працюй самостійно

Вправа 211. 1. Уважно прочитай план оголошення. 2. Склади і запиши оголошення про зустріч із захисниками Батьківщини.

Вправа 212. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу і стилю мовлення він належить? Доведи свою думку. 2. Поясни значення слів і висловів: **звіринець, природоохоронна, науково-дослідна, культурно-освітня установа**.

Запрошення

За свою 108-річну історію Київський зоопарк пройшов довгий шлях від громадського звіринця до одного з найбільших

за територією зоологічних парків Європи (займає площу приблизно 34 га). Тут мешкає понад 3000 тварин 368 видів. Це природоохоронна, науково-дослідна та культурно-освітня установа, де можна не тільки розважатись, а й багато чому навчитися...

Адміністрація зоопарку

- Вправа 213.** 1. Уважно читай уривки речень. 2. Допиши речення. 3. Перевір написане і виправ помилки, якщо є.
1. Розмовним стилем ми користуємося, коли ...
  2. На уроках математики використовуємо ... стиль.
  3. Художнім стилем користуємося, коли ...
  4. Документи писатимемо ... стилем.
  5. Публіцистичний стиль застосовується, коли ...

ВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Мова реалізується у процесі мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність має чотири види: **аудіювання, читання, говоріння, письмо.**

Аудіювання – це сприймання й розуміння усного мовлення. Людина, слухаючи певну інформацію, усвідомлює й аналізує її.

Читання – це процес сприймання і розуміння написаного або надрукованого повідомлення. Читати можна вголос і мовчки.

Говоріння – вміння людини самостійно користуватися мовним матеріалом (звуками, словами, словосполученнями, реченнями) відповідно до мовленнєвої ситуації. Говоріння здійснюється у двох формах – монологічній (зв'язному висловлюванні однієї людини) та діалогічній (розмова двох або кількох осіб).

Письмо – це передача думок, міркувань людини в письмовій формі.

Вправа 214. Уважно читай прислів'я. 2. Поясни, про які види мовленнєвої діяльності йдеться в кожному прислів'ї. Доведи свою думку.

1. Не на користь книжку читати, коли тільки сторінки перегортати. 2. Людина має два вуха, щоб багато слухати і один язик, щоб менше говорити. 3. Менше говори – більше почувеш і дізнаєшся. 4. Не перо пише, а розум. 5. На ласкаве слово не кидайся, а за грубе не гнівайся. (*Народна творчість*)

ЗВЕРНИ УВАГУ

Вимоги до мовлення

Мовлення повинно бути:

1. Змістовним.
2. Послідовним.
3. Багатим.
4. Точним.
5. Виразним.
6. Доречним.
7. Правильним.

Правила мовлення, яких потрібно дотримуватися:

1. Підпорядкувай своє висловлювання темі й основній думці.
2. Стеж за порядком викладу думок.
3. Вживай різноманітні слова і речення; намагайся не повторювати одних і тих же слів і речень.
4. Вживай найбільш точні слова.
5. Добирай слова і вислови, які найбільш яскраво передають основну думку.
6. Завжди зважай, з ким розмовляєш і в яких ситуаціях.
7. Правильно вимовляй слова, правильно будуй речення.

Слухання-сприймання чужого мовлення (аудіювання)

Вправа 215. 1. Уважно прослухайте в класі казку з голосу вчителя/вчительки. 2. Про кого в ній розповідається? 3. Яка розмова відбулася

між журавлем і куликом? 4. Прочитай казку самостійно. 5. Як ти розумієш відповідь кулика: «Прийде час і тобі закортить вернутись до нього»? 6. Спиши казку. Правильно записуй речення з прямою мовою. Дотримуйся абзаців.

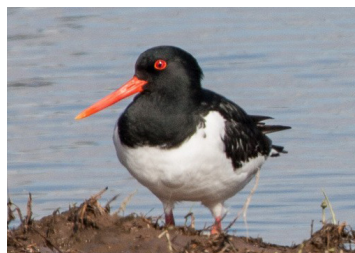
Куликове болото

Як настала холодна осінь, журавель збирається в інший край та й каже куликові:

— Куличе, рушай і ти! Коли б ти знав, які хороші сторони є на світі! Тепло там та гарно, все росте й плодиться

— Не хочу, – каже кулик, – мені й тут добре! Нема на світі кращого за моє болото.

Прийде час, і тобі закортить вернутись до нього.

Олена Пчілка

Вправа 216. 1. Уважно прослухайте в класі казку з голосу вчителя /вчительки. 2. Чому курчатко голосно пищало? 3. За кого курчатко прийняло Мурка? 4. Чому здивувався Мурко? 5. Що можна сказати про поведінку Мурка? 6. Спиши перший абзац, підкресли дієслова.

Був собі у бабусі старий-престарий кіт Мурко. Лежить Мурко проти сонця, гріється. Заплющив очі, спить, поклав голову на лапки. Тільки хвостиком махає, мух відганяє.

На подвір'ї ходило курча. Воно відбилося від квочки й жалібно пищало. Побачивши кота, замовкло. Підійшли тихенько до нього, притулилося й очі закрило. Тепло йому біля котового кожушка.

Мурко відчув, що до нього хтось притулився. Розплющив очі – курча. І здивувався: та й сміливе є яке! Дивиться Мурко на курча, дивується й не знає, що йому робити. Чи налякати курча, щоб утекло, чи хай собі гріється?

Василь Сухомлинський

Вправа 217. 1. Уважно слухай, як однокласники/однокласниці по черзі читають текст. 2. Оціни якість їхнього читання. 3. Поясни, для чого потрібні термометри. 4. Складіть і запишіть з голосу вчителя/вчительки два речення про термометри.

Усе на світі має свою температуру. Її можна вимірювати за допомогою спеціальних приладів – термометрів, або градусників. А називаються вони так тому, що температуру вимірюють у градусах.

За допомогою спеціальних термометрів вимірюють температуру води.

Зростає стовпчик медичного термометра, значить треба негайно звернутися до лікаря.

Термометр для вимірювання температури повітря порадить, як одягнутися на прогулянку.

З книги «Дивосвіт»

Вправа 218. 1. Прослухай текст з голосу вчителя/вчительки (підручник закритий). 3. Поясни, як ти розумієш назву тексту. 4. Визнач тему і мету тексту. 5. Який скарб культури є в народі України? 6. Спиши текст. Поясни значення виділених слів. Відповідь доповни власними прикладами. 7. Вкажи в першому реченні однорідні члени речення.

Безсмертний скарб

Скільки з уст народу нашого можна почути **легенд, переказів**, скільки пісень, приказок, – трагічних, веселих і безжурних – скільки всіх цих багатств можна записати по наших українських селах? Ані ліку їм, ані віку. Живуть, примножуються, квітнуть. Передаються з покоління в покоління історія народу, його душа, характер, вдача. Який же великий, **неосяжний** і безсмертний скарб культури народу нашого маємо ми успадкувати!

За Сергієм Носалем

Вправа 219. 1. Уважно прослухай вірш з голосу вчителя/вчительки або в записі. 2. Поясни, які професії можна пригадати, читаючи цей вірш. Доведи свою думку. 3. Що за дар віддають баштани Вітчизні? 3. Спиши друге речення, поясни значення виділених слів.

Покосили жито, жито і пшеницю,
і шепочуть квіти про нічні зірничі,
про ранкові роси, про вітри ласкаві,

що під ними гнуться верби кучеряві.
Щедрий дар Вітчизні віддають **баштани**
і сади, де **сяйво** поміж листям тане.
І синіє небо над зеленим гаєм,
рідний край вітає з добрим урожаєм.

Володимир Сосюра

ЗВЕРНИ УВАГУ

Швидко вимов швидкомовку і вивчи її напам'ять
Бубоніла діду баба: «Ой не дмухай на кульбабу.
Бо з кульбаби полетять сто малих кульбабенят».

Вправа 220. 1. Прослухай текст з голосу учня/учениці. 2. Визнач тип мовлення. 3. Придумай назву тексту. Що вона пояснює: тему чи основну думку? 4. З чим порівняно **СЛОВО**? Чому? Доведи свою думку. 5. До чого закликає автор своїм твором? 6. Спиши текст, підкресли займенники.

Не можна ходити по рідній землі, не чаруючись виплеканою народом у віках рідною мовою. В народі немає скарбу більшого, як його мова. Слово – це крила ластівки, вона їх не почуває, але без них не може злетіти. Тож маємо зробити все для того, щоб не згорнулися крила, щоб не обірвалася золота нитка, яка веде з давнини в наші дні.

Юрій Мушкетик

ЗВЕРНИ УВАГУ

Описи бувають **наукові і художні**. У **художніх** описах використовуються емоційно забарвлені слова, епітети, порівняння. У **наукових** описах використовуються точні відомості, що містять характерні риси і ознаки.

Вправа 221. 1. Прослухай текст з голосу учителя/вчительки (підручник закритий). 2. Чим є національний одяг для народу? Намагайся відповісти, опираючись на прослуханий текст. 3. До якого типу мовлення належить текст? 4. Спиши текст. Підкресли однорідні члени речення. 5. Поясни значення виділених слів.

Упродовж багатьох віків наш народ зберіг **національний одяг** як символ нації, Соборної України. Національний одяг, мова, віра та звичаї – це надійний захист від національного занепаду. Національний одяг – це глибоке відчуття батьківщини та вірність

традиціям своїх батьків, дідів і **прадідів**, це ознака кожного культурного народу.

За Олексою Воропаєм

Вправа 222. 1. Уважно прослухай вірш з голосу вчителя/вчительки або в записі. 2. Вкажи жанр твору, тип мовлення. 3. Про який місяць розповідається у творі? 4. Які зміни відбуваються у природі восени? Розкажи, використовуючи слова з вірша. 5. Поясни значення слова **череда**. Використай знання з уроків природознавства. 6. Спиши вірш, підкресли іменники.

Осінь

Осінь, осінь, листопад,
жовтий лист усіяв сад.
В теплий край,
де немає хуртовин,
пташині зграї відлетіли.
Хмари ходять чередою.
Вітер віє під горою.
Осінь, осінь, листопад,
жовтий лист усіяв сад.

Ліна Костенко

Вправа 223. 1. Уважно прослухай уривок з комедії Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч», який читає вчитель/вчителька. 2. Назви дійових осіб. 3. Про що просив Савка Герасима? 4. За якої умови Герасим вирішив позичити гроші Савці? 5. На якій умові позичив Герасим гроші Савці? 6. Спиши останню репліку Герасима. Що можна дізнатися з неї про Герасима як про людину?

Савка. Здрастуйте, куме, добре, що я вас дома застав.

Герасим. А навіщо ж то я вам так пильно потрібен?

Савка. Відгадайте! Шкода, не відгадаєте... Грошей позичте, куме. Карбованців з сотню, до Семена.

Герасим. Я ж кажу, що так!.. Виходить: недовго здумавши – давай! Хіба у мене банк, чи що?

Савка. Та до кого ж ти і вдаришся? Єврей злупе такого проценту, що ніяк не викрутишся потім.

Герасим. Хто ж тепер, куме, не лупить. Лупи та дай.

Савка. То вже лупить краще ви, куме, та дайте.

Герасим. Нема! Хоч носа відкрити, то й десятки зайвої не витрусиш – всі віддав за землю.

Савка. Де ж ті гроші, куме?

Герасим. Та Господь їх знає. Я й сам не раз, не два над цим думав.

Савка. Ну, а що ж його робить, коли грошей треба день у день! От і тепер: післязавтрього строк платить Жолудю за землю, держу там у нього шматочок, а тут не вистача. Договір же такий: як грошей встрок не віддам – хліб зостанеться за Жолудьом без суда. Так що там балакать!

Герасим. Сміливі, сміливі ви, куме... З вами і не такі діла можна робить.

Савка. Ха! Чого там бояться? Страшно тільки без грошей, а з грішми, сказано ж, і чорт не брат.

Герасим (набік). Треба це на ус закрутить.

Савка. Куме! Та, може ж, таки найшлася б у вас там яка сотняга? Позичте! Батьком буду величать.

Герасим. Що його робить? Хіба от що: я. знаєте, сам позичив оце у Хастеля для домашнього обіходу; тільки платю п'ять процентів у місяць. Коли дасте п'ять процентів, то я поділюся вже з вами, так уже, для кума.

Іван Карпенко-Карий

Вправа 224. 1. Уважно прослухай вірш з голосу вчителя/вчительки (підручник закритий). 2. Доякого типу жанру мовлення належить текст. 3. Деї яке гніздо в'є ремез? На що воно подібне? 4. Поясни, як ти розумієш вислів: **вітерець тихцем зітхає**. 5. Спиши вірш. 6. Підкресли пестливі слова. Від яких слів їх утворено?

Ремез

Ремез – пташка невеличка,
в'є гніздечко-рукавичку
на лозині біля річки,
де хлюпочеться водичка.
Там вітерець тихцем зітхає,
ремез пісеньку співає:
Фіть-тю-ві, фіть-тю-ві,
ходять хвильки по траві.

Анатолій Камінчук

- Вправа 225.** 1. Уважно прослухай текст з голосу вчителя/вчительки. 2. До якого типу мовлення належить текст? 3. Що означає слово **кузня**? 4. Прочитай текст самостійно. 5. Чим обладнана кузня? Відповідай, користуючись малюнком.

Кузня обладнана ковальською піччю з горном, міхами, ковадлом, точилом, коритом для води для охолодження виробів. За допомогою молотів, обценьок, рубил ковалі виготовляли різноманітну зброю, знаряддя праці, предмети домашнього призначення.

З книги «Українознавство»

- Вправа 226.** 1. Уважно прослухай текст з голосу вчителя/вчительки або в записі. 2. Визнач основну думку тексту. 3. До якого типу мовлення належить текст? 4. Розкажи, як змінюється листя в листопаді. 5. Поясни, в якому значенні в тексті вжито слово **листопад**. Дотримуйся правильного наголосу у слові. 6. Спиши текст. Визнач займенники, вкажи їх розряди.

Листопад

Народні назви місяців... Скільки народила їх багата уява і які вони цікаві та мудрі! І що цікаво – жодна з них не повторюється.

Сьогодні в лісі справжній жовтневий листопад. Клені обсіпаються від найменшого подиху вітерця. Гаснуть осінні вогневі барви. На восковому листі з'являються брудні плями, і вони здаються відбитком чієїсь брудних пальців. Деякі листочки, засихаючи, скручуються в дудочку. Коли обережно розгорнути такий листочок, всередині в ньому затремтить кришталева росинка.

За Олесем Донченком

- Вправа 227.** 1. Уважно прослухай текст у записі. 2. Що уявляєш, слухаючи текст? 3. Поясни значення висловів: **їстівне зело, лягти горілиць**. 4. Що є степовими гостинцями? 5. Що здається, коли вдивляєшся у глибоке небо? 6. Спиши текст. Підкресли дієслова.

На степу росте багато їстівного зела, треба лише знати, яке з нього можна їсти, щоб, бува, блекоти не вхопити чи жаб'ячого

маку, а різні там брандушки, або козельці, або молочайник (не той, що по толоці росте), або пасльон та дикий мак – це все неабиякі ласощі, степові гостинці. І степом можна йти безвісти і лягти на землю, прикласти вухо до землі – то тільки вмій прислухатися – шумить і гомонить, а коли лягти горілиць і вдивитися у глибоке небо, де пливуть хмарки на синьому повітрі, тоді здається, що сам летиш у небі, одірвавшись од землі, розсуваєш руками хмари, ростеш під синім повітрям і, вернувшись на землю, бачиш – скільки живих друзів у тебе в степу.

Юрій Яновський

Відтворення мовлення (Говоріння)

ЗВЕРНИ УВАГУ

Переказ тексту-опису предмета

Опис – вид мовлення, за допомогою якого характеризуються предмети, називаються найбільш важливі для них ознаки, тобто характерні властивості, за якими ми пізнаємо предмет.

До ознак відносять: розмір, колір, форму, величину, обсяг, зовнішність, характер, міцність, твердість, м'якість, прозорість та ін.

Описувати можна все, що ми бачимо, що нас оточує і хочемо про це розповісти іншим.

Підготуйся до усного переказу опису предмета

1. Уважно прочитай текст, визнач тему та основну думку.
2. Знайди початок опису.
3. Вкажи ознаки, за якими предмет описується.
4. Знайди закінчення опису предмета.
5. Ще раз перечитай текст. Придумай заголовки до кожного абзацу.
6. Заголовки абзаців запиши у вигляді плану.
7. Перекажи текст за складеним планом

Вправа 228. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи стиль мовлення. 3. Чому для прапора вибрано два кольори – жовтий і синій? 4. Перекажи текст. Користуйся довідкою. 5. Спиши текст. Підкресли прикметники.

Прапор України

Державний Прапор України – це синьо-жовтий прапор.

Чому саме ці два кольори вибрано? Жовтий колір – це колір пшеничної ниви, колір хліба, зерна. Жовтий колір – ще й колір жовтогогарячого сонця, без лагідних променів якого не дозрів би хліб. А синій колір – це колір ясного неба та чистої води.

За Надією Кир'ян

Вправа 229. 1. Уважно читай текст. 2. Яка мета висловлювання? Доведи свою думку. 3. Уважно розглянь зображення гнізда ремеза. 4. Знайди початок опису гнізда. 5. Назви ознаки, за якими гніздо описується. 6. Знайди закінчення опису гнізда. 7. Порівняй, чи співпадає малюнок з описом гніздечка. 8. Стисло за поданим планом перекажи опис гнізда ремеза. 9. Запиши опис гнізда, користуючись планом.

Дивна рукавичка

Над річкою, над водою в'язана рукавичка висить... То – гніздо ремеза. Гойдається на кінці тоненької гілки, пташенят виколисує.

Гніздо ремеза дійсно подібне до рукавички. Дірочку-вхід виплетено так, що вона нагадує великий палець рукавички із дірочкою на кінці. Ремез плете гніздечко два тижні із кропиви, льону, конопель, додає пух. Прикрашає гніздечко вербовими або тополіними сережками.

А от і сам ремез. Груді жовтувато-білі, а спинка в нього коричнева. Тримає муху в дзьобику. Озирається навколо та й залетів у пальчик рукавички. Діток годує.

Віктор Терен

План

1. На що подібне гніздо ремеза?
2. З чого сплетено гніздо?
3. Чим прикрашено гніздо?

Вправа 230. 1. Уважно читай текст. 2. Яка мета висловлювання? Доведи свою думку. 3. Знайди початок опису Букета. 5. Назви ознаки, за якими він описується. 6. Знайди закінчення опису Букета. 7. У класі склади з допомогою учителя/вчительки план опису собаки. 8. Стисло за поданим планом перекажи опис Букета. 9. Самостійно, користуючись планом, опиши опис собаки.

Ще здалеку мене перестрів Букет. Метрів сто він біг назустріч машині і гавкав, аж вищав від злості.

Цей старий сторож садиби Василя Петровича нікого не підпускав до свого дому. А вночі, як підкрадайся до двору, обов'язково викриє і вчепиться в ноги.

А на вигляд наче миршавий, рябий. Шерсть його – цілий букет кольорів. На спині кілька вогняно-рудих плям переходять у чорний колір. А груди і лапи – білі як сніг. Морда й очі заросли довгою цупкою шерстю, схожою на щетину. Очей не видно, а вуха коротенькі і стирчать угору.

Словник:

Миршавий – непривабливий, незугарний.

Щетина – коротка цупка шерсть.

За Олександром Копиленком

Вправа 231. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення текст належить. 3. Що цікавого про левів можна дізнатися з тексту? 4. Перекажи текст за колективно складеним у класі планом.

Лев

Лев – велика, з могутнім складом тіла тварина. Довжина самця, не рахуючи хвоста, іноді досягає 2,4 м, маса – 220 кг. Хвіст цієї кішки досягає 1 м. Самки – значно дрібніші. Крім того, відрізняються від самців тим, що не мають гриви.

Лапи у левів невисокі і дуже сильні. Одним ударом хижак може звалити трьохсоткілограмову зебру. Незважаючи на свою вагу,

лев чудовий стрибун. Він легко долає перешкоди на своєму шляху заввишки три метри.

Язик у лева такий жорсткий, що його можна порівняти з наждаковим папером з крупними крихтами.

Лев може з'їсти великий шматок м'яса, не користуючись своїми могутніми зубами, а лише злизуючи його.

З книги «Тваринний світ тропічних і субтропічних зон»

Вправа 232. 1. Уважно читай текст. Про кого в ньому розповідається? 2. Вкажи тип мовлення. 3. Доведи, що це текст розповідного характеру з елементами опису тварини. 4. Поясни значення слова **крендель**. 5. Доповни текст таким чином, щоб він відповідав вимогам тексту-опису тварини. 6. Самостійно запиши опис Шарка.

Вітька, прочитавши книгу про цирк і дресированих звірів, також вирішив стати дресировальником. За дві книжки і набір кольорових олівців виміняв Шарка.

Це було звичайне дворове цуценя, руде, з хвостом, що стирчав кренделем, дуже веселе й кумедне. Видресировати його також не пощастило.

За Миколою Дубовим

Вправа 233. 1. Уважно читай текст. 2. Придумай назву тексту. 3. До якого стилю мовлення відноситься текст? 4. Перекажи текст за планом. Використовуй слова з тексту. 5. Спиши текст. Підкресли прикметники.

Ну й півень! Гребінь – розкішна корона, мов із червоного корала вирізьблена, очі – із щирого золота, шия поблискує жовтогарячим шовком, а хвіст!... Колесо! Темно-зелене блискуче колесо виграє проти сонця всіма барвами райдуги.

І носить свого хвоста півень так гордовито, що глянеш на нього і скажеш: ні, рівного йому на світі нема!

Лариса Письменна

Словник:

Червоний корал – намисто червоного кольору

Райдуга – веселка.

План

1. Гребінь півня.
2. Очі птаха.
3. Шия півня.
3. Хвіст півня.

Вправа 234. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач стиль мовлення. 3. Випиши з тексту прикметники, що характеризують голуба. 4. Визнач і підкресли слова з пестливо-зменшувальним значенням. Поміркуй, з якою метою їх використав автор. Доведи свою думку. 5. Поясни значення виділених слів. 6. Перекажи текст за даним планом.

А голуб був чудесний. Не якийсь собі там сивак копійчаний, а такої чистої сірої масті, що, здавалась, хтось умисно, коли голуб був увесь чорний, узяв та рівненько й дрібненько **поцюкав** його білим. Тільки на кінці пір'їни на хвості та крилах лишилися чорні, як у **чорнило** умочені. Голівка ж яка: малесенька, витончена, не кругла, а довгастенька! А дзьобик: це ж не дзьобик, а пшеничне зернятко, ніжне, рожеве. А тут же все таке, що аж дух забиває: шийка горда, не довга й не коротка, спина ввігнута, хвіст трубою і пір'їн у ньому десь не менше тридцяти шести. А крила ж, видно, такі легкі та сильні, як пушинку, тіло носять.

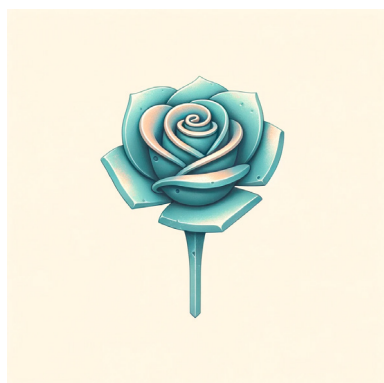
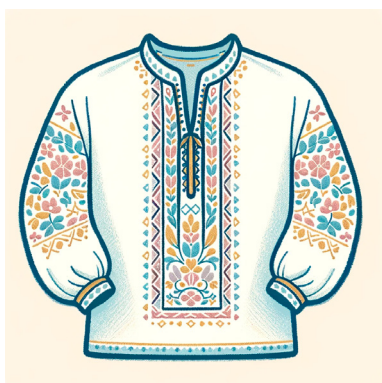

За Володимиром Винниченком

План

1. Колір пір'я голуба.
2. Голівка птаха.
3. Дзьоб.
4. Шийка.
5. Хвіст.
6. Крила.

Вправа 235. 1. Уважно розглянь зображення предметів. 2. Добери і запиши назви ремісничих спеціальностей, ремісники яких виготовляли зображені предмети. 3. Користуйся зразком.

Зразок: вишита сорочка – вишивальниця.

Вправа 236. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Пригадай з уроків історії та трудового навчання, які ремесла розвивалися в Україні з давніх-давен. 4. Спиши перше речення, підкресли іменники, визнач їх число. 5. Склади план тексту. Перекажи текст за планом.

В українців, як і в інших народів, завжди розвивалися заняття, пов'язані переважно із землеробством і тваринництвом. Їх виникнення було зумовлене потребою забезпечити власне господарство кожного сільського двору необхідними виробами.

Багато виробів сільських ремісників надходило на ринок і за межі України. Ремесла і промисли українські своїм корінням сягають Київської Русі.

З розвитком соціально-економічних відносин на селі, торгівлі й промислів, дедалі більше виробів сільських ремісників почали надходити на ринок. До XVI – XVII століть українське ремісничє виробництво досягло високого рівня розвитку і набуло значної спеціалізації. На той час нараховувалося понад 170 ремісничих спеціальностей.

*З навчального посібника
«Рідний край» В. Горленко*

Вправа 237. 1. Уважно читай текст. 2. Яка тема і основна думка тексту? 3. Поясни, чому до вінка вплітали квіти з лікувальними властивостями? 4. Яким рослинам належало особливе місце у вінку? Чому? 5. Стрічки яких кольорів в'язали до дівочого вінка? Чому? 6. Чим є український вінок для українців?

В Україні з давніх часів жінки та дівчата шанували віночок. Вінки плели з різного зілля від весни до осені. Останнім у році був вінок із золотистого кленового листя.

Плетіння вінка – то ціла наука. До вінка впліталось багато різних квітів із лікувальними властивостями: деревій, безсмертник, любисток, волошка, ромашка, незабудка і цвіт калини.

Найпочесніше місце у вінку належало деревію. Деревій у вінку є символом нескореності.

Особливе місце у вінку мав і барвінок. Це символ життя і безсмертя людської душі. Він прикрашає весільний вінок молодої, одяг гостей, святковий коровай.

Усього в повному українському вінку двадцять квіток. До дівочого вінка в'яжуть кольорові стрічки. Кожен колір стрічки є символом. Першою в'яжуть світло-коричневу стрічку – символ землі-матінки. Зліва і справа від неї – дві жовті – символ сонця. За ними йдуть з різних боків зелена світла і темна. Це символи живої природи, краси і юності. За ними в'яжуть синю і блакитну – символ води і неба.

Український вінок є своєрідним, неповторним символом українців, свідченням високої культури, любові до рідної землі.

За Михайлом Крацуком.

1. Ще раз уважно прочитай текст.
2. Перекажи текст за поданим планом.

План

1. Шанування віночка в Україні.
2. Вплітання до українського віночка різних квітів з лікувальними властивостями.
3. Деревію - найпочесніше місце у вінку.
4. Особливе місце барвінку у вінку.
5. Символи стрічок українського віночка.
6. Український віночок – символ українців.

Вправа 238. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему висловлювання. 3. Чому до віночка впліталися квіти, які належать до лікарських рослин? 4. Поясни, для чого у вінку в'язали кольорові стрічки. 5. Напиши за поданим планом стислий переказ тексту. Дотримуйся зв'язності речень. Користуйся зображенням українського віночка.

Впліталось до віночка багато квітів: вишні, ружі, калини, безсмертника, деревію, незабудок, чорнобривців, любистку, волошок, ромашки.

Найпомітніше місце належало деревію. Ці дрібненькі біленькі квіточки здалеку нагадують велику квітку, у народі її називають деревцем. Коли квіти відцвітають, вітер розносить насіння далеко-далеко.

Та хоч би де росла ця рослина, вона завжди цвіте. Тому люди вплели її до віночка як символ нескореності й довголіття.

Всього в українському віночку 12 квіточок, і кожна – лікар, оберіг.

Але який віночок без стрічок? В'язати стрічки треба вміти і знати, що вони символізують. Першою у віночок в'яжуть світло-коричневу стрічку. Це символ землі-годувальниці. Побіч від коричневої – жовті стрічки-символ сонця. За ними – світло-зелені, потім — голубі. В'язали й білу стрічечку, кінці якої були розшиті

сріблом і золотом. На лівому кінці вишивали сонце. А на правому – місяць.

За Ольгою Кириченко

План

1. Квіти, які вплітали у віночок.
2. Почесне місце деревію у віночку.
3. Символіка стрічок, які в'язали у віночок

Вправа 239. 1. Порівняй опис писанки із зображенням писанки. 2. Поясни значення слова **дрібнюсінько**. 3. Хто з вас бачив, як розписують писанки до Великодня, розкажіть. 4. Розкажи, якими візерунками змалювала дівчинка писанку. 5. Спиши вірш. У другому реченні підкресли іменники.

Писанка

Гарна писанка у мене,
мабуть, кращої й нема,
мама тільки помагала,
малювала ж я сама.
Змалювала дрібно квіти,
вісім хрестиків малих,
і дрібнюсінько ялинку
й поясочок поміж них.

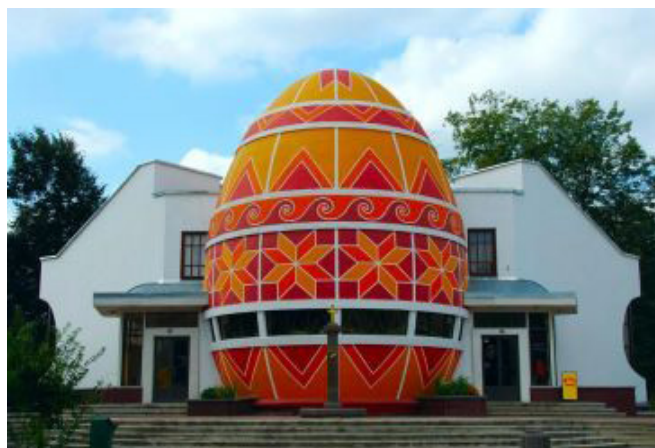
Катерина Перелісна

Вправа 240. 1. Уважно, чітко, в достатньому темпі виразно читай текст. 2. Вкажи, яка тема і основна думка тексту. 3. Перекажи стисло текст за поданим планом.

Писанка

У 1987 році в містечку Коломия на Івано-Франківщині відкрито перший і єдиний у світі музей, в якому зберігається понад 12 тисяч писанок.

Відвідувачі музею можуть побачити 3 тисячі писанок з різних регіонів України. Також експонуються писанки з української діаспори. Музей щороку відвідує понад 100 тисяч туристів. Їм розповідають про давню науку писанкарства. З давніх часів писали писанки для того, щоб уберегти свій рід від нещастя, аби роїлися бджоли і не хворіла худоба, щоб родючою була земля, а діти росли гарними та щасливими.

Робота над писанкою, за яку бралася мати з дочкою або невісткою, була оповита аурою таємниць. Не дозволялося, щоб хтось чужий при цьому заходив до хати.

Писанками на Великдень обдаровували рідних і близьких. Писанки відігравали роль своєрідного привіту на зразок сучасних листів і навіть залагоджували довгі спори між сусідами. Дарування писанки означало, що конфлікт вичерпаний і встановлювалася злагода.

В музеї є майстер-клас, де бажаючі можуть ознайомитися з особливостями написання писанок. Заслуговує уваги писанка Т. Протчевої «Дерево життя». Дерево життя – це символ природи, яке вічно оновлюється. Також символізує розвиток роду: батька, матері та дитини. Тому має три гілочки.

Хрест – один із основних знаків. Походить від схематичного зображення птаха. У давнину сонце уявляли птицею, що летить по небу. Кінь. Із конем Сонце пов'язане. Сонце їде по небу на колісниці. Олень – теж пов'язували з Сонцем. Сонце постійно перебуває як на небі, так і під землею, а Олень на своїх рогах виносить його на небо.

Роги – символ променів Сонця, що сходить. Олень – істота, пов'язана із землеробством, ремеслом та знаннями.

Сосночки, смерічки, ялинки – символ молодості, здоров'я, безсмертя.

Кривульки – знак води. Позначали її знаком, що символізує вічність, силу, красу, необхідні для життя і добробуту.

За Іваном Крайкіним

План

1. Який музей знаходиться в Коломиї?
2. Для чого писали писанки?
3. Таємничість при написанні писанки.
3. Які символи зображали на писанках?

Усміхнись

— Глянь, Левку, – каже малий Петрусь братові, – як той чоловік, що сидить в автобусі напроти нас, швидко читає. Тільки почне читати сторінку, вже й перегортає.

— То він, мабуть, читає одночасно обидві сторінки: одну правим оком, а другу – лівим.

Вправа 241. 1. Уважно читай текст, чітко вимовляй кожне слово. 2. Визнач стиль мовлення. 3. Напиши письмовий переказ тексту. Користуйся планом та зображенням сорочки

Основною рисою традиційної української сорочки є її декоративна мальовничість, яка відображає високий рівень культури виробника матеріалів для сорочки, створення її різноманітних форм, оволодіння багатьма видами і техніками оздоблення та опорядження.

Сорочка вишивається по горловині, манжетах, рукавах та внизу.

Вишиванка – це вишита візерунками сорочка, традиційний одяг українців. Найпопулярнішими кольорами вишиванки є червоний і чорний. Також використовують синій, зелений та золотистий кольори.

Джий Джи

План

1. Основна риса української сорочки.
2. Які частини сорочки вишиваються?
3. Що таке вишиванка?

Про кольори української народної сорочки досить вдало сказав відомий український поет Дмитро Павличко.

Два кольори мої, два кольори,
оба на полотні в душі моїй оба.
Два кольори мої, два кольори,
червоне – то любов,
а чорне – то журба.

Вправа 242. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу і стилю мовлення належить цей текст? 3. За якими ознаками це визначається? 4. Добери до тексту заголовок. 5. Перекажи текст за планом. 6. Спиши текст, підкресли дієслова.

Дві невеличкі ікони були обвиті невеликим лляним рушником, по берегах якого цвів вибагливий орнамент. Сам орнамент не вражав око вишуканим малюнком чи несподіваним поєднанням кольорів, не дивував буйністю людської фантазії, – навпаки, привертав увагу саме своїм тихим лагідним поєднанням ліній, які в сукупності творили урочисту завершену красу. Картину, що мала свій простий, відкритий для будь-чийого споглядання зміст. Серед барв переважав червоний, це був неяскравий, не гучний колір, а спокійний, приглушений; світло його, либонь, ішло не з поверхні, а з самої глибини тканини. А тому цей червоний колір, підсилений так само тихим та врівноваженим блакитним, створював тривалий, урочистий настрій.

Євген Гуцало.

План

1. Початок опису.
2. Ознаки, за якими рушник описується.
3. Закінчення опису рушника.

Вправа 243. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи, до якого типу і стилю мовлення належить текст. 3. З допомогою учителя/вчительки за даним зразком і планом стисло усно перекажи текст.

Ліворуч, коло дивана, висів на стіні зовсім інший рушник, іще віддалік привертав увагу яскравою життєрадісною композицією, іще віддалік пробуджував зовсім інший настрій. Гінкі та хмільні

квіти вились по його широкому вільному полю, і коли я підійшов ближче, то побачив, що це дикі маки. Пильно приглянувшись, зумів прочитати нехитру і, водночас дуже поетичну розповідь про життя маків.

Серед скупого зеленого листя знайшов я тугий, згорнутий бубляшок, який іще тільки колись обіцяв розвинути і обернутись на квітку. Другий бубляшок іще теж не був квіткою, проте розпустився значно більше. А один пуп'янок уже розгорнув пелюстки, і вогонь їхній був юний та чистий. Інша квітка геть розпустила пелюстки, наче язика полум'я, і сила їхнього свічення була рівна і, здавалося, невгасла. А одна квітка дикого польового маку не могла не вразити впоєна дозрілою вродою, красою, котра, либонь, досягла своєї найвищої вершини. А інша квітка втратила насиченість своїх барв, і пелюстки її почали згортатись. І нарешті тут-таки, на рушнику, можна було побачити й зів'ялу квітку – пелюстки її опали, наче перетлівши.

За Євгеном Гуцалом

План

1. Початок опису.
2. Послідовність опису квітів маку – послідовне відтворення їхнього розцвітання.
3. Слова і вирази, що допомогли автору описати квіти
4. Закінчення опису.

Вправа 244. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Це текст художнього чи наукового стилю мовлення? Доведи свою думку. 4. У класі складіть план тексту. Перекажи текст за складеним планом. 5. Запиши стислий переказ тексту.

А втім, на ялинці не було якихось особливих прикрас. На гілках червоніли дві стрічечки, зав'язані бантиками, сріблилося кілька кульок з фольги, гойдався голубий метелик, зроблений з обкладинки учнівського зошита. Посередині ялинку оперізував паперовий ланцюжок.

Євген Шморгун

Вправа 245. 1. Уважно читай текст. 2. Розкажи, що запам'яталося з тексту. 3. Яка тема і основна думка тексту? 4. Пригадай відомості про земну кулю, отримані на уроках географії. Чи співпали вони з прочитаним текстом? Доведи свою думку прикладами. 5. Запиши стислий письмовий переказ тексту за поданим планом. 6. Уважно прочитай написане, виправ помилки.

Наша Земля – куля

У тому, що Земля куля — сьогодні ніхто не сумнівається. А колись споряджалися спеціальні експедиції, які мали довести це. Рухаючись весь час в одному напрямку, мандрівники поверталися на те місце, з якого рушили в путь, але з протилежної сторони. Так було доведено, що Земля – куля.

Земля справді куля, але дещо стиснута біля **полюсів**. У цьому переконують фотографії Землі, зроблені з космосу. Полюсів два – **Північний і Південний**. Це найхолодніші місцевості на Землі. Уявну лінію, що з'єднує полюси, називають **земною віссю**. Навколо цієї осі Земля обертається і завжди зберігає свій нахил.

На однаковій відстані від полюсів навколо Землі по її поверхні можна провести уявну лінію. Її називають екватором. По екватору можна поділити Землю на дві частини – **півкулі: північну і південну**.

З книги «Дивосвіт»

План

1. Планета Земля має форму кулі.
2. Два полюси Землі.
3. Уявна лінія, що з'єднує полюси.

Переказ тексту-опису приміщення

ЗВЕРНИ УВАГУ:

Внутрішній опис приміщення називають **інтер'єром**. Опис інтер'єру складається з назв предметів, меблів та місця їхнього розташування.

Опис приміщення може бути **науковим** і **художнім**.

Мета **наукового опису** – якнайточніше передати розміри приміщення, його призначення, особливості освітлення, розташування меблів.

Мета **художнього опису** – використати в процесі опису приміщення різноманітні художні засоби: епітети, порівняння. Опис приміщення у літературних творах допомагає читачеві краще уявити особливості історичного часу, зрозуміти характери героїв.

Вправа 246. 1. Уважно виразно вголос читай текст. 2. Вкажи, до якого стилю мовлення належить текст. Доведи свою думку. 3. Поясни значення слова **скриня**. 4. З допомогою учителя/вчительки складіть у класі план тексту і запишіть. 5. З допомогою учителя/вчительки стисло усно перекажи текст, дотримуючись плану. Користуйся зображенням української хати.

Українська хата

Внутрішнє планування українського житла у дев'ятнадцятому столітті всюди було майже однаковим. Піч завжди займала внутрішній кут хати з одного боку від дверей і була обернена своїм отвором до стіни з вікнами. По діагоналі від печі влаштовували парадний кут (покуть). Тут розміщували ікони, прикрашені тканими або вишитими рушниками. Уздовж бічної стіни ставили стіл. Біля столу розміщували довгу дерев'яну лаву. Збоку від столу знаходилася скриня. У кутку, протилежному печі, біля дверей робили дерев'яні полички або шафу для посуду – мисник.

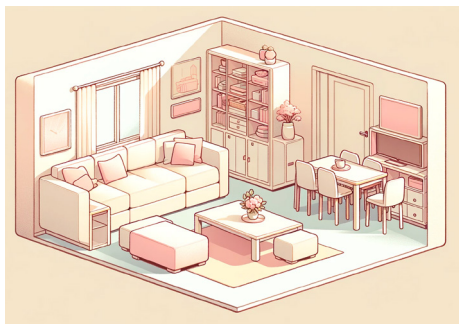
З книги «Українська минувшина».

План

1. Місце печі в українській хаті.
2. Призначення парадного кута (покуті).
3. Місце столу й дерев'яної лави.
4. Скриня в хаті.
5. Мисник у хаті та його призначення.

Вправа 247. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи, до якого стилю мовлення текст належить. 3. Це науковий опис приміщення чи художній? Доведи свою думку. 4. Порівняй інтер'єр старовинної української хати та сучасної вітальні (загальної кімнати). 5. Інтер'єр змінився чи – ні? Доведи свою думку. 6. У класі складіть план тексту. 7. З допомогою вчителя/вчительки та даного плану стисло усно перекажи текст.

Вітальня (загальна кімната) – найбільша за розмірами. Її призначення дуже широке: тут обідають, відпочивають, учаться, іноді працюють.

Щоб зробити вітальню зручною, її слід поділити на функціональні зони. Біля вікон краще розташувати зону відпочинку, поставити сюди тахту, низький журнальний столик, один чи два крісла, щоб тут можна було прочитати книгу або переглянути передачу. Ближче до дверей можна розмістити обідній стіл і стільці, тобто створити зону їдальні. Щоб було зручно користуватися кожною зоною, на їх межі доречно поставити низькі секційні шафи перпендикулярно до стіни.

З довідника

Вправа 248. 1. Уважно читай текст вголос і мовчки. 2. Визнач стиль мовлення. 3. Складіть у класі план тексту. 4. Усно перекажи текст за планом. 5. З допомогою учителя/вчительки і за даним планом та інструкцією напиши стислий переказ тексту.

Зайшли у світлицю: ліворуч – диван, прямо – ліжко та стіл, праворуч – швейна машинка, і шафа з великим дзеркалом. На стіні висіли репродукції* картин, які, мабуть, можна побачити чи не в кожній хаті: на одній трое богатирів на сторожі руської землі, на другій – трое мисливців коло вечірнього вогнища. І в цій хаті теж, звісно, були сімейні фотознімки, зібрані в спільній рамці.

— А це наші весільні ікони, – сказала мати, показуючи на образи, що висіли на покутті*. – Нас цими іконами благословляли наші батьки.

Євген Гуцало

Працюємо колективно.

Вправа 249. 1. Уважно розгляньте і обговоріть інтер'єр класу. 2. Зверніть увагу на меблі, їх призначення та розміщення в класі. 3. Де розміщені технічні засоби навчання? 4. Складіть план інтер'єру класу. 5. З допомогою вчителя/вчительки та плану підготуйте письмовий стислий переказ опису інтер'єру класу.

Працюємо колективно

Вправа 250. 1. Пригадайте, які меблі є у шкільній їдальні. 2. Вкажіть їх розміщення, призначення. 3. З допомогою учителя/вчительки складіть план інтер'єру шкільної їдальні. 4. Дотримуючись плану, складіть усний текст опису їдальні. 5. Стисло усно перекажіть текст. 6. З допомогою вчителя/вчительки підготуйте письмовий стислий переказ тексту.

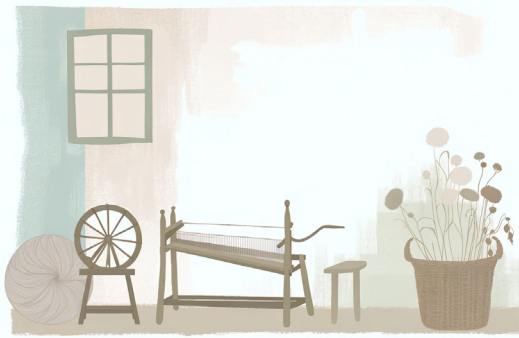
Вправа 251. 1. Уважно читай текст. 2. В якому епізоді повісті вжито опис приміщення? 3. Визнач в тексті дієслова. Доведи, що вони вказують на наявність предметів у приміщенні. 4. До якого опису належить текст: наукового чи художнього? Доведи свою думку. 5. З допомогою учителя/вчительки складіть план опису приміщення. 6. Стисло перекажи текст, дотримуючись плану.

Незнайка розбудили якісь голоси. Розплющивши очі, він почав роздивлятися і побачив, що лежить у чужій кімнаті. По кутках стояли маленькі крісельця. На стінах висіли килими і картинки із зображенням різних квітів. Біля вінка стояв круглий столик на одній ніжці. Недалечко стояв і письмовий стіл із приладдям для письма. Поряд стояла книжкова шафа. На стіні біля дверей висіло велике дзеркало.

За Галиною Шелеховою

Вправа 252. 1. Уважно читай текст. 2. Вкажи, до якого стилю мовлення належить текст. 3. Використовуючи текст, назви речі, які були в майстерні. Чи всі слова тобі зрозумілі? Звернися за допомогою до Інтернету. 4. У класі складіть план тексту. 5. Стисло усно перекажи текст за складеним планом.

Спершу батько заходився показувати своє господарство,

де, як він сказав, усе було зроблено його руками... У майстерні (містилась у старій маленькій хатині, в якій вони жили, поки не звели нової) на різних полицках лежало безліч теслярського інструменту. Були тут також звалені докупі овечі кожухи, пошиті, видно, давненько,

і не тільки кожухи, а й інший старий одяг – куфайки, штани. Під стелею висіло лико*, а на долівці, в соломі, валялись іще путні личаки*, про які хазяїн сказав, що для літа не знає ліпшого взуття. Лозяні кошики лежали під стіною, козубки, виплетені з кори, дерев'яні бадійки, граблі, держалка для вил та для заступів, чимале цеберко – ще новесеньке, зладнане, мабуть, недавно. Якесь зілля, якісь трави висіли коло запорошеного віконця, зів'ялі квіточки, грубе, з чималими шпичаками коріння, очевидно, для якогось лікування... І чого ще тут не було! Здавалось, у цій майстерні-коморі панує повний безлад, та то могло привидітись тільки сторонньому, бо хазяїн добре знав, де в нього й що лежить, брав до рук, показував і розповідав. Розповідав спокійним голосом, у якому не чулось гордощів, та, мабуть, без гордощів не обходилось.

Тут, у майстерні, стояв також почорнілий від часу, але ще міцний ткацький верстат, – очевидно дістався від діда-прадіда. Коло верстата примостилась прядка.

Коли вийшли на подвір'я, хазяїн, сяючи мудрим, із самісінької глибини очей, поглядом, сказав швидкою скоромовкою:

— Я все можу. Я все роблю своїми руками. Оцю хату сам поставив. І вікна вистругав, і двері збив.

Євген Гуцало

Працюємо колективно

Вправа 253. 1. Розкажіть, хто з вас був у продуктовому магазині. 2. Яке його призначення? 3. Пригадайте, які меблі є в магазині, яке їх призначення? 4. Які товари можна купити в продуктовому магазині? 5. Пригадайте інтер'єр магазину. 6. Подумайте і розкажіть, що характерно для інтер'єру продуктового магазину. Чим він відрізняється від інтер'єру

класу, шкільної їдальні? 7. У класі складіть план інтер'єру продуктового магазину. 8. З допомогою учителя/вчительки запишіть стислий переказ на тему: «У продуктовому магазині»

Працюю самостійно

Вправа 254. 1. Кожен з вас проживає або в міській квартирі, або в приватному будинку. Але в кожній оселі є кухня. 2. Подумай і пригадай, які предмети, меблі є в кухні. 3. Яке призначення меблів, предметів, де розміщені в кухні? 4. Самостійно усно опиши інтер'єр кухні. 5. Якщо учитель/вчителька та однокласники/однокласниці схвалють твій опис, письмово опиши інтер'єр кухні.

Вправа 255. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення він належить? 3. Які предмети та інструменти є в кузні? Порівняй зміст тексту із зображенням інтер'єру кузні. 4. Які слова, що стосуються професії коваля, є в тексті? 5. Які предмети вони називають? 6. Яке призначення цих предметів? 7. Спиши текст, підкресли слова-професіоналізми.

Швидко дихає горн, де горить деревне вугілля, спалахує прозорим гарячим полум'ям. У повітрі завис смоляний дух. Уявивши за кольором сталі потрібну мить, коваль кліщами охоплює з горна шмат металу, вправно кладе його на кувадло. Б'є молотком, показує підручним, куда бити. Кремезні молотобійці б'ють важеними молотами. «Дошш... – дзум» — молоток. «Дахх... Даххх», – відповідає йому молот.

За Олександром Гостромисловом

Переказ тексту-опису природи

Вправа 256. 1. Уважно прослухай текст з голосу вчителя/вчительки. 2. Придумай назву тексту. 3. До якого типу і стилю мовлення відноситься текст? 4. Що можна дізнатися про Київ з даного тексту? 5. Чому Дніпро названо **годувальником**? 6. Розкажи, що запам'яталося з тексту.

Який ти красивий, мій рідний Києве! Що Сонце поміж планетами... То Київ поміж містами. На високій горі стоїть він, оперезаний зеленими

садами... Під горою широко розбіглися живі хвилі Дніпра-годувальника. І Київ, і Дніпро разом... Чи чуєте, добрі люди, я вам кажу про Київ, і ви не плачете від радості?..

Євген Гребінка

Вправа 257. 1. Уважно читай текст 2. Розкажи, що росте на городі.

До чого ж гарно й весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо – геть-чисто все зелене та буйне. А сад було як зацвіте весною! А що робилось на початку літа – огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! Чого тільки не насадить наша невгамовна мати.

Олександр Довженко

Вправа 258. 1. Уважно читай текст. 2. Поясни значення слова **набакир**. 3. Складіть у класі план тексту. 4. Перекажи текст за складеним планом. Використовуй слова і вислови з тексту. 5. Спиши другий абзац. 6. Поясни, з чим порівнює Гоголь гори, ліси, луги. Що можна уявити, читаючи цей текст?

Серединою Дніпра плив дуб. Сидять спереду два хлопці: чорні козацькі шапки набакир, а під веслами, ніби від кресала вогонь, летять бризки на всі боки.

Любо глянути з середини Дніпра на високі гори, на широкі луги, на великі ліси! Гори оті – не гори: підшви у них немає, внизу у них, як і вгорі, гостра вершина, і під ними, і над ними – високе небо. Ті ліси, що стоять на горбах, не ліси: то волосся, що виросло на патлатій голові лісовика. Під нею у воді мнеться борода, і під бородою, і над волоссям високе небо. Ті луги – не луги: то зелений пояс, що оперезав посередині кругле небо, і у верхній половині, і у нижній половині прогулюється місяць...

А вітер морщив воду брижами, і весь Дніпро іскрився, як вовча шерсть серед ночі.

Микола Гоголь.

Словник:

Дуб – великий дубовий човен

Вправа 259. 1. Уважно читай текст. 2. Придумай назву тексту. 3. Яка тема тексту? 4. До якого типу мовлення належить текст? 5. У класі складіть план тексту. 6. Перекажи текст за складеним планом. 7. Спиши текст, підкресли прикметники. Визнач рід прикметників.

Зараз же за школою розкинувся великий сад. Тепер сад чорний, незатишний і прозорий. Коли глянути зі шкільних вікон, то в кінці рівної головної алеї видно синє зимове море. Але це не та ніжна синява моря, яка буває влітку. Часом хвили міняють свій колір, і, коли на небі купчаться важкі хмари, море тоді має непривітний колір.

За Олесем Донченком.

Вправа 260. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Придумай назву тексту. 4. Стисло усно перекажи текст. 5. Спиши текст, підкресли прикметники і слова, з якими вони пов'язані в реченні.

Навкруги був невеличкий гайок. Осінь уже поклала на нього свою важку руку. Жовте листя, тремтячи й коливаючись у повітрі, тихо раз по раз сідало на землю, покриваючи її пишним золотим накриттям. На землі вже лежав товстий і м'який шар такого листя. Падаючи з дерева, нове листя тихо і якимось таємно шелестіло.

За Борисом Грінченком

Вправа 261. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. До якого стилю мовлення належить текст? 4. Придумай назву тексту. 5. Поміркуй, що за спів чув Стефко від липи? 6. З допомогою учителя/вчительки складіть у класі план тексту. 7. Перекажи текст, дотримуючись плану. Вживай слова і вислови з тексту. 8. Напиши стислий переказ тексту.

Неподалік од хати росла велика старезна липа. Коли вона цвіла й від неї ішов такий солодкий дух, що аж голова паморочилася, то починала співати. Співала низьким голосом одну й ту ж, але дуже гарну пісню. Минуло немало часу, поки Стефко додумався:

то бджоли прилітали по мед густим роєм і так гули, непримітні в зеленій липі, що здавалося, ніби дерево співає.

За Ніною Бічуєю

Вправа 262. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тип мовлення. 3. Поясни значення виділеного слова. З яких слів його утворено? 4. Що властиве лише степу? Знайди про це у тексті й зачитай. 5. У класі складіть план тексту. Перекажи текст за планом. 6. Напиши стислий переказ тексту.

Степ квітує

Степ квітує. Звіку ніколи не ораний, **високотравний**.

Що то за видовище! Він має у собі і морську красу, і лісову велич. Але степ, окрім того, ще несе у собі щось своє, неповторне, степове, властиве тільки йому.

Оту степову ласкавість, ніжну, замріяну, дівочу...

Ковили*, ковили, ковили. Осяйні, молочні, як морське шумовиння*. І благословенна тиша навкруги.

За Олесем Гончаром

Вправа 263 1. Уважно читай текст голосно, тихо. 2. Поясни значення слів **разно**, **мишасті**, **скинеш оком**, **самоцвітами**. 3. До якого типу мовлення належить текст? Доведи свою думку. 4. Придумай назву тексту. 5. Напиши стислий переказ тексту. Користуйся планом.

Повівав холодний вітрець. З краю неба насувались білі, наче молочні хмари. Разно бігли мишасті коненята. Дорога була слизька і сани йшли в затоки. На обидва боки від дороги, скільки скинеш оком, розстелилось поле, вкрите снігом, мов білою скатертиною. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов здіймалося з місця. Вітер дужчав.

Михайло Коцюбинський

План

1. Погода погіршується.
2. Дорога стала слизькою.

3. Все поле засипано снігом.
4. Поведінка чорних ворон.

Вправа 264. 1. Уважно читай текст оповідання. 2. Придумай назву оповіданню. 3. Визнач тему і основну думку твору. 4. Поясни значення виділеного слова. 5. Прочитай план оповідання. 6. Знайди і зачитай частини тексту, що відповідають кожному пункту плану. 7. Перекажи текст за поданим планом. 8. Запиши стислий переказ тексту.

Вкривається **багрянцем** клен. Він стоїть на узліссі замріяний, ніби сумує, що надійшов жовтень. Іноді тихо зронить вирізьблений свій лист. А налетить вітер і почне безжально зривати осінню красу зажуреного клена, оголить його і гулятиме серед голого гілля.

Деякі квіточки ще не хочуть здаватись, поспішають доцвісти, поки перші морозці не вдарять по них. Але й ці останні квіти теж ніби насторожено зажурені.

Високо вгорі дзвінким передзвоном курличуть трикутники журавлів.

Прямують на південь, поспішають. Десь перегукуються вгорі над ними і дикі гуси. На півночі вже холодно їм.

Олександр Копиленко

План

1. Клен восени.
2. Доцвітають останні квіти.
3. Птахи відлітають у вирій.

Вправа 265. 1. Уважно читай текст. 2. Про кого і про що в ньому розповідається? 3. У класі з допомогою учителя/вчительки складіть план тексту. 4. Перекажи текст за складеним планом. 5. Спиши текст, підкресли прикметники.

Край крутого, підбитого весняною водою берега стоїть розбита громом стара верба. На ній звили гніздо лелеки. Рано навесні прилетіли вони з вирію, довго кружляли над потемнілим гніздом. Ще кілька весен, і впаде в Десну підмита водою верба, а заодно і їхнє старе гніздо.

Трохи осторонь верби дрімають на жовтім піску човни, безладно розкидавши весла. А ще далі схилились до самої води густі верболози і купають у Десні свої зелені коси.

Іван Цюпа

Вправа 266. 1. Уважно читай текст. 2. Яку зимову казку побачив автор? 3. Який настрій, почуття автора проявилися в розповіді? 4. Що передав автор окличним реченням? 5. У класі складіть план тексту. Перекажи текст за складеним планом. 6. Напиши стислий переказ тексту, користуючись планом.

Зимова казка

Здрастуй, чарівна зимова казко! Як снігуронька-чародійка, ти прийшла й заворожила кожну сосну, березу, осокорину. І заворожила мене самого...

Вийшов я зранку з будинку на поріг та й застиг від подиву. Зелені сосни стояли по коліна в снігу, надівши на себе білі кожухи, вгинаючи під срібним хутром охололі плечі.

А берези! Яким дивом іскрилися берези! Здавалося, вони піднялися зі снігів, білокорі, пружні, кришталеві. Вони були схожі на царівен, на гордовитих дочок землі.

Все, все було заповнено снігом, і ніхто ще не пройшов по тих килимах. Тільки червоногруді снігурі носилися над чагарями, збиваючи з гілочок срібний пил.

За Михайлом Слабошпицьким

Словник:

Чагарі – зарості.

Вправа 267. 1. Читай текст вголос, тихо, мовчки. 2. Придумай назву тексту. 3. Пригадай, які речення називаються простими. 4. Зачитай з тексту прості речення. 5. Поясни, в якому значенні вжито слово **кипить**. Яким словом його можна замінити? 6. Перекажи текст, вживаючи подані в тексті прикметники.

Зима. Навколо біліють сніги. Мороз ніби пензлем розмалював вікна.

Дерева обсіпані інеєм і обліплені снігом. Нерухомі, білі, немов кришталеві, стоять вони, як у казці, і сяють самоцвітами від першого промені січневого сонця.

Ранок. Над кожною хатою стовпом в'ється дим. Тихо. Здається, що село ще спить: на вулицях нема нікого. Але в кожній хаті давно кипить робота: сім'я готується до Святвечора.

Олекса Воропай

Вправа 268. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. Уважно зачитай, як насувалася гроза. 4. Поясни значення виділених слів. 5. Чому ліс **охнув від жаху**? 6. У класі з допомогою учителя/вчительки складіть план тексту. 7. Перекажи текст, дотримуючись плану.

Над річкою і лісом **засинювалось** небо: здалеку накочувала гроза. Потемніла вода в річці, зашуміли дерева, заметалися птахи.

І нараз усе стихло. Стогін лісу подався далі й далі від грози. У **високості** сухо шелеснуло. Синьо спалахнула ріка. І ліс осяявся синьо. То хмара, чорна і низька, пустила з себе першу стрілу-блискавицю. У надрах хмари **зарокотало**, спершу неголосно і нестрашно, а далі голосніше й потужніше. І раптом ліс **охнув** від жаху – так по ньому вдарило з гори.

За Григором Тютюнником

Переказ тексту-опису зовнішності людини

ЗВЕРНИ УВАГУ

Опис зовнішності людини буває **науковим, діловим** або **художнім**.

Мета наукового опису: точно передати особливості вигляду людини. Такі описи стислі й конкретні.

Наприклад: *Павло Чубинський високий, чорнявий. Очі в нього чорні, брови густі, чоло високе, голос низький і гучний.* (За Софією Русовою)

Мета художнього опису: емоційно вплинути на слухача або читача. Для цього добирають відповідні художні засоби: порівняння, епітети та ін.

Наприклад: *Андрій – зовсім зелений юнак, але високий, атлетичної будови, мав гарне, інтелігентне обличчя із золотавим пушком над губою, світло-русявий і світлоокий (Іван Багрянний).*

Вправа 269. 1. Уважно читай текст. 2. До якого стилю мовлення належить текст? 3. Поясни значення виділених слів. 3. У класі з допомогою учителя/вчительки складіть план тексту. Перекажи текст за складеним планом. 4. Дотримуючись плану, напиши стислий переказ тексту.

Біля воріт стояв дід у солом'яному **брилі**, в полотняній сорочці, в новеньких **личаках**. Мабуть, він помітив мене давно й підійшов до воріт. Тримав дашком долоню, дивився на мене, бо було йому проти сонця. Очі в старого вицвілі, добрі, спокійні. Обличчя в зморшках, не вельми засмагле. З цього я зробив висновок, що старий у полі не працює, порядкує на подвір'ї, або доглядає пасіку.

Юрій Мушкетик

Вправа 270. 1. Уважно читай текст. 2. Про які події з історії нашої Батьківщини в ньому розповідається? 3. Які слова використав автор для опису зовнішнього вигляду матері й хлопчика – обличчя, одягу, взуття? Знайди про це в тексті й зачитай. 4. Поясни значення виділених слів. 5. Перекажи текст, використовуючи слова з тексту.

З двору наполохано виходить у **рам'ї**, у розтопаному взутті **глибокоока**, ще молода жінка. Її погляд шукає землі, а розгонисті брови летять угору. Збоку до неї тулиться босоногий без картуза хлопчик. Їхні **страдні**, виснажені обличчя припали темінню далеких доріг і голоду. Жінка зупиняється навпроти мене, потрісканими пальцями поправляє хустку, а в її чорних очах закипають темні сльози ...

Михайло Стельмах

Вправа 271. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. До якого типу мовлення належить текст? 4. Поясни значення виділених слів. Користуйся Інтернетом. 5. У класі з допомогою учителя/вчительки складіть план тексту. Перекажи текст за складеним планом. 6. Напиши стислий переказ тексту, користуючись складеним планом.

Євфросина

Тут гостей чекала Ігорева дружина, Євфросина, гарна донька галицького князя Ярослава. Одягнена була в домашнє вбрання, в суто вишивану сорочку з широкими рукавами, в довгий **кептар**

без рукавів, підбитий **білими горностаями**. І в спідницю, перетикану золотими нитками. На ногах мала зелені горбоносі чобітки, на голові – золотий **діадемок**, прибраний **жемчугом** та **ізмарагдами**, весільний дарунок від батька, який вона залюбки носила. Була це єдина оздоба княгині. Бо й нащо тих оздоб, коли її великі чорні очі горіли куди краще від найдорожчого каменя-самоцвіта, а ціла вона – як та пишна роза

За Богданом Лепким

Вправа 272. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. Зачитай опис зовнішнього вигляду людини. 4. Склади план опису жінки. Перекажи текст за складеним планом. 5. Порівняй описи зовнішнього вигляду жінок. Що свідчить про їхній внутрішній стан?

Лисавета Гулевичівна

І вона, Лисавета, висока, схудла, почорніла, стояла, заломивши попечені руки, з обсмаленим вузлом волосся на голові. Без хустини, яку десь загубила; стояла біля купи врятованих нею книг і невидючим поглядом озирала вогненне коло, дивилась, як могутні язики полум'я злітали високо вгору, немов погрожуючи підпалити саме небо ...

На неї посипались вогненні шмаття. Затріщало волосся на голові...

Тепер їй змащували опіки, про неї піклувалися, ледь вгадуючи в цій почорнілій, виснаженій за добу, розтріпаній жінці поважну багатійку Києва Лисавету Гулевичівну.

Тепер їй усе байдуже. Освічена жінка, вона розуміла, які неоціненні скарби горять на очах.

За Сергієм Плачиндою

Вправа 273. 1. Уважно читай текст. 2. Доведи, що у тексті описано стару людину. 3. Чому дід пахнув теплою землею і млином? Які роботи він виконував? 4. Стисло перекажи текст.

На погребні любив спати дід.

Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном. Він був високий і худий, і чоло в нього високе, хвилясте довге волосся сиве, а борода біла. І була в нього велика грижа ще з молодих чумацьких літ. Пахнув дід теплою землею і трохи млином.

Олександр Довженко

Вправа 274. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? 3. Визнач тему і основну думку тексту. 4. Використовуючи слова з тексту перекажи, як хлопець грав у футбол. 5. Чому однокласник/однокласниця порівняв хлопця з відомим футболістом Марадоною? Дізнайся з Інтернету про цього футболіста. 6. Випиши речення, в яких розповідається, як хлопець орудував футбольним м'ячем.

Коли він вперше з'явився в класі, ми не знали, що це нам щастя з неба з'явилося.

Уже не пригадаю, як він усе-таки потрапив із нами на стадіон. Зате добре пам'ятаю, що було далі. Він підхопив м'яч у центрі поля та, жонглюючи, проніс його до воріт. Обминув воротаря, як стовп, перекинув м'яч із ноги на ногу, потім – коліном його на голову головою обережно закинув у сітку. Як

на тренуванні, коли ніхто не заважає. Але ж це було не тренування, а двостороння гра. Навкруг нього стояли, роззявивши рота, троє захисників. Це був майже шок. Таке ми бачили тільки по телевізору, у репортажах чемпіонату світу.

Уважно придивившись до нього, я раптом зрозумів: це ж викапаний Марадона.

За Михайлом Слабошпицьким

Вправа 275. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення він належить? 3. У класі з допомогою учителя/вчительки складіть план тексту. 4. Поясни значення виділених слів. 5. Запиши стислий переказ тексту.

Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі, тільки в очах завжди було повно смутку: важкі кайдани неписьменності і несвободи.

Тіло біле, без єдиної точечки, волосся блискуче, хвилясте, руки широкі, щедрі.

Одне, що в батька було некрасиве, – одяг. Ну такий носив одяг негарний, такий безбарвний, **убогий!** Неначе нелюди зухвали, аби зневажити образ людини, **античну статую** укрили брудом і лахміттям.

З нього можна було писати **лицарів**, богів, великих учених чи **сіятелів**, – він годився на все.

За Олександром Довженком

СТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

ЗВЕРНИ УВАГУ

Про одну й ту ж саму річ можна розповісти по-різному. Наприклад, письменники і вчені не однаково описують, оскільки письменники використовують розповідний художній опис, а вчені – опис науковий.

Працюємо колективно

Вправа 276. 1. Уважно читайте текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? Доведіть свою думку. 3. Користуючись малюнком, створіть висловлювання про хліб описового характеру. Використовуйте слова з довідки. 4. Висловлювання запишіть самостійно.

Принесли хліб. На столі поклали. Теплий ще.

Довідка: *м'який, пахучий, золотава шкоринка.*

Вправа 277. 1. Уважно читайте текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? Доведіть свою думку. Наведіть приклади. 3. Поясніть, як ви розумієте значення прислів'їв. Наведіть власні приклади прислів'їв. Вдалі приклади запишіть з голосу вчителя/вчительки. 4. Користуючись малюнком, створіть усне висловлювання розповідного характеру про хліб. 5. Вдале висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Із давніх-давен хліб у великій пошані в нашого народу. Шанобливе ставлення до нього підкреслюють і народні прислів'я: «без хліба суха бесіда», «хліб

Соловей – похлибий і обережний маленький птах. Він трохи більший за горобця. Скромне оперення солов'я сірого кольору. Голос солов'я вражає неповторною красою і силою.

З книги «Птахи та комахи від А до Я»

План

1. Назва птаха.
2. Зовнішній вигляд.
3. Голос птаха.

Вправа 279. 1. Уважно читай текст. 2. Користуючись малюнком, планом і словами з довідки, створи усний твір розповідного характеру про соловейка. 3. Дотримуючись плану, самостійно запиши складений твір.

Довідка: чарівний спів, маленька струнка пташка, зовнішній вигляд, гніздечко, любима їжа

Якби соловейко не вмів так чарівно щебетати, люди б ніколи не співали про нього пісень. А так – не лише співають! І вірші присвячують, пишуть оповідання, казки та байки.

Без сумніву – він – справжня «зірка» пташиного світу! Коли тихої травневої ночі чуєш його голос, просто не віриться, що його власник – усього-на-всього маленька пташка.

За розміром наш герой як усім знайомий горобець, проте аж надто стрункий, на високих тонких ніжках. Його великі очі свідчать про те, що птах може бути активним у темряві.

Колір оперення рудувато-коричневий, знизу трохи світліший. Ото й уся зовнішність.

Гніздечко розміщує на землі, де знаходить більшу частину їжі – комах, черв'яків, слимаків, павуків. Але, не дивлячись на такий спосіб життя, пісню виконує лише на високій гілці дерева чи куща – інакше її не всі почують.

Ігор Землянських

План

1. Чому люди люблять соловейка?
2. Розмір соловейка.
3. Оперення пташки.
4. Очі й ніжки пташки.
5. Де птах розміщує гніздо.
6. Харчування пташки.
7. Де любить співати.

ЦЕ ЦІКАВО

Найстаріші книги написані без розділових знаків.

Найдавніші розділові знаки – кома і крапка. Вони з'явилися у 16-му столітті. Кома з латинської мови перекладається як «відділити», а крапка – «кінець».

Вправа 280. 1. Уважно розглянь малюнок. 2. Як називається тварина? 3. Який вигляд вона має? 4. Назви частини тіла тварини. 5. Якого кольору шерсть? 6. Яка в неї голова? Що є на голові? Зверни увагу на гриву. 7. Чим тварина відганяє комах? 8. Яка користь від цих тварин? 9. Створи усний твір розповідного характеру. 10. Запиши твір. Придумай йому назву.

Вправа 281. 1. Уважно читай загадку. Про кого в ній розповідається? Доведи свою думку. 2. Розглянь зображення білочки. 3. Подумай і добери слова для опису білочки в науковому стилі мовлення. 4. Самостійно запиши опис білочки в науковому стилі мовлення.

Ой, яка ж вона гарненька!
Пишнохвоста і руденька.
Не звірятко – просто диво,
невгамовне, пустотливе.
Вгору – вниз, на гілку – з гілки.
Хто це буде, діти?

Працюй самостійно

Вправа 282. 1. Розкажи, що характерно для творів розповідного характеру. 2. З допомогою учителя/учительки добери слова для опису білочки в художньому стилі мовлення. 3. Придумай назву опису. 4. Запиши опис білочки в художньому стилі мовлення. Користуйся словами з довідки.

Довідка: руденька, золота шерсть, живіт біленький, пухнастий хвостик, чорні очки.

Вправа 283. 1. Уважно розглянь малюнок. 2. Кого на ній зображено? 3. Напиши твір-опис розповідного характеру, використовуючи запитання.

1. Яка пора року зображена на малюнку?
3. Чим тобі подобається ця тварина?
4. Якого кольору в неї шерсть?
5. Які лапи, хвіст?
6. Який вигляд має мордочка?
7. Які вуха, очі?
8. Які в цієї тваринки звички?
9. Яку користь чи шкоду приносить людині?

Вправа 284. 1. Яка тобі добре відома тварина, за якою ти можеш спостерігати (кіт, собака, папуга, кінь, птах)? 2. Опиши її зовнішній

вигляд, звички (як поводиться, як їсть, гуляє, спить, що вміє робити).
3. Дотримуйся особливостей художнього стилю мовлення. Користуйся тими словами з довідки, які допоможуть краще описати тварину.

Довідка: *лагідний, вітається, весело, слухняний, жвавий, пильнує, радісно, чутливі вуха; сердито, сумно, насторожено, міцна шия, біжить швидко, блискуча шерсть, кудлатий, нашорошені вуха, породистий, худеньке тільце, стрункі лапи, маленькі лапки.*

Твір-опис приміщення за власним спостереженням

Вправа 285. 1. Уважно читай текст. 2. Про що в ньому розповідається? 3. До якого стилю мовлення належить текст? 4. Поясни значення слів **ослін, образи**. 4. Уважно розглянь зображення описаного приміщення. Чи співпадає зображення приміщення із опис із описаним? Доведи свою думку.

Хата, в яку зайшли подорожні, була чи не найкраща на всю вулицю.

Вздовж двох стін стояли чисто вимиті ослони. У кутку над столом світилися завішані білими рушниками образи. Вишиті червоним кінці рушника спадали по обидві сторони.

На полу сиділа за прядивом дівчина в білій сорочці. Вона колихала ногою підвішену до стелі люльку й наспівувала пісню. Біля запаленої печі метушилася ще не стара жінка в очіпку. Видно, це була сама господиня.

За Пантелеймоном Кулішем

Словник

Хата — кімната

Ослін — лавка

Образи — ікони

Піл — підлога

Люлька — колиска.

Вправа 286. 1. Уважно розглянь приміщення свого класу. 2. Використовуючи план ділового опису класу, склади опис класу. Дотримуйся схеми опису приміщення: **де, що?** 3. Дотримуючись плану, запиши текст в зошит.

План

1. Розташування класу.
2. Розмір класу.
3. Кількість вікон у класі, на який бік вони виходять.
4. Чим освітлюється клас.
5. Колір стін у класі, що на них знаходиться?
6. Яке опалення у класі, як провітрюється клас?
7. Скільки рядів парт (столів) у класі?
8. Де розташований стіл учителя/вчительки?
9. Чи є все необхідне для продуктивного навчання?

Вправа 287. 1. Уяви, що ти маєш зустрітися з однолітками з іншої школи і хочеш розповісти їм про свій клас. 2. Пригадай назви речей, що в ньому знаходяться. 3. Самостійно склади план висловлювання. 4. Склади усне висловлювання розмовного стилю мовлення про свій клас. Дотримуйся плану. 4. Використовуй слова з довідки

Довідка: *посередині, над столом, за ним, портрет, інтерактивна дошка, стенд, опалення, кватирки, шафа, підлога, стеля, вікна, затишний, світлий, широкий.*

Вправа 288. 1. Уяви, що хтось із твоїх друзів/подружок переїжджає в іншу квартиру. Тобі хочеться порадити, як краще розмістити меблі в їхній кімнаті. 2. Запиши слова, які будеш використовувати у розповіді. 3. З допомогою учителя/вчительки складіть план розповіді й запишіть. 4. Стислу розповідь-пораду запиши самостійно, дотримуючись плану. Придумай і запиши заголовок.

Вправа 289. 1. Пригадай інтер'єр своєї кімнати. 2. Добери матеріал для опису приміщення. До іменників добери прикметники, що характеризують предмети за розміром, формою, кольором, матеріалом. 3. Склади план розповіді. 4. Дотримуючись плану, опиши стислий опис інтер'єру своєї кімнати.

Твір-опис природи за власним спостереженням.

Твір-опис природи за картиною

ЗВЕРНИ УВАГУ

Пейзаж – це вид чи зображення місцевості. Також це вид живопису, в якому предметом зображення є природа.

Пейзаж має план. Слово **план** ти добре знаєш. Ти плануєш свій

день, складаєш план до твору, мрієш про майбутнє, плануючи своє подальше життя.

Пейзаж також має план. Те, що ближче до глядача – *передній* план. У центрі спостереження – *середній* план. Те, що зображено далі – *дальній* план.

Якщо розглядатимеш картину, на якій зображено пейзаж – опис природи, то те, що зображено ближче до глядача, називається *передній* план, тобто попереду. У центрі картини – *середній* план. *Дальній* план – те, що зображено далі.

Вправа 290. 1. Подивися за вікно класу, домашньої кімнати. 2. Розкажи, який пейзаж спостерігаєш. 3. Що спостерігаєш на передньому плані, на середньому, дальньому?

Працюємо колективно

Вправа 291. 1. Уявіть себе в ролі екскурсовода в музеї живопису. 2. Підготуйте і запишіть з допомогою учителя/вчительки розповідь для відвідувачів музею про картину, в основі якої лежить опис природи. 3. У розповіді звертайте увагу на запитання: як зображено пейзаж; як показано на картині задній план; чим цікава картина для глядачів; що можна відчувати та про що думати, дивлячись на цей пейзаж. 4. Користуйтеся словосполученнями з довідки.

Довідка: *наближення осені, пара лелек, дивляться на дорогу, скошений луг, копички сіна, зеленіють ялинки, небо сіре з синюватими хмарами, дерева із жовто-зеленими листочками*

Вправа 292. 1. Уважно читай текст. 2. Про що та про кого в ньому розповідається? 3. Яка тема і основна думка тексту? 4. До якого типу мовлення належить текст? 5. В мережі Інтернет знайди фотографію українського озера Світязь. Порівняй зображення озера зі змістом тексту. Чи співпадають? 6. Поясни значення виділених слів. 7. Випиши прикметники й дієслова, які використав автор для опису озера. 8. Склади з вписаними словами речення. 9. Речення об'єднай так, щоб вийшло зв'язне висловлювання. 10. Вдале висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Орлині води

Під лісовим **урвищем** повно криничок. Вони утворюють озеро. Гарно тут, **незаймано**. На **кручі** стоять липи й дуби, а внизу повниться озеро. Береги заросли травою, і воно виливається, дзюркотить собі річечкою в очеретах. Глибоке, чисте. Вода смачна: п'єш її – і здається, здіймаєшся на крилах – дає таку силу. Та й

холодна ж яка! Ніщо, крім водоростей, у ній не водиться.

Серед літа раннім ранком тут чути **вишуми** багатьох крил. То старі орли приводять їх сюди купатися. Буває, що й немолодий орел теж кидається в озеро, а тоді здіймається і летить – так він лікує свої старощі й немощі.

Ось чому і кринички під лісовим урвищем, і озеро, й річечку, яка з нього витікає, називають Орлиними водами.

Борис Харчук

Вправа 293. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу і стилю мовлення він належить? 3. Уяви, що яблуні ростуть і цвітуть на бабусиному городі. 4. Підготуйте невеликий усний опис. 5. Вдалий опис запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Біля бабусиної хатки був невеличкий город, де росли картопля, цибуля, морква, петрушка, з десятків соняшників, а серед городини цвіли голубі кручені паничі та червоногарячі айстри. І ще росли там дві яблуні – одна антонівка, а друга путівка... Яблуні ті щовесни ...

Остап Вишня

Вправа 294. 1. Уяви, що ти хочеш написати лист другу/подрузі про зміни, що сталися в природі весною у твоєму місті або селі. 2. Розпочни із спостережень. Насамперед уважно придивись, які зміни сталися в навколишній природі. 3. Які фарби переважають? 4. Які звуки наповнюють усе навкруги? 5. Яке небо, повітря, дерева, кущі, квіти. 6. Що змінилося в житті птахів, комах? 7. Який настрій у людей? 8. Використай самостійно складений план та робочі матеріали, які було зібрано до твору-опису природи за власними спостереженнями на тему: «*Весна в нашому місті*»

(селі)». 9. Самостійно запиши висловлювання на тему: «Весна в нашому місті (селі)». Не забудь записати висновок.

Вправа 295. 1. Уважно розглянь репродукцію картини художника Миколи Мурашка «Вид на Дніпро». 2. Кого зобразив художник? 3. Що зобразив художник? 4. Дай відповіді на запитання. Використовуй слова з довідки.

Запитання:

1. Яка пора року зображена на картині?
2. Кого і що зображено на передньому плані?
3. Що зображено на другому плані?
4. Що зображено на третьому плані?

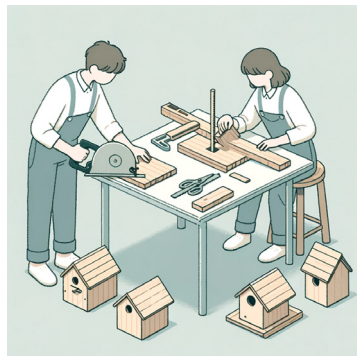
Довідка

золота осінь, золоте листя, білокорі берези, галявина із зеленою травичкою, пасеться корівка, синіє берег річки

Твір-опис процесу праці за картиною

Вправа 296. 1. Уважно розглянь малюнки. 2. За малюнками склади план висловлювання на тему «Зустріч птахів». 3. Запиши текст. Використай подану довідку – початок тексту-розповіді. 4. Дотримуйся абзаців.

Довідка: *Наближалась весна. Дні ставали довшими, теплішими. На деревах набубнявіли бруньки. Незабаром прилетять з теплих країв шпаки. Хлопці...*

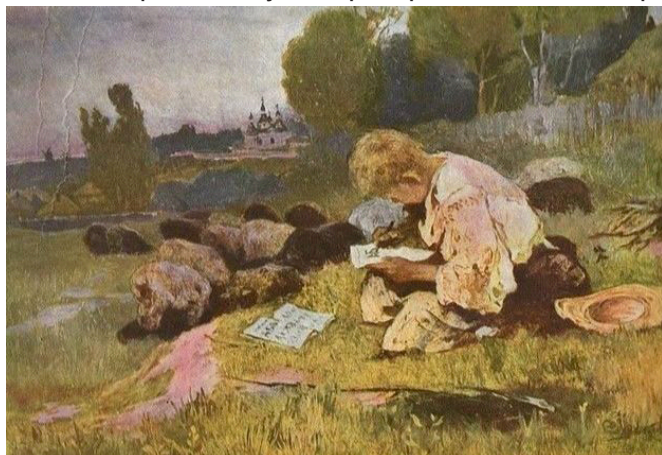
Вправа 297. 1. Пригадай, що ти знаєш про дитинство Тараса Шевченка. 2. Чому його назвали Великим Кобзарем? 3. Уважно виразно прочитай уривок з поезії Тараса Шевченка. 4. Який настрій викликає прочитаний уривок? 4. Який період із свого життя описав поет у поезії «Мені тринадцятий минало»?

Мені тринадцятий минало,
я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
неначе в Бога.

Уже прокликали до паю,
а я собі у бур'яні
молюся Богу... І не знаю,
чого маленькому мені
тоді так приязно молилось,
чого так весело було?

Тарас Шевченко

Вправа 298. 1. Уважно розглянь репродукцію картини Івана Іжакевича «Мені тринадцятий минало». 2. Кого зображено на передньому плані? 3. Хто зображений у центрі картини? 4. Що зображено на задньому плані?

5. Якою була погода? Що про це свідчить? 6. Чому хлопчик-пастух не пильнував за ягнятами? 7. Зверни увагу на позу хлопчика: які дії він виконує. 8. Опиши процес праці хлопчика-пастуха – малювання побаченого. Зверни увагу на його позу, рухи.

Вправа 299. 1. Уважно розглянь репродукцію картини Костянтина Трутовського «Одягають вінок». 2. Пригадай, що ти знаєш про український віночок із попередніх уроків. 3. Яку пору року відтворено на картині? 4. Кого зображено на передньому плані? 5. Зверни увагу на поставу братика. 6. Хто зображений у центрі картини? 7. Як поводить ся сестричка: постава, погляд. 8. Якою зображено матір: одяг, постава, рухи, вираз обличчя, погляд. 9. Що зображено на задньому плані? 10. До якої події готувалися в сім'ї? 11. Склади усну зв'язну розповідь за картиною. 12. Вдалу розповідь запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Твір-опис процесу праці за спостереженням

Вправа 300. 1. Підготуй власне висловлювання розповідного характеру про роботу твого однокласника/однокласниці на уроці трудового навчання. Тема уроку: «*Виготовлення з бісеру оберегу у вигляді браслета*». 2. Щоб правильно підготувати висловлювання, дотримуйся плану. 3. Вдале висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

План

I. Чому однокласник/однокласниця це виконує?

II. Як створює браслет-оберіг.

1. Підготовка до роботи (добирає матеріал, готує бісер, три міцні нитки, ножиці, голку).

2. Підбирає бісер відповідних кольорів: жовтий, голубий.

3. Нанизує на одну нитку спочатку бісер голубого кольору, на другу – жовтого.

4. Переплітає третьою ниткою нитки з бісером, зав'язує.

III. Як реагує на результат своєї праці.

Вправа 301. 1. У кожній школі є живий куточок. У ньому може бути одна тваринка або кілька. Поспостерігай, як учні їх доглядають. 3. Склади зв'язне висловлювання на тему: «*У живому куточку*». 3. Використай слова з довідки. 4. Вдале висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Довідка: *учні (імена учнів), шкільний живий куточок, після уроків, доглядають, тварини, акваріум, їжачок, черепаха, рибки, рослини).*

Вправа 302. 1. Кожен із вас живе у сім'ї або в родині. 2. Поспостерігай удома, як хтось із дорослих готує сніданок. 3. Склади усний твір розповідного характеру про виконання процесу праці. Використовуй прикметники, дієслова. 4. Самостійно запиши розповідь.

Працюємо колективно

Вправа 303. 1. Розпитайте батьків або знайомих про те, яка справа була для них найулюбленішою, коли вони були в твоєму віці. 2. Щоб отримати детальну інформацію, складіть у класі з допомогою учителя/вчительки «*Анкету для батьків або знайомих*» із 5-6 запитань. 3. Вдома заповніть анкету. 4. Зачитайте у класі виконане завдання. Визначте переможців.

Вправа-гра «Підкажи словечко» 1. Уважно читай запитання. Дай письмово відповіді на них. 2. Усно розкажи, що ти знаєш про професії, якими займаються ці люди.

1. Як називається людина, яка навчає дітей?
2. Як називається людина, яка виховує дітей?
3. Як називається людина, яка розписує писанки?
4. Як називається людина, яка працює на тракторі?
5. Як називається спеціаліст, який шиє одяг?
6. Як називається людина, яка вирощує ліс?
7. Як називається людина, яка виготовляє предмети з глини?
8. Як називається людина, яка вишиває рушники, сорочки? ?

Твір-опис зовнішності людини за картиною

ЗВЕРНИ УВАГУ

Опис зовнішності людини полягає у відтворенні її індивідуального вигляду, у передачі постійних або одночасних ознак її образу.

У словесному описі передають: назву частини тіла, риси обличчя, елементи одягу та їхні ознаки, виражені переважно прикметниками.

Вправа 304. 1. Уважно читай текст вправи. 2. Доведи, що це – художній опис зовнішності людини. 3. Спиши текст. Підкресли прикметники.

У Наталочки очі як черешні, що вистигають у рясних полтавських садах. Великі, круглі, темні. І личко кругленьке, смаглявеньке. Дідусь так і називає її: «Моя черешенька».

Оксана Іваненко

Вправа 305. 1 Уважно читай текст. 2. Перекажи усно опис запорожців, користуйся ілюстрацією.

Вбрання запорожців

Запорожці вдягалися гарно. Голову і бороду вони голили, а вуса залишали і ростили їх довгими –предовгими.

Одяг запорожців був просторий, шаровари суконні. Під шаровари взували сап'янові чоботи. Чоботи були жовті, зелені, червоні із золотими, срібними, мідними підківками.

Шапка оксамитова червона, зі смушковою околицею завширшки зо три пальці.

За Олексою Воропаєм

Вправа 306. 1. Уважно розглянь репродукцію картини художника В. Маковського «Українська дівчина». 2. Склади опис зовнішності дівчини. Користуйся планом.

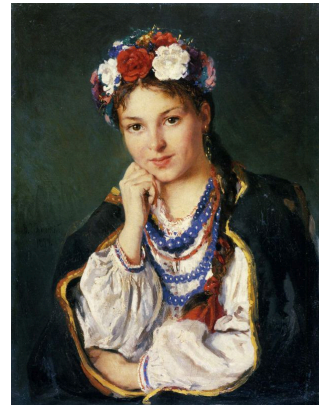
План

I. Хто ця людина.

II. Її зовнішність.

1. Що найперше впадає в очі.
2. Постава, поза.
3. Волосся, зачіска.
4. Риси та вираз обличчя.
5. Одяг.

III. Що запам'ятовується (подобається) в зовнішності людини.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Передній план картини – те, що близько зображено.

Задній план картини – те, що далеко зображено

Вправа 307. 1. Уважно читай текст. 2. Кого і що описано в тексті? 3. Поясни значення слова **сап'янові**. 4. Розкажи, яким ти уявляєш козака. 5. Склади план тексту. 6. Перекажи текст за складеним планом. Вживай слова і вислови з тексту.

Сидить Мамай, склавши по-турецьки ноги, під розлогим дубом. Козак гарний, ставний, круглолиций. Голова чисто поголена, довгий оселедець хвацько закручений за вухо. Карі очі дивляться впевнено і привітно. На Мамаєві козацький одяг: жупан, шаровари, сап'янові чоботи.

Великі руки впевнено тримають кобзу. Дивлячись на картину, ніби чуєш упівголоса співану пісню.

Козацька зброя лежить осторонь, але вірний кінь стоїть напоготові.

З підручника «Українознавство»

Вправа 308.

I. Уважно розглянь репродукцію народної картини «Козак Мамай».

II. Дай відповідь на запитання:

1. Яка тема картини? Коли і де відбувається дія?
2. Що уособлюють зображені на картині *кінь, дуб, кобза, шабля*?
3. Хто зображений на передньому плані? Опиши зовнішній вигляд героя.
4. Що символізує образ козака Мамаєя?
5. Опиши, яка зброя є у козака.
6. Що зображено на задньому плані?
7. Яка головна думка картини? Що хотів сказати автор?
8. Який настрій викликає картина?

Працюємо колективно

Вправа 309. 1. Уважно розгляньте роботу Андрія Ермоленка «Український сучасий козак». 2. Порівняйте зовнішній вигляд українського сучасного козака і козака Мамая. Що подібне, а що – різне? 3. Передайте враження від зображеного. 4. Які почуття викликає картина? 5. Поясніть, як розуміти вислови: **час не стоїть на місці, герой нашого часу?** 6. Кого ти і однокласники/однокласниці вважаєте героями нашого часу? У відповіді вживайте дієслова теперішнього часу.

Вправа 310. 1. Уважно розглянь роботу Тараса Шевченка «Автопортрет» 1840 року. 2. Склади опис зовнішності поета. Користуйся планом.

План

- I. Хто ця людина.
- II. Її зовнішність.
  1. Що найперше впадає в очі.
  2. Постава, поза.
  3. Волосся, зачіска.
  4. Риси та вираз обличчя.
  5. Одяг.

Вправа 311. 1. Пригадай біографію Тараса Шевченка. 2. Уважно розглянь написаний Тарасом Шевченком автопортрет після його звільнення із заслання. 3. Склади опис зовнішності поета. Користуйся планом. 4. Порівняй, як змінився образ зовнішності Тараса Шевченка після важкого десятилітнього заслання.

План

- I. Зовнішність людини.
  1. Що найперше впадає в очі.
  2. Постава, поза.
  3. Волосся, зачіска.
  4. Риси та вираз обличчя.
  5. Одяг.

Твір-опис людини за власним спостереженням

Працюй самостійно

Вправа 312. 1. Склади художній опис когось із рідних/знайомих. Користуйся планом. 2. Запиши опис. Використовуй прикметники.

План

- I. Ким тобі приходить ця людина.
- II. Її зовнішність.
  1. Що найперше впадає в очі.
  2. Постава, поза.
  3. Волосся, зачіска.
  4. Риси та вираз обличчя.
  5. Одяг.
- III. Чому описуєш цю людину?.

Працюй самостійно

Вправа 313. 1. За поданим у попередній вправі планом склади і запиши художній опис зовнішності людини, яка викликає у тебе захоплення: друзів/подружок. 2. Зачитай на уроці виконані роботи. 3. Вкажи вдалі описи. Доведи свою думку.

Працюйте колективно

Вправа 314. 1. Складіть художній опис зовнішності людини, яка викликає у вас захоплення (хтось із захисників Батьківщини, сусідів, знайомих, відомих спортсменів). Дотримуйтеся плану. 2. Вдалий опис запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Твір-розповідь про випадок із життя

Вправа 315. 1. Пригадай, які є типи мовлення. 2. Чим цікава розповідь? 3. Уважно читай текст. 4. Придумай заголовок до тексту. 5. Дай відповіді на запитання. 6. Склади усно зв'язну розповідь на основі прочитаного тексту.

Запитання

1. Як починає свою розповідь рибалка про поведінку кота Чудила?
2. Як котик ловив рибку в глечики?
3. Що можна дізнатися про поведінку Чудила?
4. Як закінчилась історія?
5. Подумай, чому коту дали таку кличку? Доведи свою думку.

Прокинувся кіт Чудило, протер лапками очі й дивиться, чи не привезли ми йому чогось смачненького. Полазив у нас по плечах, по кишнях – немає нічого. Тоді як глянув у наш глек, так і закам'янів: рибок у глеку так рясно, що води між ними не видно.

Ми поставили глек на землю і трошки одсунулися, дивимось, що робитиме кіт Чудило.

Він вибравсь на верхній край глека, уместився й сидить. Дивиться, дивиться, тоді – шубовсть! – і вскочив у воду.

Ну, думаємо, пропав кіт Чудило – втопився, захлинувшись водою, упавши догори ногами в глек.

Уже хотіли його рятувати, коли вилазить! Мокрий, нечепурний, ніби цілу ніч під дощем був, але рибка в зубах.

Рибку з'їв, помурчав, витягнув ноги, ще раз облизався – і знов поліз на глек.

Дуже довго сидів, дивився, коли знову – шубовсть! – і вистрибнув з рибкою в зубах. І цю з'їв. Тоді ми забрали глек.

Майк Йогансен

Працюємо колективно

Вправа 316. 1. Уважно читайте текст. 2. Придумайте заголовок до тексту. 3. Колективно складіть план тексту. 4. Дайте відповіді на пункти плану. 5. Складіть зв'язну розповідь на основі прочитаного тексту. Дотримуйтеся плану. 6. Вдалу розповідь запишіть із допомогою вчителя/вчительки.

На кухню часто ходив фокстер'єр Джек – маленький собачка, але дуже завзятий.

Було у дворі товсте, похиле дерево.

Якось я вибрався на те дерево з книжкою і взявся читати. Джек бігав, бігав навколо дерева, просився, плакав, коли як стрибне на дерево, пробіг трохи вгору й зірвався.

Ще раз розігнався і вибрався на перше коліно дерева.

Отак щодня лазили ми з ним на дерево. Сказати правильно – я лазив, а він забігав.

Під осінь я виїхав, а перед тим познайомив Джека з хлопчиком Ванею. Через місяць Ваня написав мені листа: «Навчився Джек вибиратися на кожне дерево, аби було товсте і щоб кора не гладенька була. Усі сусідські коти повтікали з двору – ніде їм рятунку не було. З дерева Джек – на паркан, з паркану – на дах і там ганяє котів.

Не тільки коти, а й рр- гарикає, перехожі люди лякались. Ідуть увечері повз садок, коли старе дерево – гррр! – гарикає, як собака. То Джек сидить на дереві і гризе кістку».

Майк Йогансен

ЗВЕРНИ УВАГУ

Як складати твір-розповідь про випадок із життя

1. Обміркуй, про що ти хочеш розповісти.
2. Визнач тему розповіді.
3. Добери цікаві факти.
4. Не включай до розповіді того, що не стосується теми.

Вправа 317. 1. Пригадай цікавий випадок із твого життя. 2. Склади усну розповідь про цікавий випадок із твого життя. 3. Придумай назву розповіді. 4. Розкажи розповідь. 5. Користуйся пам'яткою.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Як писати твір-розповідь про випадок із життя

1. Пригадай вчинок, який тебе вразив.
2. Не включай до твору того, що не стосується теми.
3. Напиши твір спочатку на чернетці.
4. Уважно прочитай написане.
5. Перевір, чи немає помилок. Якщо є – виправ.
6. Напиши твір у зошиті.
7. У класі зачитайте виконані роботи. Відмітьте кращі.

Працюйте колективно

Вправа 318. 1. Пригадайте цікавий випадок із життя класу. 2. Складіть усну розповідь про цікавий випадок із життя класу. 3. Користуйтеся пам'яткою. 4. Придумайте назву розповіді. 5. Складіть план розповіді. 6. Дотримуючись плану, складіть розповідь про цікавий випадок із життя класу. 7. Обговоріть розповідь разом з учителем/вчителькою. 8. З допомогою учителя/вчительки запишіть розповідь. 9. Прочитайте записане й виправте допущені помилки.

Вправа 319. 1. Користуючись пам'яткою, склади й запиши розповідь про вчинок когось із знайомих, свідком якого тобі доводилося бути. 2. Придумай назву розповіді. 3. **Мене цей вчинок вразив тому, що ...** .

Тема з розвитку мовлення: «Українські народні ремесла і промисли»

Вправа 320. 1. Уважно читай текст. 2. Розкажи, які види ремесел найбільш поширені в Україні. 3. Розкажи, якими ремеслами займаються у твоїй місцевості? 4. Можливо, якимось ремеслом займаються твої родичі, знайомі. Яким саме? Розкажи. 5. Яке з ремесел до вподоби тобі? Поясни, чому?

Споконвіку розвивалися в Україні народні ремесла. Своїм корінням вони сягають глибокої давнини і нерозривно пов'язані з господарською діяльністю людини. Так само від найдавніших часів виявляла людина турботу і про те, щоб мати не лише зручні, а й гарно оформлені знаряддя праці, щоб одяг, житло виконувати не лише утилітарні функції, а й несли естетичне навантаження.

Народні художні промисли – явище, характерне майже для всіх областей України. Найбільшої популярності в ХХ столітті досягли такі художні центри, як Опішня на Полтавщині, де розвивалося гончарство, Решетилівка – килимарство, вишивка; Петриківка на Дніпропетровщині – художній розпис; Кровелець на Сумщині – ткацтво; Клембівка на Вінниччині – вишивка; Косів на Івано-Франківщині – різьбярство. До розповсюджених в Україні художніх промислів належать і художнє ковальство, ювелірний промисел, розпис тканин та ін.

З підручника

Вправа 321. 1. Уважно читай вірш. 2. Про яке народне ремесло в ньому розповідається? 3. Розкажи, що ти знаєш про цю професію. 4. Чи зберігаються у твоїй родині, у знайомих горшки, макітри, глеки, куманці? 5. Розкажи «гончарну» історію своєї родини.

Гончар

Якось ліниво, наче від принуки,
сідає вранці він за звичний круг,
і тільки руки, дивовижні руки,
неначе птиці, пурхають навкруг.

Хапають швидко місиво оладка,
і глина нагрівається в руці,
і виростають на кругу доладні
горшки й макітри, глеки й куманці.

Нервові пальці, мов чутливі вальці,
і мнуть, і місять, й форми стережуть,
оті невтомні гончареві пальці,
що ремесло прадавнє бережуть.

Євген Петюк

Вправа 322. 1. Уважно читай текст. 2. Добери заголовок, який би відбивав основну думку тексту. 3. Що нового можна дізнатися з тексту про вишивку? 4. Поясни сутність другого речення. 5. Доповни розповідь про мистецтво вишивки. 6. Розкажи, чи доводилося тобі вишивати серветку, рушник чи якийсь інший виріб. 7. Поясни значення слів **вишивання, вишивальниця, вишивальник, вишивка**. 8. Усно опиши процес вишивання. Використовуй слова і вислови з тексту твору.

Багатомовні уявлення українців про красу рідної природи

знайшли своє відображення у мистецтві вишиванки. Вони є своєрідним символом і візитною картою нашої Батьківщини.

Увійдимо у звичайну селянську хату, – і, здається, потрапляємо у барвистий квітник. Всі барви нашої квітучої землі, як у дзеркалі, відбилися у вишивках.

Скільки всіляких ліній та геометричних фігурок в орнаменті вишивки! Вони відтворюють різні форми природи: горизонтальні лінії зображають землю, хвилясті – воду чи дощ, трикутники – гори...

У вишивці передаються найпотаємніші думки і сподівання людей: любов, смуток, надія, віра, чекання.

Вишивка – то духовне коріння нашого народу, художнє втілення його тісного зв'язку з красою рідної землі.

За Ганною Тарасовою

Працюйте колективно

Вправа 323. 1. Ще раз прочитайте тексти двох попередніх вправ. 2. Використовуючи слова і вислови з текстів, складіть усне висловлювання та тему: «Українські народні ремесла і промисли». 3. Визначте вдале висловлювання. Доведіть свою думку. 4. Висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Твір-мініатюра розповідного характеру (усний, письмовий) на основі побаченого

Вправа 324. 1. Уважно читай текст. 2. Яка тема і основна думка тексту? 3. Поміркуй і розкажи, чи часто ти спостерігаєш за змінами в природі, в рослинах, у тваринах, у місті або селі, де живеш. 4. Поясни, чому потрібно розвивати спостережливість? 5. Доведи, що для правильної розповіді про побачене потрібно вміти спостерігати. Наведи приклади.

Будь спостережливим

Спостережливий завжди виграє. Доки інші думають, що

їм потрібно робити, він уже все запримітив і розпочав роботу. Спостережливість має бути притаманна вченому, програмісту, космонавту, садівнику та ін.

Спостережливість слід розвивати. Йдеш до школи вранці, помічай, які зміни відбуваються у природі. А вдень, після школи, що за ці кілька годин змінилось.

Під час походу влаштуйте конкурс спостережливих. Право називатися «Воїном Гостре Око» отримає той, хто зможе перелічити якнайбільше рослин, які бачив; хто відрізнить за голосами птахів; хто знайде сліди звірів.

За Марією Матвеевою

Вправа 325. 1. Пригадай, у яких творах українських письменників і поетів, що ви вивчали на уроках української літератури, змальовано картини рідного краю, передано любов до рідної землі. 2. Уяви ситуацію: на уроці української мови вам запропоновано скласти невеличку розповідь про своє місто (село), вулицю. Вдалі роботи буде подано на конкурс. 3. У розповіді потрібно відповісти на питання: **хто?, що?, де?, коли?, як?** 4. Щоб правильно скласти розповідь, користуйся пам'яткою.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Пам'ятка

1. Подумай, про що будеш розповідати. Обери тему.
2. Дбай про точність, правдивість, простоту викладу.
3. Визнач межі розповіді: початок і кінець.
4. Підпорядкуй мовлення темі, основній думці, стилю мовлення.
5. За необхідності включай у розповідь елементи опису, роздуму.
6. Уважно читай зразок початку розповіді:
На вулиці, де я живу, всі один одного знають. Мені здається, що ніде більше немає такої красивої природи, як тут. На вулиці
....

Вправа 326. 1. Уяви ситуацію: ти екскурсовод/екскурсоводка і хочеш розповісти приїжджим родичам або друзям/подружкам про школу, в якій ти навчаєшся. 2. Пригадай усе, що запам'яталося від спостереження за приміщенням і територією школи. 3. Склади усну розповідь на тему: «*Моя школа*». 4. Користуйся пам'яткою з попередньої вправи.

Вправа 327. 1. Пригадай, яка зараз пора року, який місяць. 2. Як змінилися дерева? На яких з'явилися листочки, які розцвіли, а на яких лише набубнявіли бруньки? 3. Склади про зміни в природі невеличкий твір-мініатюру розповідного характеру і запиши його. 4. Користуйся пам'яткою з попередньої вправи.

Вправа 328. 1. Пригадай, що тобі довелося цікаве побачити вихідного дня. 2. Склади невеличкий твір розповідного характеру й запиши. 3. Використовуй в тексті дієслова, прикметники, займенники.

Колективне складання твору-роздуму про вчинок людей

ЗВЕРНИ УВАГУ

Текст-роздум – це текст, у якому щось доказується або пояснюється.

До роздуму можна поставити наступні запитання:

- 1) чому предмет (особа, подія) такий?
- 2) чому він робить так, а не інакше?
- 3) яку користь дає предмет?

Будова тексту-роздуму

теза   докази   висновки

Теза роздуму – це положення, яке відображає погляди автора. Вона має бути чіткою, зрозумілою, точною, незамінною протягом усього процесу її аргументації.

Аргументи використовуються як докази тези. Вони повинні узгоджуватися один з одним і бути достатньою підставою для висновку. Тому теза має бути доведена, а висновки – мотивовані.

Вправа 329. 1. Уважно читай текст. 2. Чому дорога в одному місці була зігнута підковою? 3. Поясни, як ти оцінюєш вчинок робітників? Чи правильно вони вчинили? 4. Чи правильно вчинив інженер? 5. Про що свідчила посмішка пасажирів, які проїжджали дорогою? 6. Поясни сутність останнього речення. Наведи власні приклади.

Дуб на дорозі

З півночі на південь, між двома великими містами, люди почали будувати дорогу. Задумали її широку й рівну, міцну й красиву, — щоб нею їздили автомашини й автобуси.

Одного разу прийшли будівельники в поле. Тут росли невеликі чагарі. Інженер показував, де прокладати майбутню дорогу, а робітники забивали в землю кілочки.

Коли це робітники зупинились, поклали на землю кілочки. Там, де мала пролягати дорога, стояв високий дуб. Товстий, міцний, могутній – мов степовий вартовий.

До робітників підійшов інженер. Він не сказав ні слова.

Робітники теж мовчали.

Інженер довго дивився на план дороги, потім перевів погляд на дуба й зітхнув.

— Плану змінювати не можна, – сказав інженер.

— Дуба теж рубати не можна, – сказали робітники. Інженер витяг кілочок, відійшов метрів на сто від дуба й забив його в землю.

— Тепер нас ніхто не осудить, – сказав він.

Минуло кілька років. З півночі на південь пролягла широка асфальтована дорога. Рівна, як стріла. Та в одному місці вона зігнулась підковою. Їдучи автобусом, люди радісно усміхаються. Часто можна почути:

— Благородне серце в тих людей, які будували цю дорогу.

Василь Сухомлинський

ЗВЕРНИ УВАГУ

Як працювати над роздумом про вчинки людей

1. Визнач тему та основну думку роботи.
2. Продумай початок, адже перше речення повинно зацікавити всіх, підвести до основної думки.
3. Добери переконливі докази, визнач їхню послідовність.
4. Використовуй вислови: **мені здається; я так вважаю; на мою думку.**
5. Уникай повторень однакових слів, речень.

Працюйте колективно

Вправа 330. 1. Складіть і запишіть роздум на тему «Вчинок говорить голосніше, ніж слова» про вчинок когось із ваших знайомих, який вам запам'ятався. 2. Щоб правильно скласти й записати роздум, користуйтеся пам'яткою. 3. Висловлювання закінчується так: «Цей вчинок справді вразив мене, тому що ...». 4. Складіть план роздуму, запишіть план. 5. Усно складіть роздум на запропоновану тему. 6. Дотримуючись плану,

складіть усний роздум. 7. Обговоріть разом з учителем/вчителькою, чия робота вийшла вдалою. 8. Вдалу роботу запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Замітка до газети

Працюйте колективно

Вправа 331. 1. Напишіть замітку в газету про святкування Нового року. 2. Користуйтеся поданим планом, початком і словосполученнями з довідки. 3. Які типи мовлення використаєте? 4. Придумайте назву замітці.

План

1. Яке шкільне свято запам'яталося найбільше?
2. Як ваш клас готувався до свята?
3. Яку участь брав кожен із вас (опишіть найцікавіше).
4. Який настрій викликало свято?

Початок: *Ми найбільше любимо святкування Нового року.*

Довідка: *чекали з нетерпінням; брали участь в; із задоволенням ми; у нас піднесений настрій; запам'ятався надовго.*

Замітка до газети на зразок роздуму про збереження і захист зелених насаджень, рідкісних квітів, тварин, птахів

Вправа 332. 1. Уважно читай текст. 2. Добери до тексту заголовок. 3. Доведи, що в основу тексту покладено роздум. 4. Поясни, як ти розумієш зміст останнього речення. 5. З допомогою учителя/вчительки склади план тексту. 6. Перекажи текст за планом.

Не так багато на нашій планеті багатств, які могли б зрівнятися з лісом. Його вирощують і доглядають працівники лісового господарства, а дбати про чистоту, стан його здоров'я – обов'язок усіх людей.

А що ж означає – здоров'я лісу?

Є багато шкідників лісу – гусінь, жуки, дикі тварини. З ними борються лісники.

Ліс має ще одного небезпечного ворога – вогонь. Причини

лісових пожеж різні: блискавка, сонячне проміння, що проникає крізь уламки скла на сухий мох, необережні відвідувачі, що недбало поведуться з вогнем. Тож із вогнем у лісі треба поводитися дуже обережно.

Обов'язок кожного з нас — охороняти ліс.

З календаря

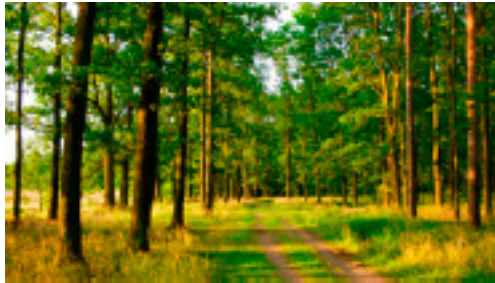
Працюємо колективно

Вправа 333. Уважно читайте план до твору-роздуму на тему: «Збереження природи – наш обов'язок». 2. Доберіть мовленнєвий матеріал. 3. Уявіть, що вам потрібно написати замітку в газету на тему: «Збереження природи – наш обов'язок». 4. За поданим планом усно складіть замітку. 5. Вдалу замітку запишіть з голосу вчителя/вчительки.

План

1. Бережливе ставлення до природи пов'язане з усвідомленням своєї Батьківщини.
2. Шанувати природу неможливо без знань про навколишній світ.
3. Приклади байдужого ставлення до оточуючої природи.
4. Берегти природу – наш обов'язок.

Вправа 334. 1. Уважно розглянь фотоілюстрацію. 2. Усно склади замітку типу роздуму на тему: «Ліс – наше зелене багатство».

Вправа 335. 1. Пригадай і розкажи, які зміни відбуваються весною в житті диких тварин, птахів, квітів. 2. Людина допомагає їм чи байдужа? 3. Склади й запиши замітку типу роздуму про збереження і захист зелених насаджень, рідкісних квітів, тварин, птахів. 4. Висновки обміркуй.

Тема з розвитку мовлення: «Зовнішня краса жінки»

Вправа 336. 1. Склади висловлювання за картиною «Дама з горностаєм» Леонардо да Вінчі на тему: «Зовнішня краса жінки». 2. Кого зображено на полотні? 3. Що можна сказати про зовнішність і внутрішній світ дівчини? 4. Зверни увагу на проникливий погляд і легку усмішку героїні картини. Про що це свідчить? 5. Добери лексику

для висловлювання, обміркуй її з учителем/учителькою. Запиши лексику на чернетці.
6. Склади план висловлювання.
7. Дотримуючись плану, склади усне висловлювання, використовуючи дібрану лексику.
8. Розкажи висловлювання, дотримуючись структури.
9. Вдале висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Тема з розвитку мовлення: «Внутрішня краса людини»

Вправа 337. 1. Склади висловлювання за картиною «Запорожець» Антона Манастирського на тему: «Внутрішня краса людини». 2. Кого зображено на полотні? 3. Що можна сказати про зовнішність і внутрішній світ людини? 4. Зверни увагу на проникливий задумливий погляд героя картини. Про що це свідчить? 5. Добери лексику для висловлювання (*порядність, скромність, чесність, доброта, людяність, сміливість, любов до України*), обміркуй її з учителем/учителькою. Запиши лексику на чернетці. 6. Склади план висловлювання. 7. Дотримуючись плану, склади усне висловлювання, використовуючи дібрану лексику. 8. Розкажи висловлювання, дотримуючись структури. 9. Вдале висловлювання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Діалогічне мовлення

ЗВЕРНИ УВАГУ

Діалог – пряма мова двох або кількох осіб. Діалог складається з реплік (запитань чи відповідей або повідомлень), які беруться в лапки і між якими ставиться тире.

Наприклад: *Якось, коли ми прогулювались берегом, Митько сказав: “Ти знаєш, що мені спало на думку?” – “Що?” – “Село наше зветься Юрківкою через те...ну, від юрського періоду” – “І хто ж, по-твоєму, так його назвав?” – “Люди, які раніше тут жили” – “Коли раніше, в юрському періоді?”*. (Ярослав Стельмах).

У друкованих текстах частіше кожен репліку починають з нового рядка, а перед нею ставлять тире. Якщо репліка супроводжується словами автора, то ставляться ті ж розділові знаки, що і при прямій мові.

Вправа 338. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. Вкажи слова, найбільш важливі для розкриття основної думки. 4. Розкажи, як спілкуються між собою твої однокласники/однокласниці, знайомі. Чи дотримуються вони культури спілкування? Наведи приклади. 5. Поясни, що означає **бути вихованою людиною**? 6. Стисло перекажи прочитане своїми словами.

Як відомо, мовлення будь-якої людини завжди до когось звернене. Щоб спілкування було успішним, кожній людині потрібно дбати про виховання в собі культури спілкування.

Мабуть, вам доводилося чути від дорослих, та й ви самі буваєте свідками того, коли в магазині, в транспорті, в музеї, школі деякі люди розмовляють голосно, вживають грубі слова, неввічливі звертання, виявляють нетактовність, неповагу до старших. Усе це свідчить про низьку культуру спілкування. Про невміння деяких людей поводитись у колективі, про невихованість. Адже бути вихованою людиною – це і вміння вітатися, і звертатися з проханням, і підтримувати в товаристві розмову, виявляючи увагу до співрозмовника, і вміння правильно їсти, поводитись у громадських місцях.

За Галиною Шелеховою

Працюємо колективно

Вправа 339. 1. Уважно читайте текст мовчки. 2. Придумайте назву тексту. 3. До якого стилю мовлення належить текст? 4. Виділіть у тексті діалог і прочитайте його за особами. 5. Чи можна вважати прочитаний діалог дискусійним? Доведи свою думку.

Перед Софійкою стояла дівчинка років дев'яти. Ображено показувала на черепки та упряж.

— Ти цим граєшся? Я не знала. Вибач. Звісно, як хочеш забрати...

— Моя мама іграшок не купує: не має за що. Навіть м'яча не купує, хоч так люблю на фізкультурі гратися у футбол. А можна, це

буде і моя хатка? — Дівчинка присіла на край пенька. — Тоді хай вони залишаються тут!

— Будь ласка! — не надто привітно погодилася Русалонька: так важко відриватися від казки!

— Як тебе звати?

— Софія.

О, в нас є такий собор! Я в ньому, правда, не бувала: то школа, то в мами робота... А мене — Іра!

— Іра? — скривилась від неприємного спогаду. І в Києві од своїх не втечеш! — Моя однокласниця/однокласник так зветься. Може, в тебе і прізвище Завадчук?

— Ні. Я Біла.

— Бачу, що біла, — прізвище яке?

— Біла, кажу ж!

— Та ну! — загорілася Софійка

Марина Павленко

Вправа 340. 1. Уважно читай діалог. 2. Поясни, чому виникло непорозуміння між онуком і дідусем. 3. Продовж діалог.

— Дідусю, давайте купимо отого великого кавуна!

— Я б, онучку, з радістю, але він нам не по кишені.

— То нічого, ми його в руках понесемо.

Народна творчість

Складання діалогу (усно) відповідно до ситуації спілкування

Працюйте колективно

Вправа 341. 1. Уважно читайте вислови. 2. У класі розіграйте діалог на тему «Гості». Використайте в ньому подані вислови.

Доброго дня! Вибачте, що я запізнився. Як давно ми з Вами зустрічалися! Роздягайтеся. Проходьте, будь ласка. Сідайте. Влаштовуйтеся зручніше. Нам було у Вас дуже цікаво. Будьте як удома. Не забувайте нас, заходьте. Передавайте вітання своїм рідним. Ми Вас проведемо.

Вправа 342. 1. Уважно читай текст. 2. Передай усно зміст тексту у формі діалогу між тобою і кимось із однокласників/однокласниць, друзів/подружок. 3. Ти розпитуєш, чим пояснюється прихильність народу до калини, а твій співрозмовник/співрозмовниця відповідає. 4. Склади план діалогу: що ти хочеш запитати і які відповіді отримати.

Калина – символ України

В Україні дуже люблять калину. Садять її коло хати, усадку, на березі річки.

Весною калина цвіте рясним білим цвітом. А восени милують око її ягоди. Коли вони досягають, то стають червоними. Їх збирають перед морозами.

Калина – лікарська рослина. Її ягодами лікуються від застуди. З них готують смачні напої, з достиглими ягодами печуть пироги.

Про червону калину складено багато пісень, легенд, у яких з калиною порівнюють не лише гарну дівчину, а й Україну. Калина є символом, що уособлює силу й безсмертя. Українці співають:

«А ми тую червону калину підіймемо, а ми нашу славу Україну розвеселимо!».

З підручника

Вправа 343. 1. Склади і розіграй діалог між дев'ятикласником/дев'ятикласницею і бабусею, яка просить викликати швидку допомогу. 2. Бабуся пояснює, які вислови варто використати у репліках.

Довідка: хто дзвонить, стан людини, вік, стать, адреса.

Вправа 344. 1. Склади і розіграй діалог між дев'ятикласником/дев'ятикласницею і лікарем про необхідність дотримуватися способу життя й берегтися від захворювання. 2. У репліках використай слова і словосполучення з довідки (на вибір). 3. Діалог запиши з голосу учителя/учительки, дотримуючись правил вживання розділових знаків при діалозі.

Довідка: коронавірус, лихоманить, температура, не спиться, морозить, пройшло, ліки, минулося, постільний режим.

Вправа 345. 1. Склади і розіграй діалог між двома однокласницями/однокласниками, які за допомогою електронної пошти листуються зі своїми ровесниками та ровесницями, котрі мешкають за кордоном. 2. Співрозмовники/співрозмовниці пояснюють, чим цікаве таке листування. 3. У репліках використай слова і словосполучення з довідки (на вибір).

Довідка: цікаво спілкуватися, листуватися щоденно, отримувати якнайчастіше, охоче обмінюватися, домовитися більш конкретно, щиро цікавитися.

Вправа 346. 1. Уважно прочитай діалог. 2. Прочитайте діалог за особами. Дотримуйтеся інтонації. 3. Подумай, де відбулася розмова, між ким? Доведи свою думку. 4. Чи доводилося тобі бувати на пошті? З якої справи? Яка розмова відбулася між тобою і працівницею пошти?

— Доброго дня!

— Доброго дня!

— Покажіть, будь ласка, вітальні листівки до Нового року.

— Подивіться, у нас є п'ять зразків листівок.

— Скільки коштують оці листівки?

— Вони продаються разом з марками.

— Порадьте, будь ласка, як краще відправити вітання — поштою чи «Новою поштою»?

— Швидше буде «Новою поштою».

— Шановна, дайте ще три конверти до листівок.

— Прошу. Але ще доплатить гривні.

— Дякую за пораду і допомогу.

Вправа 347. 1. Склади діалог про весняні канікули. Тема: «Зустріч з учителькою/учителем української мови». 2. Користуйся словам з довідки

Довідка: Доброго ранку! Добридень! Добрий день! Доброго вечора! Як справи? Як живете? Що в тебе нового? Радий Вас бачити. Радий/рада був/була зустрітисся. До побачення! На все добре! Бувайте здорові! До зустрічі!

Вправа 348. 1. Уяви, що тобі потрібно відправити цінну бандероль комусь із друзів/подружок. 2. Найкраще це зробити на «Новій пошті». 3. Поясни значення слова **бандероль**. 4. Склади діалог, який відбувся між

тобою та спеціалістом/спеціалісткою «Нової пошти». 5. Діалог запиши. Використовуй слова і вислови з довідки.

Довідка: до Львова, цінна бандероль, бандероль з повідомленням, заповніть бланк, одержить через день, який індекс, дякую за допомогу.

Вправа 349. 1. Склади діалог на тему «В транспорті». 2. Яких правил культури спілкування і поведінки варто дотримуватися в транспорті? 3. Уважно прочитай подані в довідці репліки діалогу. Які з них ти використаєш? Чому? 4. Запиши діалог.

1. Відійдіть убік, я хочу вийти!
2. Пропустіть, будь ласка, до виходу.
3. Пробачте, чи будете ви зараз виходити? Тоді, будь ласка, пропустіть мене.
4. Передайте мій квиток!
5. Дуже прошу, закомпостуйте мій квиток.
6. Будь ласка, підкажіть мені, коли буде зупинка...
7. Дуже вам дякую.
8. Сідайте, будь ласка. Ось вільне місце.
9. Мені потрібно на вулицю Перемоги. Чи не скажете, на якій зупинці мені потрібно вийти?
10. Проходьте, будь ласка, я ще не виходжу.

Вправа 350. 1. Уважно читай діалог. 2. Чи дотримано в розмові правил етикету? 3. Які правила ведення телефонних розмов тобі відомі? 4. Які слова ввічливості варто вжити в поданому діалозі? 5. Запиши поданий діалог, змінивши його з урахуванням правил культури мовлення, етикету.

- Алло! Дениса можна?
- Його зараз немає.
- А де він?
- Зателефонуй, будь ласка, пізніше.
- Угу.

Вправа 351. 1. Скласти діалог на тему «Дзвінок у поліцію». 2. Ти з другом/подругою приїхали у невідоме місто, щоб відвідати зоопарк, але не знаєте, яким транспортом їхати. Вирішиш подзвонити в поліцію. Пригадай номер телефону, за яким дзвонять у поліцію. 3. Розкажи, як розпочнеш діалог. 4. Про що будеш запитувати? 5. Як закінчиш діалог?

Працюємо колективно

Вправа 352. 1. Уяви, що ти довго не бачилася/не бачився з однокласником/однокласницею, оскільки вони перебували в лікарні. Ви зустрілися і ведете розмову. Ти пропонуєш допомогу у навчанні. 2. У репліках використай подані в довідці словосполучення.

Довідка: вимушені були пропуски, надолужити згаяний час, вивчити пропущений матеріал, принесені підручники, запропонована допомога, висловлена вдячність.

Тема з розвитку мовлення «Взаємини між однолітками»

Працюйте колективно

Вправа 353. 1. Уважно читайте текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? 3. Обговоріть на уроці думки, викладені автором. 4. Чи погоджуєтеся ви з автором? 5. Чи можна взагалі не сваритися? 6. Які стосунки переважають між учнями вашого класу, учнями з інших класів? 7. Спиши текст. Підкресли прислівники

І чому так виходить, друзі мої, що найлегше посваритися саме з тим, кого найбільше любиш? Найпростіше образитися на того, хто тобі найближче, найдорожче. Легко слово сказати необдумане, здійснити вчинок необережний. Чужій людині все пробачиш: їй простити легше. Часом через таку дрібницю з рідною людиною посваришся, що пізніше тільки дивуєшся. Може, до рідної людини ти ближче серцем обернений? І найменший дотик необережний найболючіше раниць?

За Анатолієм Дімаровим

Вправа 354. 1. Уважно читай текст. 2. Чому Вітя відмовився одягати нові штани? 3. Якими словами варто оцінити його вчинок? 4. Подумай і розкажи про взаємостосунки між твоїми однокласниками/однокласницями, друзями-однолітками. 5. Цікавий випадок запиши з голосу вчителя/вчительки.

Нові штани

Вітя зібрався до школи. Сьогодні перше вересня. Мама купила нові штани. От хлопець уперше їх одягнув і милувався обновою. Йому було дуже приємно в нових штанях.

Вітя чекав Андрія. Вони завжди разом їдуть до школи. Разом готують уроки.

Ось і Андрій. На ньому старенькі штанці.

— Мамо, — каже Вітя, — дайте мені ті штани, що я влітку ходив.

— У тебе ж новенькі, — дивується мати.

— Вони тісні, — тихо каже Вітя. — Не можу я в них іти...

Мати здивовано глянула на сина. Та як побачила старенькі Андрійкові штанці — все зрозуміла.

— Ну, що ж, — каже мати, — доведеться здати їх у крамницю. Справді вони тісні...

Вітя одягнув старенькі свої штанці. І друзі пішли до школи — радісні щасливі.

Василь Сухомлинський

Вправа 355. 1. Подумай і розкажи про взаємостосунки між твоїми однокласниками/однокласницями, друзями-однолітками. 2. Цікавий випадок запиши з голосу вчителя/вчительки.

Ділове мовлення

Вправа 356. 1. Ти хочеш відправити у конверті лист чи вітальну листівку своїм рідним, друзям/подружкам. 2. Для цього потрібно правильно оформити конверт. 3. Розглянь малюнок. Зверни увагу на правильне оформлення конверта. 4. Запиши за поданим на малюнку зразком: а) власну адресу; б) адресу своїх родичів, друзів/подружок; в) адресу друга/подружки, що мешкає в іншому регіоні України.

Адреса відправника, індекс

Віра Антонівна Кушніренко

вул. Шевченка, 23

м. Обухів

Київська обл.

інд. 08700

Адреса одержувача, індекс

Василь Семенович Кушніренко

с. Варковичі

Дубнівський р-н

Рівненська обл.

інд. 35612

Лист

1. Чи доводилося тобі писати листи? До кого їх було написано?
2. Як розпочинався лист: а) до родичів; б) до подруги/друга; в) до вчительки/вчителя?

ЗВЕРНИ УВАГУ

Листи бувають **офіційні** та **приватні**. Коли звертаємось до якоїсь організації, посадової особи, то пишемо **офіційні** листи. Якщо складаємо листа друзям/подружкам, рідним, тоді ці листи – **приватні** (особисті).

Листи також можуть бути **колективні** (від класу, трудового колективу) та **індивідуальні** (від однієї особи).

Листи, в яких вітаємо когось, – **поздоровчі**.

На початку листа обов'язково називають особу, до якої звертаються. У кінці листа ставиться дата й підпис.

Вправа 357. 1. Уважно читай уривок з листа Лесі Українки до матері. 2. Цей лист офіційний чи приватний? 3. Зверни увагу на початок листа. Яка роль звертання в листі? 4. Чому дату поставлено на початку?

2 лютого 1898 р. Ялта.

Люба мамочко!

Пишу до тебе, сидячи на балконі... З сього ти бачиш, що у нас не холодно, і справді, тепер 11* тепла, стільки, скільки при тобі бувало в хаті. Але ся благодать почалась тільки з вчорашнього дня, а то було таке, що нехай йому цур, бодай не верталось...

Вправа 358. 1. Напиши листа своєму другові/подрузі, в якому привітно, тактовно запроси його/її до себе в гості. 2. Продумай, якими цікавими фактами ти зможеш поділитися, про які події повідомиш. 3. Зверни увагу на правильне написання на конверті адреси та індексу.

Вправа 359. 1. Підпиши листівку своєму другові/подрузі, в якій ти вітаєш їх із Новим роком. 2. У класі обговоріть зміст написаних вами привітань. 3. Вдалі привітання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Вправа 360. 1. Підпиши листівку комусь із рідних, знайомих (бабусі), в якій ти вітаєш їх із днем народження. 2. Прозвітуйся про виконану роботу. 3. У класі обговоріть зміст написаних вами привітань. 4. Вдалі привітання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Працюємо колективно

Вправа 361. 1. Складіть і оформіть поздоровчого листа до Дня учителя/вчительки своїй першій учительці/вчителю. 2. У класі обговоріть зміст написаних вами привітань. 3. Вдалі привітання запишіть з голосу вчителя/вчительки.

Заява

Вправа 362. 1. Пригадай, які види ділових паперів тобі доводилося складати. 2. До якого стилю мовлення вони належать?

ЗВЕРНИ УВАГУ

Заява – це документ, у якому в письмовій формі зафіксоване повідомлення громадян чи організації з природу здійснення своїх прав чи захисту інтересів.

Заяву оформляють за певним зразком, і адресована вона певній офіційній особі або установі чи організації. У ній може висловлюватися прохання прийняття на роботу, зарахувати до навчального закладу чи допустити до вступних іспитів, надати відпустку чи ін.

Залежно від того, хто її подав, заяви бувають особистими (пишуться від руки в одному примірнику) та службовими (від організацій і установ, які, як правило, пишуться на готових бланках).

Вправа 363. 1. Уважно читай пам'ятку як складати заяву. 2. Перекажи пам'ятку. 3. Поясни, яких правил потрібно дотримуватися під час складання заяви.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Пам'ятка

Як складати заяву

1. Праворуч зазначається адресат – назва організації чи установи, посада, прізвище, ім'я та по-батькові особи, до якої звертаються.

2. Тут же вміщуються відомості про того, хто подає заяву (попередньо дотримуючись форми родового відмінка, прийменник *Від* не вживається).

3. Зазначається вид документа *Заява*. Після цього слова крапка не ставиться.

4. Текст заяви (прохання, пропозиція) пишеться з абзацу.

5. Заява може вміщувати додаток (перелік документів), що подаються до заяви.

6. Унизу, ліворуч і трохи нижче від тексту ставиться дата, праворуч – підпис.

Вправа 364. 1. Уважно читай текст заяви. 2. Вкажи у якій сфері спілкування можливе таке висловлювання. 3. Кому воно адресоване? 4. У якій послідовності розміщені відомості в заяві (яка її побудова)?

Директору спеціальної
школи №10 м. Києва
Петренку Леоніду Денисовичу
учня 9-го класу
Захарченка Тараса Вікторовича

Заява

Прошу видати мені документи про закінчення 9-го класу у зв'язку зі вступом до професійно-технічного ліцею № 27.

Дата

Підпис

Працюй самостійно

Вправа 365. 1. Склади самостійно заяву директору школи про звільнення від занять у зв'язку з переїздом на нове місце проживання. 2. Дотримуйся вимог, поданих у пам'ятці.

Загадка

Як написати слово *робота* п'ятьма буквами?

Автобіографія

ЗВЕРНИ УВАГУ

Автобіографія – це вид офіційного-ділового документа, в якому людина описує своє життя і діяльність. Автобіографія подається при вступі до навчального закладу або на роботу.

Як писати автобіографію

В автобіографії вказуються:

- 1 — прізвище, ім'я, по батькові;
- 2 — дата народження (число, місяць, рік);
- 3 — місце народження (місто, село, район, область);
- 4 — освіта;
- 5 — коли і де навчався (працював);
- 6 — короткі відомості про сім'ю;
- 7 — домашня адреса;

дата й підпис.

Вправа 366. 1. Уважно прочитай автобіографію. 2. Простеж, чи відображено в ній пункти, що вказуються в автобіографіях. 3. Пригадай і розкажи про особливості офіційно-ділового стилю мовлення. 4. В чому його подібність і відмінність з іншими стилями мовлення?

Я, Захарченко Тарас Вікторович, народився 18 березня 2006 року в м. Вінниці в сім'ї службовця.

У 2013 році вступив до першого класу Вінницької середньої школи № 9. У 2022 році закінчив 9 класів цієї школи.

За період навчання у школі брав участь у художній самодіяльності, у спортивному гуртку. Маю грамоти за успіхи в спорті.

Батько, Захарченко Віктор Петрович, працює бухгалтером у дитячому санаторії “Сонечко”. Мати, Захарченко Любов Анатоліївна, працює вихователькою дошкільного дитячого закладу № 3 м. Вінниці. Сестра, Захарченко Наталя Вікторівна, закінчила шостий клас середньої школи № 9 м. Вінниці.

Домашня адреса: м. Вінниця, вул. Коцюбинського, 25, кв. 7.

Дата

Підпис

Вправа 367. 1. Уважно читай зразок написання автобіографії. 2. Пригадай свою біографію. 3. Визначні події з твого життя запиши на чернетці. 4. Використовуючи записи, склади й запиши автобіографію. 5. Порадься з рідними, близькими людьми чи правильно записано всі відомості?

Усний і письмовий звіт про виконану роботу

ЗВЕРНИ УВАГУ

Звіт – це письмове повідомлення про виконання певної роботи протягом певного часу. Звіт містить:

— **заголовок**, у якому крім слова Звіт, зазначають, хто звітує, за який період, вид роботи

— **вступну частину**, в якій указують завдання, які було виконано

— **детальний перелік** видів виконаної роботи з наведенням прикладів

— **висновки, пропозиції** на майбутнє

— **підпис** особи, яка склала звіт

— **дату** складання ділового паперу

Звіт адресовано керівнику, який дав роботу.

Вправа 368. 1. Уважно читай зразок ділового паперу. 2. До якого стилю мовлення він належить? Доведи свою думку. 3. Що таке звіт? 4. Що обов'язково вказується у звіті? 5. Як оформляється звіт?

Звіт

про екскурсію до зоопарку протягом вихідного дня 15 травня
2022 року учнями 9 класу

Ми, учні 9 класу, протягом вихідного дня відвідали зоопарк з метою споглядання тварин, які не водяться в природі України: лев, жираф, слон, бегемот, мавпи.

За час екскурсії ми споглядали як дорослих тварин, так і їхнє потомство. Звернули увагу на те, як дорослі тварини турбуються за своїх малюків. Цікаво.

Також ознайомилися з особливостями поведінки вказаних тварин, способом життя, уподобання щодо їжі.

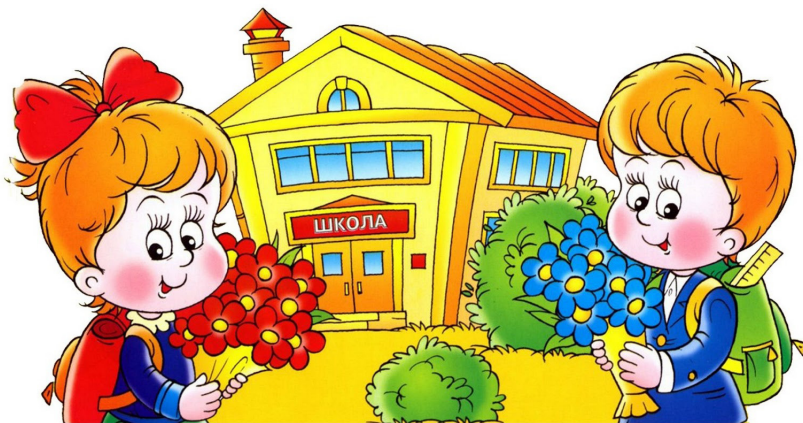
Екскурсія нам сподобалася. Ми уточнили й закріпили знання, отримані на уроках географії, природознавства, української літератури.

15.05.2024 р.

Староста класу: Петренко Марина

Працюємо колективно

Вправа 369. 1. За поданим у попередній вправі зразком, складіть усний звіт на тему «Знайомство з територією школи». 2. Вдалий звіт запишіть з голосу вчителя/вчительки.

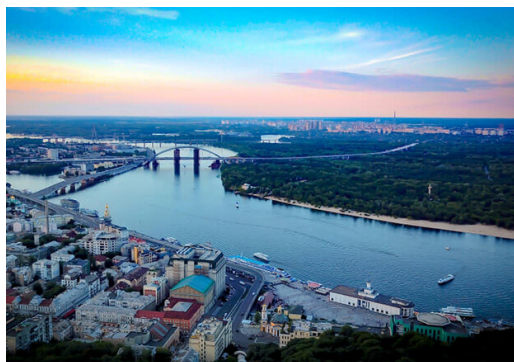

Вправа 370. 1. За поданим зразком складіть звіт про організацію шефської допомоги учнями вашого класу учням першого класу. 2. Звіт запишіть.

ПОВТОРЕННЯ

Вправа 371. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему і основну думку тексту. 3. До якого стилю мовлення належить текст? 4. Поясни значення виділеного слова. Яким іншим словом, близьким за значенням, його можна замінити? 5. Поміркуй і дай відповідь: чому українці люблять і шанують головну річку України – Дніпро? 6. Пригадай з уроків історії і дай відповідь: чому Дніпро став головною річкою козацької держави? 7. Випиши слова, що означають власні назви. Поясни вживання в них великої букви. Наведи власні приклади.

Головна річка України

Дніпро – найбільша річка України і третя в Європі після Дунаю та Волги.

Споконвіку український народ шанував і любив свою «священну річку». Дніпро-Славутич нерозривно поєднаний із Києвом. Із ним пов'язуються оповідання про хрещення України-Руси,

про війни засновників Київської держави з численними ворогами. За часів Богдана Хмельницького Дніпро став головною річкою козацької держави.

На Дніпрі розташовані великі міста-порти: Київ, Черкаси, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Херсон.

Велич річки оспівана в народних думах і піснях, відображена у творах письменників і художників.

Із дитячої енциклопедії «Україна»

Вправа 372. 1. Уважно читай прислів'я і приказки. 2. Вкажи, до якої частини мови відносяться слова, подані в дужках. 3. Спиши прислів'я і приказки, ставлячи подані в дужках іменники в родовому відмінку однини. 4. Підкресли дієслова.

1. Без труда нема (плід). 2. Такий щедрий, що взимку (сніг) не дасть. 3. До (стіл) добре сісти, коли на нім є що їсти. 4. Один цвіт

не робить (вінок). 5. Або (перемога) добути, або вдома не бути. (Народна творчість).

Вправа 373. 1. Уважно читай вірш голосно, тихо, мовчки. 2. Вкажи тему і основну думку вірша. 3. Спиши вірш. 4. Підкресли іменники. Вкажи їх рід, число, відмінок.

Летить, летить, нестримні журавлі,
через усі держави і кордони,
несить привіт від рідної землі усім,
хто в неї вірить безборонно.
Усім, хто зміг у серці зберегти
і землю ту, і мову ту єдину,
хто крізь негоди і світи
в собі проніс любов до України.

Анатолій Матвійчук

Вправа 374. 1. Уважно читай текст. Придумай назву тексту. 2. До якого типу і стилю мовлення належить текст. 3. У класі з допомогою учителя/учительки складіть план тексту. 4. Напиши за планом стислий переказ тексту.

У чаплі чорні смужки обіч голови і її смішний чуб на потилиці теж чорний, наче вивалений у свіжому болоті. Довга чаплина шия біліє чистенька, бо, мабуть, старанно вимита. Чапля стоїть, піднявши одну ногу, й так чудно бачити її на тоненькій другій, од якої падає на воду хистка тінь.

За Євгеном Гуцалом

Вправа 375. 1. Уважно читай вірш. Може, ти пригадаєш автора вірша? 2. До якого типу і стилю мовлення належить вірш? 3. Спиши вірш. 4. Визнач рід, число, відмінок іменників і залежних від них прикметників. 5. Підкресли прикметники.

Реве та стогне Дніпр широкий,
сердитий вітер завива,
додолу верби гне високі,
горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору,
із хмари де-де виглядав,
неначе човен в синім морі,
то виринав то потопавав.

Тарас Шевченко

Вправа 376. 1. Уважно читай текст. 2. Подумай, як ще його можна назвати. 3. Продовж розмову Катрусі з мамою про совість. 4. Розмову запиши.

Є ще одне найніжніше деревце

Мама з Катрусею поливають яблуньки в саду. Десять яблуньок, — під кожну — по десять голубеньких відерцець. Щоб зеленіли, квітлий росли.

— Скільки ж треба вилити під кожну яблуньку? — питається Катруся.

— Десять — відповідає мама.

— А чого ж ви під кожну яблуньку виливаєте ще й одинадцять відерцець? — дивується Катруся.

— Бо є ще одне — найніжніше деревце... — каже усміхаючись мама. — Його теж треба полити щоб вічно зеленіло.

— Що ж це за деревце?

— Совість.

Працюємо колективно

Вправа 377. 1. Складіть діалог на тему: «Учень/учениця і продавець/продавчиня у магазині». 2. Дотримуйтеся культури спілкування.

Вправа 378. 1. Уважно читай текст. 2. Визнач тему тексту. Придумай назву тексту. 3. Подумай і розкажи, які ти знаєш способи загартовування. 4. Склади й запиши невеличку розповідь на тему: «Як я загартовую свій організм». 5. До якого стилю мовлення належить твій текст.

Вправа 379. 1. Уважно читай текст. 2. До якого типу мовлення належить текст? 3. За поданим зразкомклади й напиши твір-роздум про свою першу вчительку або про свого першого вчителя. 4. Уважно прочитай написане, виправ помилки.

Моя перша вчителька

Усі стежки починаються від шкільного порога. Початок усіх професій — у шкільному класі. Ключ до всіх духовних багатств

світу — у нього, першого шкільного наставника. Це ж бо він, учитель, повів тебе у світ знань, допоміг вибрати з тисяч свою дорогу в житті, навчив не лише пре мудрощів шкільних предметів, а й найскладнішої з наук — бути Людиною. Тому стільки глибоких почуттів викликають слова «учителю мій» у людей різного віку і життєвого досвіду в усіх кутках країни.

За Олесем Донченком

Працюємо колективно

Вправа 380. 1. Напишіть замітку в газету про святкування Нового року. 2. Користуйтеся поданим планом, початком і словосполученнями з довідки. 3. Які типи мовлення використаєте? 4. Придумайте назву замітці.

План

1. Яке шкільне свято запам'яталося найбільше?
2. Як ваш клас готувався до свята?
3. Яку участь брав кожен із вас (опишіть найцікавіше).
4. Який настрій викликало свято?

Початок: *Ми найбільше любимо святкування Нового року.*

Довідка: *чекали з нетерпінням; брали участь в; із задоволенням ми; у нас піднесений настрій; запам'ятався надовго.*

Вправа 381. 1. Уважно читай текст 2 Визнач тему тексту. 3. Придумай назву текстові. 4. Розкажи, які ти знаєш способи загартовування. 5. Склади й запиши невеличку розповідь на тему: «Як я загартовую свій організм». 6. До якого стилю мовлення належить твій текст?

Недавно бабуся прислала найулюбленіше моє варення. Хотів я це варенні відразу ж покуштувати, та мама не дала.

– От коли захворієш, тоді й будеш його їсти!

Увечері відчинив я в своїй кімнаті вікно і так усю ніч проспав.

Уранці поміряв температуру, а вона – нормальна.

Щоранку фіззарядку роблю. Холодною водою обливаюся.

Мама дивується:

– Ти дивись, який молодець став!

І з радістю мене варенням почастувала.

За Марком Богуслаським

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИЧОК

Б

Багряний — густо-червоний

В

Виярок — невеликий яр з пологими схилами

Г

Гомінкий — дуже дзвінкий. Голосно звучить

З

Запашна — має сильний, приємний запах, пахуча

Й

Йонотанки — сорт яблук (місцева назва на Івано-Франківщині)

К

Ковила — трав'яниста степова рослина

Колти — сережки

Комора — приміщення, де зберігають запаси продуктів і хатні речі

Косовиця (сінокіс) — косіння і збирання трави і місце, відведене для косіння

Л

Ласти — пристосування для плавання у формі плавника

Леліє — оточує ласкою, піклуванням, пестить, голубить

Лико — внутрішня частина кори листяних молодих дерев, переважно з липи

Личаки — плетене з лика селянське взуття, яке носили з онучами, обв'язаними навколо ноги

О

Обрамлене — те, що обрамлює, оточує що-небудь у вигляді рами

Обрій — горизонт

Ополонка — прорубаний отвір у кризі замерзлої водойми

П

Петербург — у 18-19 столітті — столиця Російської імперії

Пліт — тин, огорожа, зроблена з хмизу, пруття методом переплітання

Поема — віршований твір, у якому зображені значні події і яскраві характери

Покуття — парадний кут у хаті, де вішали ікони

Попервах — спочатку

С

Спритно — виконувати певну справу, рух, дію у найменший проміжок часу

Т

Теслярство — обробка деревини, виготовлення простих меблів

Х

Хибним — неспокійним, розбурханим

Ч

Чагарі — зарості

Ш

Шумовиння — піна

Навчальне видання

Ніна КРАВЕЦЬ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для осіб з особливими освітніми потребами (F70)

9 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок бюджетних коштів.

Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Відповідальний редактор І.Тютчева

Редактор Н. Жембровська

Макет обкладинки М.Карпенко

Комп'ютерна верстка М.Карпенко

Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Arial
Друк офсетний. Ум. друк.арк. 15,60 .обл.-вид.арк. 13,16
Наклад 11 259 прим.

Зам.№

В оформленні підручника використано деякі світлини з вільних джерел мережі «Інтернет» та матеріали фотобанку Shatterstock
Бренди та ресурси зображуються лише з освітньою метою та не є закликом до їх купівлі/відвідування

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7928 ВІД 08.09.2023

Адреса редакції: 02095, м.Київ, вул. Княжий затон, 9а, офіс369

E-mail: atlant_publishing@ukr.net

Віддруковано у ТОВ «Друкарня ІСП», вул. м.Харків,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № від р.